**พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 5**
**พระสูตรลำดับที่ 51 : กันทารกสูตร**
จากความวุ่นวายของชีวิต สู่การฝึกตนอย่างเป็นลำดับ
จนจิตตั้งมั่นและเกิดปัญญารู้ตามความเป็นจริง
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
กันทารกสูตร (Kandaraka Sutta)

---

**หลักธรรมสำคัญ**

- การฝึกตนในพระพุทธศาสนาเป็นการฝึกอย่างมีลำดับ
- เริ่มจากการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและมีศีล
- มีความสำรวมอินทรีย์ รู้จักประมาณในการบริโภค และมีสติสัมปชัญญะ
- ฝึกจิตให้สงบจากนิวรณ์
- ทำจิตให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ
- เมื่อจิตตั้งมั่น ย่อมสามารถพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรมตามความเป็นจริง
- การปฏิบัติไม่ได้มุ่งเพียงความสงบ แต่มีความหลุดพ้นจากกิเลสเป็นจุดหมาย
- บุคคลในโลกมีความแตกต่างกันตามลักษณะการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติต่อตนเองและผู้อื่น

---

**บทนำ**

กันทารกสูตร เป็นพระสูตรที่ช่วยให้เราเห็นภาพของการปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบ พระพุทธศาสนาไม่ได้เริ่มต้นด้วยการบังคับให้ผู้ปฏิบัติต้องรู้ความจริงขั้นสูงในทันที แต่เริ่มจากการจัดระเบียบชีวิต จัดระเบียบกาย วาจา และค่อย ๆ จัดระเบียบจิต เมื่อชีวิตภายนอกสงบลง จิตย่อมมีโอกาสสงบ เมื่อจิตสงบและตั้งมั่น ปัญญาจึงมีพื้นฐานที่จะรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง

ดังนั้น ศีล สมาธิ และปัญญา จึงมิใช่ธรรมะที่แยกออกจากกัน แต่เป็นกระบวนการฝึกที่ต่อเนื่องกัน

---

**1. เหตุการณ์ในพระสูตร**

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เมืองจัมปา บริเวณสระโบกขรณีคัคครา ครั้งนั้น เปสสะบุตรนายช่างช้าง และ กันทารกปริพาชก เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค กันทารกปริพาชกได้เห็นหมู่ภิกษุสงบเรียบร้อย ไม่มีเสียงอึกทึก มีความสำรวม และตั้งใจฟังพระธรรม ภาพที่ปรากฏต่อหน้าเขานั้นแตกต่างจากการรวมตัวของคนจำนวนมากโดยทั่วไป

เมื่อคนจำนวนมากมาอยู่รวมกัน ย่อมมีความคิดเห็น ความต้องการ และอุปนิสัยแตกต่างกัน

แต่หมู่ภิกษุที่อยู่ต่อหน้าพระพุทธองค์กลับมีความสงบและเป็นระเบียบ กันทารกปริพาชกจึงเกิดความเลื่อมใส

---

**2. เหตุใดหมู่ภิกษุจึงสงบ**

ความสงบที่กันทารกเห็น มิได้เกิดขึ้นเพียงเพราะภิกษุเหล่านั้นนั่งนิ่งหรือไม่พูดคุย แต่เป็นผลจากการฝึก

พระพุทธองค์ทรงฝึกสาวกให้รู้จักกาย รู้จักใจ และรู้จักสิ่งที่เกิดขึ้นภายในตนเอง ความสงบภายนอกจึงเป็นผลส่วนหนึ่งของความสงบภายใน ผู้ที่ยังไม่ฝึกตน แม้อยู่คนเดียวก็อาจวุ่นวาย แต่ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว แม้อยู่ท่ามกลางคนจำนวนมาก จิตก็สามารถตั้งมั่นอยู่ได้ นี่เป็นจุดสำคัญของพระสูตร ความสงบที่แท้จริง มิได้เกิดจากสถานที่เพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากจิตที่ได้รับการฝึก

---

**3. การเจริญสติปัฏฐาน 4**

พระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการฝึกที่สำคัญ คือ สติปัฏฐาน 4 ได้แก่

1. กายานุปัสสนา - พิจารณากาย
2. เวทนานุปัสสนา - พิจารณาเวทนา
3. จิตตานุปัสสนา - พิจารณาจิต
4. ธัมมานุปัสสนา - พิจารณาธรรม

การพิจารณานี้มิใช่เพียงการคิดเรื่องกาย เวทนา จิต และธรรม แต่เป็นการมีสติรู้สิ่งที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริง เมื่อกายเป็นอย่างไร ก็รู้กายอย่างนั้น เมื่อเวทนาเกิดขึ้น ก็รู้เวทนา

เมื่อจิตมีสภาพอย่างไร ก็รู้สภาพของจิต เมื่อธรรมใดเกิดขึ้นภายในใจ ก็รู้ธรรมที่กำลังปรากฏนั้น ผู้ปฏิบัติจึงค่อย ๆ เรียนรู้ความจริง จากสิ่งที่เกิดขึ้นจริงภายในกายและใจของตนเอง

---

**4. มนุษย์มีความแตกต่างกัน**

ต่อมา เปสสะได้กล่าวถึงความซับซ้อนของมนุษย์ แม้สัตว์บางชนิดจะฝึกยาก แต่จิตใจของมนุษย์กลับมีความซับซ้อนยิ่งกว่า เพราะมนุษย์สามารถแสดงสิ่งหนึ่งออกมาภายนอก แต่ภายในคิดอีกอย่างหนึ่งได้ คำพูดอย่างหนึ่ง ความคิดอย่างหนึ่ง การกระทำอาจเป็นอีกอย่างหนึ่ง พระพุทธองค์จึงทรงจำแนกบุคคลตามลักษณะของการดำเนินชีวิตออกเป็น 4 ประเภท

---

**5. บุคคลประเภทที่ 1 - ผู้ทำตนเองให้เดือดร้อน**

บุคคลบางประเภทดำเนินชีวิตด้วยการทรมานตนเอง เข้าใจว่าความทุกข์ทางร่างกายจะทำให้ตนบริสุทธิ์ จึงอดอาหาร ทรมานร่างกาย หรือปฏิบัติอย่างรุนแรงต่อตนเอง

พระพุทธศาสนาไม่ถือว่า การทำให้ร่างกายได้รับความทุกข์โดยตัวมันเอง เป็นหนทางแห่งความหลุดพ้น เพราะความทุกข์ทางกายมิได้หมายความว่า กิเลสในใจจะหมดไป หากความโลภ ความโกรธ และความหลงยังมีอยู่ การทรมานร่างกายเพียงอย่างเดียวก็ไม่สามารถทำให้จิตบริสุทธิ์ได้

---

**6. บุคคลประเภทที่ 2 - ผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน**

บุคคลอีกประเภทหนึ่งไม่ทรมานตนเอง แต่ดำเนินชีวิตด้วยการทำให้ผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน ความสุขของตนตั้งอยู่บนความทุกข์ของผู้อื่น เมื่อประโยชน์ของตนต้องแลกด้วยความเสียหายของบุคคลอื่น การดำเนินชีวิตเช่นนั้นย่อมไม่ใช่หนทางแห่งความสงบ เพราะการเบียดเบียนผู้อื่นย่อมสร้างเหตุแห่งความขัดแย้ง ความหวาดกลัว ความโกรธ และความทุกข์ต่อไป

---

**7. บุคคลประเภทที่ 3 - ผู้ทำทั้งตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน**

บุคคลประเภทนี้ทำทั้งสองด้าน ตนเองก็ได้รับความทุกข์ ผู้อื่นก็ได้รับความทุกข์ เป็นการดำเนินชีวิตที่ไม่ได้ก่อให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงแก่ฝ่ายใด เมื่อมองให้ลึกลงไปจะเห็นว่า ความเข้าใจผิดสามารถทำให้มนุษย์เชื่อว่า สิ่งที่ตนกำลังทำอยู่นั้นถูกต้อง ทั้งที่ผลของการกระทำนั้นนำความทุกข์มาสู่ทั้งตนเองและผู้อื่น

---

**8. บุคคลประเภทที่ 4 - ผู้ไม่ทำตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน**

บุคคลประเภทที่ 4 แตกต่างออกไป ไม่ทรมานตนเอง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และดำเนินชีวิตไปสู่ความสงบภายใน บุคคลประเภทนี้เป็นผู้ที่พระพุทธองค์ทรงแสดงรายละเอียดของการฝึกอย่างเป็นลำดับ

ตรงนี้เป็นส่วนสำคัญของกันทารกสูตร เพราะพระพุทธองค์มิได้เพียงตรัสว่า อย่าทำตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน แต่ทรงแสดงว่า จะฝึกตนอย่างไร จึงจะสามารถดำเนินชีวิตเช่นนั้นได้จริง

---

**9. การฝึกเริ่มจากศรัทธา**

เมื่อบุคคลได้ฟังธรรมและเกิดความเข้าใจ เห็นคุณค่าของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ย่อมเกิดศรัทธา ศรัทธาในที่นี้มิใช่เพียงความเชื่อโดยไม่มีเหตุผล แต่เป็นความเชื่อมั่นที่ทำให้เกิดความตั้งใจว่าชีวิตสามารถฝึกได้ และจิตสามารถพัฒนาได้ เมื่อเห็นความสำคัญของการฝึก จึงเริ่มเปลี่ยนวิถีชีวิตของตน

---

**10. ศีล - การจัดระเบียบชีวิต**

ขั้นต่อมาคือการรักษาศีล ศีลทำหน้าที่จัดระเบียบการกระทำทางกายและวาจา เมื่อไม่เบียดเบียน

ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิด ไม่กล่าวเท็จหรือใช้วาจาที่ก่อโทษ และดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม ความเดือดร้อนจากการกระทำของตนย่อมลดลง ศีลจึงมิใช่เพียงข้อห้าม แต่เป็นพื้นฐานที่ทำให้ชีวิตมีความสงบเพียงพอสำหรับการฝึกจิต

---

**11. การสำรวมอินทรีย์**

แม้รักษาศีลแล้ว จิตยังสามารถถูกรบกวนได้ตลอดเวลา เพราะตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รับรส กายสัมผัส และใจรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ เมื่อไม่มีสติ สิ่งที่เข้ามาทางประสาทสัมผัสย่อมกระตุ้นความชอบ ความไม่ชอบ ความอยาก และความยึดถือ การสำรวมอินทรีย์จึงมิใช่การปิดตา ปิดหู หรือหนีโลก แต่คือเห็นแล้วรู้ ได้ยินแล้วรู้ สัมผัสแล้วรู้ และไม่ปล่อยให้จิตไหลตามอารมณ์จนขาดสติ

---

**12. รู้จักประมาณในการบริโภค**

การบริโภคอาหารก็เป็นส่วนหนึ่งของการฝึก ผู้ปฏิบัติรู้จักเหตุผลของการบริโภค กินเพื่อดำรงร่างกาย มิใช่กินเพราะความหลงใหลในรสชาติอย่างไม่มีขอบเขต เมื่อรู้จักประมาณ ชีวิตย่อมเบา ร่างกายไม่ถูกใช้งานเกินความจำเป็น และจิตไม่ถูกความอยากครอบงำง่าย

หลักนี้แสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติธรรมไม่ได้แยกออกจากชีวิตประจำวัน แม้แต่การรับประทานอาหารก็สามารถเป็นส่วนหนึ่งของการฝึกสติและความรู้จักประมาณได้

---

**13. สติสัมปชัญญะในชีวิตประจำวัน**

เมื่อเดินก็รู้ว่ากำลังเดิน เมื่อยืนก็รู้ว่ากำลังยืน เมื่อนั่งก็รู้ว่ากำลังนั่ง เมื่อทำกิจต่าง ๆ ก็มีความรู้ตัว นี่คือการนำสติเข้ามาอยู่กับชีวิตจริง การปฏิบัติธรรมจึงไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะเวลานั่งสมาธิ แต่สามารถเกิดขึ้นตั้งแต่ตื่นจนหลับ ทุกอิริยาบถสามารถเป็นพื้นที่ของการฝึกได้

---

**14. การละนิวรณ์ 5**

เมื่อชีวิตมีศีล มีความสำรวม และมีสติ จิตจึงพร้อมที่จะได้รับการฝึกให้ละเอียดขึ้น สิ่งที่ขัดขวางจิตไม่ให้ตั้งมั่นเรียกว่า นิวรณ์ 5 ได้แก่

1. กามฉันทะ - ความพอใจติดข้องในกาม
2. พยาบาท - ความขัดเคืองและประทุษร้าย
3. ถีนมิทธะ - ความหดหู่และง่วงเหงา
4. อุทธัจจกุกกุจจะ - ความฟุ้งซ่านและรำคาญใจ
5. วิจิกิจฉา - ความลังเลสงสัย

เมื่อสิ่งเหล่านี้ครอบงำจิต จิตย่อมไม่สามารถเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ชัดเจน เหมือนน้ำที่ขุ่นหรือกระเพื่อมอยู่ตลอดเวลา ย่อมไม่สามารถสะท้อนสิ่งต่าง ๆ ได้ตามความเป็นจริง

---

**15. จากการละนิวรณ์สู่สมาธิ**

เมื่อนิวรณ์เบาบางหรือสงบลง จิตย่อมสงบ เมื่อจิตสงบย่อมตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นย่อมมีกำลัง นี่คือความสำคัญของสมาธิ สมาธิไม่ได้มีหน้าที่เพียงทำให้เกิดความสุขหรือความสงบ แต่ทำหน้าที่สำคัญยิ่งกว่านั้น คือทำจิตให้พร้อมแก่การรู้ตามความเป็นจริง จิตที่ฟุ้งซ่านย่อมเห็นสิ่งต่าง ๆ ผ่านความชอบและความไม่ชอบ แต่เมื่อจิตตั้งมั่น ความชอบและความไม่ชอบลดอำนาจลง สิ่งที่กำลังปรากฏจึงสามารถถูกรู้ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

---

**16. สมาธิเป็นฐานของการรู้**

จุดนี้ควรพิจารณาให้ชัด สมาธิมิใช่จุดหมายสุดท้ายของพระพุทธศาสนา แต่สมาธิเป็นกำลังสำคัญของจิต เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว จึงสามารถนำจิตนั้นไปพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรมได้อย่างละเอียด ดังหลักที่ว่า เมื่อจิตมีสมาธิ ย่อมรู้ตามความเป็นจริง

เพราะฉะนั้น การทำจิตให้สงบจึงมิใช่การหลบหนีความจริง ตรงกันข้ามเป็นการเตรียมจิตให้มีกำลังพอที่จะเผชิญและรู้ความจริงโดยไม่ถูกกิเลสลากไป

---

**17. จากสมาธิสู่ปัญญา**

เมื่อจิตมีสมาธิแล้ว การรู้ย่อมเปลี่ยนจากการรู้เพียงด้วยการฟังหรือการคิด ไปสู่การเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงภายในกายและใจ ผู้ปฏิบัติค่อย ๆ เห็นว่าสิ่งทั้งหลายเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย เมื่อเหตุปัจจัยเปลี่ยนสิ่งนั้นก็เปลี่ยน เมื่อเหตุปัจจัยดับสิ่งนั้นก็ดับ สิ่งที่เคยเข้าใจว่าเที่ยง กลับปรากฏว่าเปลี่ยนแปลง สิ่งที่เคยคิดว่าสามารถบังคับได้ทั้งหมด กลับไม่เป็นไปตามความต้องการเสมอไป ความรู้เช่นนี้ไม่ใช่เพียงข้อมูลในความจำ แต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นจากการเห็นตามความเป็นจริง นี่คือจุดที่สมาธิเปิดทางให้แก่ปัญญา

---

**18. การปฏิบัติเป็นกระบวนการต่อเนื่อง**

เมื่อพิจารณากันทารกสูตรโดยรวม จะเห็นลำดับของการฝึกอย่างชัดเจน ศรัทธานำไปสู่การจัดระเบียบชีวิต จากนั้นจึงมีศีล เมื่อศีลมั่นคง จึงฝึกสำรวมอินทรีย์ พร้อมกับรู้จักประมาณ และมีสติสัมปชัญญะ จากนั้นจึงสามารถละนิวรณ์ เมื่อเครื่องกั้นจิตสงบลง จิตย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิ และเมื่อจิตตั้งมั่น ปัญญาจึงมีฐานที่จะรู้เห็นตามความเป็นจริง จึงเห็นได้ว่า ศีล สมาธิ และปัญญา ไม่ใช่ธรรมะสามเรื่องที่แยกออกจากกัน แต่เป็นกระบวนการฝึกเดียวกันที่ต่อเนื่องเป็นลำดับ

---

**19. ธรรมะกับชีวิตประจำวัน**

กันทารกสูตรสามารถนำมาใช้พิจารณาชีวิตของเราได้โดยตรง ก่อนที่จะถามว่า เรารู้ธรรมมากเพียงใด อาจต้องถามก่อนว่า ชีวิตของเราสงบขึ้นหรือไม่ ก่อนที่จะถามว่า เรามีปัญญามากเพียงใด อาจต้องพิจารณาว่า จิตของเราตั้งมั่นพอที่จะเห็นความจริงหรือยัง และก่อนที่จะมุ่งไปสู่ธรรมะขั้นสูง อาจต้องย้อนกลับมาดูสิ่งพื้นฐานที่สุดว่า การกระทำของเรา กำลังทำให้ตนเองเดือดร้อนหรือไม่ กำลังทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนหรือไม่ เพราะจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติไม่ได้อยู่ไกลจากชีวิต แต่อยู่ที่การดำเนินชีวิตของเราในแต่ละวันนั่นเอง

---

**20. แก่นธรรมจากกันทารกสูตร**

สาระสำคัญของพระสูตรนี้อาจสรุปเป็นลำดับได้ว่า

ไม่เบียดเบียนตนเอง

↓

ไม่เบียดเบียนผู้อื่น

↓

จัดระเบียบกายและวาจาด้วยศีล

↓

สำรวมอินทรีย์

↓

มีสติสัมปชัญญะ

↓

ละนิวรณ์

↓

ทำจิตให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ

↓

รู้เห็นตามความเป็นจริง

↓

คลายความยึดถือ

↓

มุ่งสู่ความหลุดพ้น

จึงกล่าวได้ว่า ความสงบภายนอก เริ่มจากการฝึกภายใน และปัญญาที่รู้ตามความเป็นจริง ต้องอาศัยจิตที่ได้รับการฝึกจนมีกำลังและตั้งมั่น

---

**21. สิ่งที่ควรนำไปพิจารณา**

การศึกษาพระสูตรมิใช่เพียงเพื่อจดจำว่า พระพุทธองค์ตรัสอะไร แต่เพื่อย้อนกลับมาดูตนเองว่าวันนี้เรากำลังอยู่ตรงไหนของการฝึก เรายังสร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองหรือไม่ เรายังสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นหรือไม่ เรามีศีลเพียงพอที่จะทำให้ชีวิตสงบหรือยัง เมื่อเห็น ได้ยิน หรือสัมผัสอารมณ์ต่าง ๆ เรามีสติรู้ทันหรือถูกอารมณ์ลากไป นิวรณ์ใดเกิดขึ้นในใจบ่อยที่สุด และจิตของเรามีกำลังพอที่จะเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงหรือยัง คำถามเหล่านี้ทำให้พระสูตรที่เกิดขึ้นเมื่อกว่าสองพันปีมาแล้ว กลับมาเป็นเรื่องของชีวิตในปัจจุบัน

---

**22. สรุป**

กันทารกสูตรแสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติธรรมเป็นกระบวนการฝึกมนุษย์อย่างเป็นลำดับ มิใช่การเริ่มต้นจากความรู้ขั้นสูง แต่เริ่มจากการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น จัดระเบียบชีวิตด้วยศีล สำรวมอินทรีย์ รู้จักประมาณ มีสติสัมปชัญญะ ละสิ่งที่รบกวนจิต จนจิตสงบและตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว จึงเป็นพื้นฐานสำคัญให้เกิดการรู้เห็นตามความเป็นจริง

ดังนั้น หากจะสรุปเส้นทางของกันทารกสูตรให้สั้นที่สุด อาจกล่าวได้ว่า ฝึกชีวิตให้สงบ ฝึกจิตให้ตั้งมั่น แล้วใช้จิตที่ตั้งมั่นนั้นรู้ความจริง เมื่อรู้ความจริงมากขึ้น ความหลงย่อมลดลง เมื่อความหลงลดลง การยึดถือย่อมลดลง และเมื่อการยึดถือลดลง จิตย่อมค่อย ๆ เข้าใกล้ความเป็นอิสระ

---

**แก่นคำสอน**

การปฏิบัติไม่ได้เริ่มจากการพยายามรู้ทุกสิ่ง แต่เริ่มจากการฝึกชีวิตไม่ให้เบียดเบียน ฝึกจิตให้สงบและตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว จึงค่อยรู้สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นตามความเป็นจริง

**พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 5**
**พระสูตรลำดับที่ 52 : อัฏฐกนาครสูตร**
จิตที่สงบแม้ประณีตเพียงใด ก็ยังต้องรู้ตามความเป็นจริงว่า สิ่งนั้นเกิดจากเหตุปัจจัยและไม่เที่ยง
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
อัฏฐกนาครสูตร (Aṭṭhakanāgara Sutta)

---

**หลักธรรมสำคัญ**

- ธรรมที่เป็นทางออกจากเครื่องผูกพันของจิต
- ฌาน 4
- พรหมวิหาร 4
- อรูปสมาบัติ 3
- การพิจารณาสภาวะอันประณีตว่าเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดจากเจตนา
- สิ่งที่ถูกปรุงแต่งย่อมไม่เที่ยงและมีความดับไปเป็นธรรมดา
- ไม่ยึดติดแม้ในสมาธิและสภาวะอันประณีต
- เมื่อรู้เห็นอย่างถูกต้อง จิตย่อมมีทางไปสู่ความสิ้นอาสวะ
- ธรรม 11 ประการเป็น “ประตูสู่อมตะ” ที่พระอานนท์แสดงแก่ทสมนคหบดี

---

**บทนำ**

พระสูตรที่ 51 กันทารกสูตร แสดงให้เห็นลำดับของการฝึก ตั้งแต่การไม่เบียดเบียนคือศีล การสำรวมอินทรีย์ การละนิวรณ์คือสมาธิ จนถึงความรู้แจ้งและความหลุดพ้น คือปัญญา

พระสูตรที่ 52 อัฏฐกนาครสูตร พาเราเข้าไปพิจารณาอีกด้านหนึ่งที่ละเอียดขึ้น คือเมื่อจิตสงบและตั้งมั่นแล้ว จะดำเนินต่อไปอย่างไร เพราะความสงบของจิต แม้จะละเอียดและประณีตเพียงใด หากยังเข้าไปยึดถือความสงบนั้น ก็ยังไม่ใช่ความหลุดพ้นขั้นสุดท้าย

พระสูตรนี้จึงช่วยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง สมาธิกับปัญญา สมาธิทำให้จิตสงบ ตั้งมั่นและมีกำลัง ส่วนปัญญาทำหน้าที่รู้ตามความเป็นจริงว่า แม้สภาวะอันประณีตที่เกิดจากสมาธินั้น ก็ยังเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัยไม่เที่ยงและมีความดับไปเป็นธรรมดา

---

**1. เหตุการณ์ในพระสูตร**

สมัยหนึ่ง ท่านพระอานนท์พักอยู่ใกล้เมืองเวสาลี ณ เวฬุวคามกะ ครั้งนั้น คหบดีชื่อ ทสมนะ ชาวเมืองอัฏฐกะ เดินทางมายังเมืองปาฏลิบุตรด้วยกิจบางอย่าง เขาเข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่ง ณ กุกกุฏาราม แล้วถามว่า ท่านพระอานนท์พักอยู่ที่ไหน เพราะเขาต้องการพบท่าน

เมื่อทราบว่าท่านพระอานนท์พักอยู่ใกล้เมืองเวสาลี ณ เวฬุวคามกะ หลังจากเสร็จกิจที่เมืองปาฏลีบุตรแล้ว ทสมนคหบดีจึงเดินทางไปหาท่านพระอานนท์ เมื่อไปถึงได้ทำความเคารพและนั่ง ณ ที่สมควร จากนั้นจึงตั้งคำถามสำคัญขึ้น

---

**2. คำถามของทสมนคหบดี**

ทสมนคหบดีถามท่านพระอานนท์ว่า มีธรรมสักอย่างหนึ่งหรือไม่ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงไว้ ซึ่งเมื่อภิกษุเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียรและมีใจเด็ดเดี่ยว จิตที่ยังไม่หลุดพ้นย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้นย่อมถึงความสิ้นไป หรือธรรมอันเกษมจากโยคะที่ยังไม่บรรลุย่อมถึงการบรรลุ

คำถามนี้จึงมิใช่เพียงคำถามว่า จะทำอย่างไรให้จิตสงบ แต่ลึกลงไปถึงว่า มีธรรมใดที่สามารถนำจิตไปสู่ความหลุดพ้นได้

---

**3. คำตอบของพระอานนท์**

พระอานนท์ตอบว่า มีและท่านมิได้แสดงเพียงหนทางเดียว แต่แสดงธรรมถึง 11 ประการ ซึ่งสามารถใช้เป็นฐานในการดำเนินไปสู่ความหลุดพ้น จุดสำคัญมิได้อยู่เพียงว่า ผู้ปฏิบัติเข้าถึงสภาวะใด แต่อยู่ที่ว่า เมื่อเข้าถึงสภาวะนั้นแล้ว รู้และพิจารณาสภาวะนั้นอย่างไร นี่คือหัวใจสำคัญของพระสูตร

---

**4. ทางที่ 1 - ปฐมฌาน**

ภิกษุสงัดจากกามและอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌาน มีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากความสงัด แต่ผู้ปฏิบัติไม่ได้หยุดอยู่เพียงความสุขและความสงบของปฐมฌาน เขาพิจารณาสภาวะนั้นว่า ปฐมฌานนี้เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา สิ่งใดถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา สิ่งนั้นย่อมไม่เที่ยง และมีความดับไปเป็นธรรมดา เมื่อผู้ปฏิบัติตั้งมั่นอยู่ในการพิจารณาเช่นนี้ จิตย่อมมีทางไปสู่ความสิ้นอาสวะ

---

**5. จุดสำคัญมิใช่เพียง “เข้าสมาธิ”**

พระสูตรไม่ได้ปฏิเสธสมาธิ ตรงกันข้ามผู้ปฏิบัติต้องอาศัยการฝึกจิตจนสามารถเข้าถึงสภาวะอันสงบและประณีต แต่เมื่อจิตสงบแล้ว ไม่หยุดอยู่เพียงความสงบนั้น ผู้ปฏิบัติต้องรู้ต่อไปว่า แม้สภาวะสมาธินี้ก็เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและอาศัยเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้น เมื่อเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย จึงไม่เที่ยงและมีความดับไปเป็นธรรมดา สมาธิจึงมีคุณค่าอย่างยิ่ง แต่ไม่ใช่สิ่งที่จะเข้าไปยึดถือว่าเป็นตัวตนหรือเป็นสิ่งเที่ยงแท้

---

**6. ทางที่ 2 - ทุติยฌาน**

เมื่อวิตกและวิจารสงบลง ผู้ปฏิบัติเข้าถึงทุติยฌาน จิตมีความผ่องใสและตั้งมั่นภายใน มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ สภาวะนี้ละเอียดกว่าปฐมฌาน แต่หลักในการพิจารณายังคงเหมือนเดิม ผู้ปฏิบัติพิจารณาว่า ทุติยฌานนี้เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา สิ่งใดถูกปรุงแต่งสิ่งนั้นไม่เที่ยงและมีความดับไปเป็นธรรมดา

---

**7. ทางที่ 3 - ตติยฌาน**

เมื่อปีติจางคลาย ผู้ปฏิบัติมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและเสวยสุขด้วยกาย เข้าถึงตติยฌาน สภาวะของจิตยิ่งละเอียดขึ้น แต่แม้ความสุขและความสงบที่ละเอียดเช่นนี้ ผู้ปฏิบัติก็พิจารณาว่า ตติยฌานนี้เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา เมื่อมีเหตุจึงเกิด เมื่อเหตุสิ้นไปก็มีความดับไปเป็นธรรมดาจึงไม่ควรเข้าไปยึดถือ

---

**8. ทางที่ 4 - จตุตถฌาน**

เมื่อละสุขและทุกข์ และความดีใจเสียใจดับไป ผู้ปฏิบัติเข้าถึงจตุตถฌาน มีความบริสุทธิ์แห่งสติอันเกิดจากอุเบกขา จิตในระดับนี้สงบและประณีตอย่างยิ่ง แต่พระอานนท์ยังคงแสดงหลักเดิมว่า แม้จตุตถฌานก็เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา จึงไม่เที่ยงและมีความดับไปเป็นธรรมดา

---

**9. ความหมายของการพิจารณาฌานทั้ง 4**

เมื่อมองรวมกันจะเห็นว่า ฌาน 4 ไม่ได้ถูกปฏิเสธ แต่ก็ไม่ได้ถูกยกให้เป็นจุดหมายสุดท้าย ฌานทำหน้าที่ทำให้จิตสงบตั้งมั่นประณีตและมีกำลัง เมื่อจิตมีกำลังแล้วปัญญาจึงทำหน้าที่พิจารณาต่อไปว่า แม้สภาวะอันประณีตเหล่านี้ ก็ยังเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง สิ่งใดเกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย สิ่งนั้นย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา การรู้เช่นนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติไม่เข้าไปยึดแม้ความสงบอันประณีต

---

**10. ทางที่ 5 - เมตตา**

พระอานนท์แสดงต่อไปถึงการเจริญเมตตา ผู้ปฏิบัติมีจิตประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปยังทิศหนึ่ง ทิศที่ 2 ทิศที่ 3 ทิศที่ 4 เบื้องบนเบื้องล่างและโดยรอบ แผ่เมตตาไปยังสัตว์โลกทั้งปวง ด้วยจิตกว้างขวางไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท เมื่อจิตตั้งมั่นอยู่ด้วยเมตตาแล้ว ผู้ปฏิบัติพิจารณาว่า เมตตาเจโตวิมุตตินี้เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา จึงไม่เที่ยงและมีความดับไปเป็นธรรมดา

---

**11. ทางที่ 6 - กรุณา**

ผู้ปฏิบัติเจริญกรุณา แผ่จิตประกอบด้วยกรุณาไปยังสัตว์โลกทั้งปวง ด้วยจิตกว้างขวาง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท เมื่อจิตตั้งมั่นอยู่ด้วยกรุณาแล้ว ผู้ปฏิบัติพิจารณาว่า กรุณาเจโตวิมุตตินี้เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา จึงไม่เที่ยงและมีความดับไปเป็นธรรมดา

---

**12. ทางที่ 7 - มุทิตา**

ผู้ปฏิบัติเจริญมุทิตา มีจิตยินดีในความสุขและความดีของผู้อื่น แผ่มุทิตาไปยังสัตว์โลกโดยไม่มีประมาณ เมื่อจิตตั้งมั่นอยู่ด้วยมุทิตาแล้ว ผู้ปฏิบัติพิจารณาว่า มุทิตาเจโตวิมุตตินี้เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา จึงไม่เที่ยงและมีความดับไปเป็นธรรมดา

---

**13. ทางที่ 8 - อุเบกขา**

ผู้ปฏิบัติเจริญอุเบกขา มีจิตตั้งอยู่ในความเป็นกลางอย่างถูกต้อง ไม่ถูกความรักและความชังดึงไป แผ่อุเบกขาไปยังสัตว์โลกโดยไม่มีประมาณ เมื่อจิตตั้งมั่นอยู่ด้วยอุเบกขาแล้ว ผู้ปฏิบัติพิจารณาว่า อุเบกขาเจโตวิมุตตินี้เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา จึงไม่เที่ยง และมีความดับไปเป็นธรรมดา

---

**14. พรหมวิหารก็ไม่ใช่สิ่งให้ยึดถือ**

เมตตา

กรุณา

มุทิตา

อุเบกขา

เป็นธรรมที่ทำให้จิตกว้างขวางและประณีต แต่แม้ธรรมที่ดีและประณีตเหล่านี้ เมื่อเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย ก็ยังต้องรู้ตามความเป็นจริง การไม่ยึดไม่ได้หมายความว่าไม่ต้องเจริญธรรมเหล่านั้น แต่หมายถึงเจริญให้เกิดขึ้น แล้วรู้สิ่งที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง ธรรมที่เป็นกุศลมีหน้าที่ของธรรมที่เป็นกุศล แต่เมื่อปัญญาเกิดขึ้น ปัญญาย่อมรู้แม้กุศลธรรมนั้นว่าไม่ใช่สิ่งเที่ยงแท้ที่จะเข้าไปยึดถือ

---

**15. ทางที่ 9 - อากาสานัญจายตนะ**

เมื่อก้าวล่วงรูปสัญญา ผู้ปฏิบัติเข้าถึงอากาสานัญจายตนะ โดยกำหนดว่า อากาศไม่มีที่สุด เป็นสมาบัติที่ละเอียดกว่ารูปฌาน แต่แม้สภาวะนี้ ผู้ปฏิบัติก็พิจารณาว่า อากาสานัญจายตนะนี้เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา จึงไม่เที่ยงและมีความดับไปเป็นธรรมดา

---

**16. ทางที่ 10 - วิญญาณัญจายตนะ**

เมื่อก้าวล่วงอากาสานัญจายตนะ ผู้ปฏิบัติเข้าถึงวิญญาณัญจายตนะ โดยกำหนดว่า วิญญาณไม่มีที่สุด สภาวะนี้ละเอียดขึ้นไปอีก แต่ความละเอียดไม่ได้ทำให้สภาวะนั้นกลายเป็นสิ่งเที่ยง ผู้ปฏิบัติจึงพิจารณาว่า วิญญาณัญจายตนะนี้เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา จึงไม่เที่ยง และมีความดับไปเป็นธรรมดา

---

**17. ทางที่ 11 - อากิญจัญญายตนะ**

เมื่อก้าวล่วงวิญญาณัญจายตนะ ผู้ปฏิบัติเข้าถึงอากิญจัญญายตนะ โดยกำหนดว่า ไม่มีอะไรเลย แม้เป็นสภาวะที่ละเอียดอย่างยิ่ง ก็ยังไม่ใช่จุดที่ผู้ปฏิบัติจะหยุดและยึดถือ ผู้ปฏิบัติพิจารณาว่า อากิญจัญญายตนะนี้เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา สิ่งใดถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา สิ่งนั้นไม่เที่ยงและมีความดับไปเป็นธรรมดา

---

**18. ประตูสู่อมตะ 11 ประตู**

เมื่อรวมธรรมที่พระอานนท์แสดง จะได้ 11 ประการ

1. ปฐมฌาน
2. ทุติยฌาน
3. ตติยฌาน
4. จตุตถฌาน
5. เมตตา
6. กรุณา
7. มุทิตา
8. อุเบกขา
9. อากาสานัญจายตนะ
10. วิญญาณัญจายตนะ
11. อากิญจัญญายตนะ

แม้สภาวะแต่ละอย่างจะแตกต่างกัน แต่หลักสำคัญเหมือนกัน คือทำสภาวะนั้นให้เกิดขึ้นแล้ว รู้สภาวะนั้นตามความเป็นจริง ว่าเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง เกิดขึ้นจากเจตนาไม่เที่ยง และมีความดับไปเป็นธรรมดา เมื่อรู้เช่นนี้จิตย่อมไม่เข้าไปยึดถือสภาวะนั้นว่าเป็นสิ่งเที่ยงแท้

---

**19. สมาธิกับปัญญา**

พระสูตรนี้ช่วยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสมาธิกับปัญญาอย่างชัดเจน สมาธิทำให้จิตสงบตั้งมั่นและมีกำลัง แต่หากมีเพียงความสงบแล้วหยุดอยู่ตรงนั้น ก็ยังไม่ถึงที่สุด ปัญญาต้องทำหน้าที่ต่อคือรู้ว่า แม้สิ่งที่กำลังประสบอยู่นี้ ก็เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งมีเหตุให้เกิดมีความเปลี่ยนแปลงและมีความดับไป จึงไม่ควรเข้าไปยึดถือ นี่คือจุดที่สมาธิและปัญญาทำหน้าที่ต่อเนื่องกัน

---

**20. ข้อพิจารณาเพิ่มเติม - ความหมายของสังขาร**

จากหลักที่พระสูตรแสดงว่า สภาวะเหล่านี้เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา เราสามารถนำมาพิจารณาความหมายของคำว่า สังขารให้กว้างขึ้นได้ สังขารไม่ควรถูกจำกัดความเข้าใจไว้เพียงว่าเป็นความคิดปรุงแต่งของจิต

แต่สามารถพิจารณาในความหมายของสิ่งที่เกิดขึ้นโดยอาศัยเหตุปัจจัย แม้ฌาน แม้เมตตา แม้กรุณา แม้มุทิตา แม้อุเบกขา และแม้อรูปสมาบัติอันละเอียด เมื่อยังอาศัยเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้น ก็ยังมีความเกิดขึ้นและความดับไป ตรงนี้ช่วยให้เข้าใจคำว่า ความรอบรู้ในกองสังขาร ได้กว้างขึ้น คือรู้สิ่งที่รวมตัวหรือเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยตามความเป็นจริง ไม่จำกัดอยู่เพียงความคิดที่เกิดขึ้นภายในใจ

---

**21. ไม่ติดแม้ความสงบ**

ผู้ปฏิบัติบางคนอาจผ่านความฟุ้งซ่านมาได้จนพบความสงบ แต่เมื่อพบความสงบแล้ว ความสงบนั้นอาจกลายเป็นสิ่งที่อยากรักษาไว้ ถ้าเกิดความรู้สึกว่า ความสงบนี้เป็นของเรา สิ่งที่เคยเป็นเครื่องช่วยให้จิตตั้งมั่น ก็อาจกลายเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ อัฏฐกนาครสูตรจึงให้หลักสำคัญว่า อย่าหยุดอยู่เพียงเพราะจิตสงบ แต่เมื่อจิตสงบแล้ว ให้รู้สภาวะนั้นตามความเป็นจริงต่อไป

---

**22. เมื่อเห็นความไม่เที่ยง จิตจึงมีทางคลายความยึดถือ**

เมื่อผู้ปฏิบัติเห็นว่าสภาวะอันประณีตเหล่านั้น เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย ไม่เที่ยงและมีความดับไปเป็นธรรมดา ย่อมไม่ควรเข้าไปถือมั่นว่าสภาวะนั้นเป็นสิ่งถาวร นี่คือการใช้สมาธิเป็นฐานให้ปัญญาทำหน้าที่ มิใช่การปฏิเสธสมาธิ แต่เป็นการไม่หยุดอยู่เพียงสมาธิ สมาธิทำหน้าที่ของสมาธิ ปัญญาทำหน้าที่ของปัญญา และเมื่อทั้งสองทำหน้าที่ต่อเนื่องกัน เส้นทางแห่งความหลุดพ้นจึงดำเนินต่อไป

---

**23. ผลของการพิจารณา**

เมื่อผู้ปฏิบัติพิจารณาว่า สภาวะนั้นเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง เกิดขึ้นจากเจตนา ไม่เที่ยงและมีความดับไปเป็นธรรมดา หากตั้งมั่นอยู่ในการรู้นั้น ย่อมถึงความสิ้นอาสวะได้ แต่หากยังไม่ถึงความสิ้นอาสวะด้วยธรรมราคะและธรรมนันทินั้น และด้วยความสิ้นไปแห่งสังโยชน์เบื้องต่ำ 5 ย่อมเป็นโอปปาติกะ

ปรินิพพานในภพนั้น และไม่กลับมาจากโลกนั้นอีก ดังนั้น ธรรมทั้ง 11 ประการจึงสามารถเป็นทางดำเนินไปสู่ความหลุดพ้นได้

---

**24. ประตูสู่อมตะ 11 ประตู**

เมื่อทสมนคหบดีได้ฟังธรรมที่พระอานนท์แสดงแล้ว เขาเกิดความยินดีอย่างยิ่ง เพราะเดิมเขามาถามหาธรรมเพียงประการเดียว แต่กลับได้รับฟังธรรมถึง 11 ประการ เขาจึงเปรียบว่า เหมือนบุคคลกำลังค้นหาช่องทางเข้าสู่ขุมทรัพย์เพียงช่องเดียว แต่กลับพบช่องทางเข้าสู่ขุมทรัพย์ถึง 11 ช่อง และเปรียบเหมือนเรือนที่มีประตู 11 ประตู หากเรือนนั้นเกิดไฟไหม้ บุคคลย่อมสามารถหนีออกไปสู่ความปลอดภัยทางประตูใดประตูหนึ่งได้เช่นเดียวกัน ทสมนคหบดีตั้งใจมาค้นหา ประตูสู่อมตะ เพียงประตูเดียว แต่กลับได้ฟังถึงประตูสู่อมตะ 11 ประตู

---

**25. ความกตัญญูของทสมนคหบดี**

เมื่อได้ฟังธรรมแล้ว ทสมนคหบดีเกิดความเลื่อมใสอย่างยิ่ง เขากล่าวถึงผู้คนในลัทธิอื่นที่ยังแสวงหาค่าบูชาครูให้แก่ครูของตน แล้วเหตุใดเขาจึงจะไม่แสดงความเคารพต่อท่านพระอานนท์ จากนั้นทสมนคหบดีได้รวบรวมภิกษุสงฆ์จากเวสาลีและปาฏลีบุตร ถวายภัตตาหารด้วยมือตนเอง ถวายผ้าคู่แก่ภิกษุแต่ละรูป ถวายไตรจีวรแก่ท่านพระอานนท์ และสร้างวิหารมูลค่า 500 กหาปณะถวายท่านพระอานนท์ เป็นการแสดงศรัทธาและความกตัญญูต่อผู้แสดงธรรม

---

**26. แก่นสำคัญ - สมาธิยังไม่ใช่ที่สุด**

หากสรุปพระสูตรนี้ด้วยประโยคสั้น ๆ อาจกล่าวได้ว่า อย่าหยุดอยู่เพียงความสงบ ความสงบมีหน้าที่สำคัญ คือทำให้จิตตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว จึงใช้จิตนั้นรู้สิ่งที่กำลังปรากฏตามความเป็นจริง แม้สิ่งที่ปรากฏนั้นจะเป็น ความสุข ความสงบ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หรือสมาบัติที่ละเอียดเพียงใด ก็ต้องรู้ตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย เมื่อเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย ย่อมไม่ใช่สิ่งเที่ยงแท้ที่จะเข้าไปยึดถือ

---

**27. ความเชื่อมโยงกับพระสูตรที่ 51**

พระสูตรที่ 51 แสดงลำดับว่า ฝึกชีวิต ⟶ ฝึกจิต ⟶ ทำจิตให้ตั้งมั่น ⟶ รู้ตามความเป็นจริง ⟶ หลุดพ้น

พระสูตรที่ 52 ขยายความตรงช่วงสำคัญว่า เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว อย่าหยุดอยู่เพียงความตั้งมั่น แต่ต้องรู้ต่อไปว่า แม้สภาวะจิตที่สงบและประณีตนั้น ก็ยังเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัย ไม่เที่ยง และมีความดับไปเป็นธรรมดา เมื่อรู้เช่นนี้ จิตจึงไม่เข้าไปยึดสภาวะนั้นว่าเป็นสิ่งเที่ยงแท้ นี่คือการเดินต่อจากสมาธิไปสู่ปัญญา

---

**28. สิ่งที่ควรนำไปพิจารณา**

เมื่อปฏิบัติแล้วจิตสงบ อย่าเพิ่งถามว่า ความสงบนี้สูงเพียงใด แต่ควรถามว่า เรากำลังยึดความสงบนี้หรือไม่ เมื่อเกิดความสุขจากสมาธิ อย่าเพิ่งถือว่าความสุขนั้นคือที่สุด แต่ให้รู้ว่า ความสุขนั้นเกิดจากเหตุปัจจัย เมื่อเหตุเปลี่ยน สภาวะนั้นก็เปลี่ยน แม้ธรรมที่ดีและประณีต หากเข้าไปยึดถือ ก็ยังเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือได้

ดังนั้นการปฏิบัติจึงเดินต่อจากทำให้เกิด ไปสู่รู้สิ่งที่เกิดและจากรู้สิ่งที่เกิด ไปสู่ ไม่ยึดถือสิ่งที่เกิด

---

29. ลำดับแห่งการปฏิบัติ

อัฏฐกนาครสูตรช่วยให้เห็นลำดับสำคัญว่า

ฝึกจิต

↓

จิตสงบ

↓

จิตตั้งมั่น

↓

เกิดสภาวะอันประณีต

↓

รู้ว่าสภาวะนั้นเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง

↓

เห็นความไม่เที่ยงและความดับ

↓

ไม่เข้าไปยึดถือ

↓

ดำเนินไปสู่ความสิ้นอาสวะ จุดสำคัญจึงมิใช่เพียง ทำสมาธิให้ได้ แต่คือเมื่อมีสมาธิแล้ว ใช้จิตที่มีสมาธินั้นรู้อะไร

---

**30. สรุป**

อัฏฐกนาครสูตรเป็นพระสูตรที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง สมาธิ ปัญญา และความหลุดพ้นอย่างชัดเจน พระอานนท์แสดงธรรม 11 ประการ ได้แก่ฌาน 4 พรหมวิหาร 4 และอรูปสมาบัติ 3 ธรรมเหล่านี้ทำให้จิตสงบ ประณีตและมีกำลัง แต่หัวใจสำคัญไม่ได้อยู่ที่การเข้าไปพักอยู่ในสภาวะเหล่านั้นเท่านั้น ผู้ปฏิบัติต้องพิจารณาต่อไปว่า สภาวะนี้เป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งและเกิดขึ้นจากเจตนา สิ่งใดถูกปรุงแต่ง สิ่งนั้นย่อมไม่เที่ยง และมีความดับไปเป็นธรรมดา เมื่อรู้เช่นนี้ จิตย่อมไม่เข้าไปยึดถือสภาวะนั้นว่าเป็นสิ่งเที่ยงแท้

ดังนั้นพระสูตรนี้จึงช่วยให้เข้าใจว่า สมาธิไม่ใช่สิ่งที่จะละทิ้ง แต่ก็ไม่ใช่สิ่งที่จะยึดถือ สมาธิมีหน้าที่ทำจิตให้สงบ ตั้งมั่น และมีกำลัง จากนั้นปัญญามีหน้าที่รู้แม้สภาวะอันสงบนั้นตามความเป็นจริง ทสมนคหบดีถามหาธรรมเพียงประการเดียว แต่พระอานนท์กลับแสดงให้เห็นถึง ประตูสู่อมตะ 11 ประตู ซึ่งแต่ละประตูมีหลักสำคัญร่วมกัน คือทำจิตให้ตั้งมั่น แล้วรู้แม้สภาวะที่ตั้งมั่นนั้นตามความเป็นจริง โดยไม่เข้าไปยึดถือ

---

**แก่นคำสอน**

จงทำจิตให้สงบและตั้งมั่น แต่ไม่หยุดอยู่เพียงความสงบ เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว จงรู้แม้สภาวะอันประณีตนั้นตามความเป็นจริง ว่าเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่ง ไม่เที่ยง และมีความดับไปเป็นธรรมดา เมื่อรู้แล้วไม่เข้าไปยึดถือ จิตย่อมมีทางดำเนินไปสู่อมตะ

**พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 5**
**พระสูตรลำดับที่ 53 : เสขปฏิปทาสูตร**
ผู้ยังอยู่ระหว่างการฝึก ต้องทำเหตุให้พร้อม เมื่อเหตุพร้อม การรู้แจ้งย่อมเกิดขึ้นตามลำดับ
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
เสขปฏิปทาสูตร (Sekha-paṭipadā Sutta)

---

**หลักธรรมสำคัญ**

- แนวทางปฏิบัติของพระเสขะ หรือผู้ยังอยู่ในระหว่างการฝึก
- ความสมบูรณ์ด้วยศีล
- การสำรวมอินทรีย์
- ความรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร
- ความเพียรในการตื่นอยู่
- สัทธรรม 7 ประการ
- ฌาน 4
- อุปมาแม่ไก่ฟักไข่
- วิชชา 3
- ความสมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ
- การฝึกที่ถูกต้องย่อมนำไปสู่ความสิ้นอาสวะ

---

**บทนำ**

พระสูตรที่ 52 อัฏฐกนาครสูตร แสดงให้เห็นว่า เมื่อจิตสงบและตั้งมั่นแล้ว ผู้ปฏิบัติไม่ควรหยุดอยู่เพียงความสงบ แต่ต้องรู้สภาวะนั้นตามความเป็นจริง

พระสูตรที่ 53 เสขปฏิปทาสูตร พาเรากลับมาดูรายละเอียดอีกด้านหนึ่งว่า ผู้ที่ยังอยู่ระหว่างการฝึก ควรสร้างเหตุปัจจัยอะไรให้พร้อม คำว่า เสขะ หมายถึงผู้ที่ยังต้องศึกษาและฝึกตนต่อไป ยังไม่จบกิจแห่งการปฏิบัติ

พระสูตรนี้จึงแสดงให้เห็นว่า ความก้าวหน้าในพระพุทธศาสนาไม่ได้เกิดจากความปรารถนาเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการทำเหตุให้พร้อม เมื่อเหตุแห่งการฝึกสมบูรณ์ ผลย่อมเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย

---

**1. เหตุการณ์ในพระสูตร**

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ นิโครธาราม เขตกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ

ครั้งนั้น เจ้าศากยะชาวกรุงกบิลพัสดุ์ได้สร้างสัณฐาคารแห่งใหม่ สถานที่นั้นยังไม่มีสมณะ พราหมณ์ หรือมนุษย์ผู้ใดเข้าใช้มาก่อน

เจ้าศากยะทั้งหลายจึงเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค และกราบทูลขอให้พระองค์ทรงใช้สัณฐาคารแห่งนั้นเป็นพระองค์แรก เพื่อให้การใช้สถานที่นั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชาวศากยะตลอดกาลนาน พระผู้มีพระภาคทรงรับโดยดุษณีภาพ

---

**2. พระพุทธองค์เสด็จเข้าสัณฐาคาร**

เมื่อถึงเวลา เจ้าศากยะทั้งหลายได้จัดเตรียมสัณฐาคาร ปูลาดพื้น จัดอาสนะ ตั้งภาชนะน้ำ และจุดประทีป จากนั้นจึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ทุกอย่างพร้อมแล้ว

พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ จึงเสด็จไปยังสัณฐาคาร พระองค์ประทับนั่งพิงเสากลาง หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ภิกษุสงฆ์นั่งอยู่ทางด้านตะวันตก ส่วนเจ้าศากยะทั้งหลายนั่งอยู่ทางด้านตะวันออก หันหน้าเข้าหาพระผู้มีพระภาค

---

**3. พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมตลอดราตรี**

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่เจ้าศากยะทั้งหลาย เป็นเวลาส่วนใหญ่ของราตรี ทรงชี้แจง ชักชวนปลุกเร้า และทำให้เกิดความยินดีในธรรม เมื่อเวลาล่วงไปมากแล้ว พระองค์ตรัสกับพระอานนท์ว่า ให้อธิบาย เสขปฏิปทา - ข้อปฏิบัติของผู้ยังต้องศึกษา แก่เจ้าศากยะทั้งหลายต่อไป

เนื่องจากพระองค์ทรงปวดพระปฤษฎางค์ จึงจะพักพระวรกาย จากนั้นพระองค์ทรงพับจีวรเป็น 4 ชั้น แล้วทรงบรรทมสีหไสยาสน์โดยมีสติสัมปชัญญะ พระอานนท์จึงรับหน้าที่แสดงธรรมต่อ

---

**4. พระอานนท์กล่าวกับเจ้ามหานามะ**

พระอานนท์กล่าวกับเจ้ามหานามะว่า อริยสาวกผู้ดำเนินตามข้อปฏิบัติของผู้ยังต้องศึกษา มีองค์ประกอบสำคัญ คือ

- สมบูรณ์ด้วยศีล
- สำรวมทวารแห่งอินทรีย์
- รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร
- ประกอบความเพียรในการตื่นอยู่
- ประกอบด้วยสัทธรรม 7 ประการ
- ได้ฌาน 4 ตามความปรารถนา โดยไม่ยากและไม่ลำบาก

ทั้งหมดนี้เป็นพื้นฐานสำคัญของผู้กำลังฝึกตน

---

**5. สมบูรณ์ด้วยศีล**

อริยสาวกเป็นผู้มีศีล สำรวมอยู่ในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร เห็นภัยแม้ในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ผู้ฝึกตนไม่รอให้เกิดความผิดร้ายแรงเสียก่อนจึงค่อยระวัง แต่เห็นความสำคัญแม้ในความผิดเล็กน้อย ศีลจึงเป็นการจัดระเบียบชีวิตทางกายและวาจา เพื่อไม่ให้ความประพฤติภายนอกกลายเป็นเครื่องรบกวนจิตภายใน และเป็นพื้นฐานให้การฝึกจิตในระดับที่ละเอียดขึ้นดำเนินต่อไปได้

---

**6. การสำรวมอินทรีย์**

เมื่อเห็นรูปด้วยตา ผู้ปฏิบัติไม่ยึดถือโดยนิมิตและอนุพยัญชนะ เมื่อได้ยินเสียงด้วยหู ได้กลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น สัมผัสด้วยกาย หรือรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ก็มีความสำรวม เพราะหากไม่สำรวมอินทรีย์ อกุศลธรรมคืออภิชฌาและโทมนัสอาจครอบงำจิตได้ การสำรวมอินทรีย์ไม่ได้หมายถึงการปิดตา ปิดหู หรือหลีกหนีโลก แต่หมายถึง เมื่อมีสิ่งมากระทบแล้ว จิตไม่ไหลตามสิ่งนั้นจนสูญเสียความรู้ตัว

---

**7. รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร**

อริยสาวกพิจารณาโดยแยบคายก่อนบริโภคอาหาร ไม่ได้บริโภคเพื่อเล่น ไม่ได้บริโภคเพื่อความมัวเมา ไม่ได้บริโภคเพื่อประดับตกแต่งร่างกาย แต่บริโภคเพื่อให้ร่างกายดำรงอยู่ เพื่อระงับความหิว เพื่อเกื้อกูลต่อการประพฤติพรหมจรรย์ โดยพิจารณาว่า จะกำจัดเวทนาเก่า และไม่ทำเวทนาใหม่ให้เกิดขึ้น จักดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่มีโทษและอยู่เป็นผาสุก การรู้จักประมาณจึงเป็นการฝึกให้รู้ว่า สิ่งใดคือความจำเป็น และสิ่งใดคือความอยาก ไม่ปล่อยให้ความอยากเป็นผู้กำหนดชีวิต

---

**8. ประกอบความเพียรในการตื่นอยู่**

ในเวลากลางวัน ผู้ปฏิบัติชำระจิตจากธรรมที่เป็นเครื่องกั้นด้วยการเดินจงกรมและการนั่ง ในยามต้นแห่งราตรี ก็ยังคงเดินจงกรมและนั่งเพื่อชำระจิต ในยามกลางแห่งราตรี จึงพักผ่อนโดยนอนตะแคงขวาในสีหไสยาสน์ ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ และกำหนด หมายว่าจะลุกขึ้น ในยามสุดท้ายแห่งราตรี ลุกขึ้นเดินจงกรมและนั่งอีกครั้ง นี่คือการจัดชีวิตให้เอื้อต่อการฝึกจิต ไม่ปล่อยชีวิตให้ตกอยู่ในความประมาท

---

**สัทธรรม 7 ประการ**

**9. ประการที่ 1 - ศรัทธา**

อริยสาวกมีศรัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก

เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึกอย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค ศรัทธาจึงเป็นกำลังใจให้ผู้ปฏิบัติมั่นใจว่า มนุษย์สามารถฝึกตนและพัฒนาจิตให้สูงขึ้นได้

---

**10. ประการที่ 2 - หิริ**

อริยสาวกมี หิริ คือความละอายต่อความประพฤติผิด ละอายต่อกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต ละอายต่อการประกอบอกุศลธรรมทั้งหลาย แม้ไม่มีใครเห็น ผู้มีหิริย่อมไม่ต้องการทำสิ่งที่ตนรู้ว่าไม่ถูกต้อง

---

**11. ประการที่ 3 - โอตตัปปะ**

อริยสาวกมี โอตตัปปะ คือความเกรงกลัวต่อความประพฤติผิดและอกุศลธรรม จึงไม่ประมาทในการกระทำทางกาย วาจา และใจ หิริและโอตตัปปะทำหน้าที่ร่วมกัน หิริ - ละอายต่อความชั่ว โอตตัปปะ - เกรงกลัวต่อความชั่วและผลแห่งความชั่ว

---

**12. ประการที่ 4 - พหูสูต**

อริยสาวกเป็นผู้ได้สดับมาก ทรงจำธรรมที่ได้ฟัง สั่งสมธรรมที่ได้สดับ ธรรมเหล่านั้นงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์ ธรรมเหล่านั้นเป็นธรรมที่ได้สดับมาก ทรงจำไว้ คล่องปาก เพ่งพิจารณาด้วยใจ และแทงตลอดด้วยความเห็น จึงไม่ใช่เพียงการฟังให้มาก แต่ต้องนำสิ่งที่ฟังมาพิจารณาจนเกิดความเข้าใจ

---

**13. ประการที่ 5 - วิริยะ**

อริยสาวกมีความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม และทำกุศลธรรมให้เกิดขึ้น มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในธรรมฝ่ายกุศล การฝึกจิตจึงไม่สำเร็จด้วยความอยากเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยความเพียรอย่างต่อเนื่อง

---

**14. ประการที่ 6 - สติ**

อริยสาวกเป็นผู้มีสติ ประกอบด้วยสติและปัญญาเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง สามารถระลึกและจำสิ่งที่ทำและคำที่พูดแม้ล่วงมาแล้วนานได้ สติทำหน้าที่ไม่ให้จิตหลงลืมสิ่งที่ควรรู้ และไม่ปล่อยให้อารมณ์ต่าง ๆ พาจิตไปโดยง่าย จึงเป็นกำลังสำคัญที่ทำให้การฝึกดำเนินต่อเนื่อง

---

**15. ประการที่ 7 - ปัญญา**

อริยสาวกเป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาที่เห็นความเกิดและความดับ เป็นปัญญาอันประเสริฐ แทงตลอด และนำไปสู่ความสิ้นทุกข์โดยชอบ ปัญญาในที่นี้จึงไม่ใช่เพียงความรู้จากการฟังหรือการคิด แต่เป็นความรู้ที่สามารถเห็น ความเกิด และความดับตามความเป็นจริง

---

**16. สัทธรรม 7 ประการกับการพัฒนาจิต**

เมื่อรวมสัทธรรมทั้ง 7 จะเห็นกระบวนการที่สัมพันธ์กัน ศรัทธาทำให้เกิดความมั่นใจในการฝึก หิริและโอตตัปปะป้องกันไม่ให้ชีวิตตกไปในทางอกุศล พหูสูตทำให้รู้แนวทาง วิริยะทำให้เดินต่อ สติทำให้ไม่หลงลืม และ ปัญญาทำให้เห็นความเกิดและความดับตามความเป็นจริง ธรรมทั้ง 7 ประการจึงเกื้อกูลกัน ทำให้ผู้ปฏิบัติมีกำลังพร้อมสำหรับการพัฒนาจิตให้สูงขึ้น

---

**ฌาน 4**

**17. ปฐมฌาน**

เมื่อจิตได้รับการฝึก สงัดจากกามและอกุศลธรรม ผู้ปฏิบัติเข้าถึงปฐมฌาน มีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากความสงัด จิตเริ่มออกจากความวุ่นวายของกามและอกุศลธรรม และตั้งมั่นอยู่ภายในมากขึ้น

---

**18. ทุติยฌาน**

เมื่อวิตกและวิจารสงบลง จิตมีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ ผู้ปฏิบัติเข้าถึงทุติยฌาน จิตในระดับนี้ตั้งมั่นและละเอียดขึ้น

---

**19. ตติยฌาน**

เมื่อปีติจางคลาย ผู้ปฏิบัติมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยกาย เข้าถึงตติยฌาน เป็นภาวะที่พระอริยะกล่าวถึงว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข จิตค่อย ๆ วางจากปีติ เข้าสู่ความสงบที่ละเอียดขึ้น

---

**20. จตุตถฌาน**

เมื่อละสุขและทุกข์ และความดีใจเสียใจดับไปก่อนแล้ว ผู้ปฏิบัติเข้าถึงจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา จิตมีความตั้งมั่นและประณีต พร้อมสำหรับความรู้ที่สูงขึ้น

---

**21. เมื่อเหตุแห่งการฝึกพร้อม**

เมื่ออริยสาวก สมบูรณ์ด้วยศีล สำรวมอินทรีย์ รู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ประกอบความเพียรในการตื่นอยู่ ประกอบด้วยสัทธรรม 7 ประการ และได้ฌาน 4 ซึ่งเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ตามความปรารถนา โดยไม่ยากและไม่ลำบาก พระอานนท์เปรียบอริยสาวกผู้นั้นว่า เป็นผู้มีความสามารถที่จะทำลายเปลือกแห่งอวิชชา เพื่อบรรลุความรู้แจ้ง และธรรมอันเกษมจากโยคะอย่างยอดเยี่ยม

---

**22. อุปมาแม่ไก่ฟักไข่**

พระอานนท์ยกอุปมาว่า เปรียบเหมือนแม่ไก่มีไข่ 8 ฟอง 10 ฟอง หรือ 12 ฟอง แม่ไก่นั้นกกไข่โดยดี ให้ความอบอุ่นโดยทั่วถึง และฟักไข่อย่างเหมาะสม แม้แม่ไก่จะไม่ได้เกิดความปรารถนาว่า “ขอให้ลูกไก่ของเราจงใช้ปลายเล็บหรือจะงอยปาก ทำลายเปลือกไข่ออกมาโดยสวัสดี” แต่ลูกไก่เหล่านั้นก็สามารถทำลายเปลือกไข่ออกมาโดยสวัสดีได้ เพราะแม่ไก่ได้ทำเหตุแห่งการฟักไว้อย่างถูกต้อง

---

**23. การปฏิบัติก็เช่นเดียวกับการฟักไข่**

อุปมานี้ช่วยให้เห็นหลักสำคัญของการปฏิบัติว่า ผู้ปฏิบัติไม่อาจบังคับผลให้เกิดขึ้นตามความต้องการ แต่สามารถทำเหตุแห่งการปฏิบัติให้พร้อมได้ รักษาศีล สำรวมอินทรีย์ รู้จักประมาณในการบริโภค ประกอบความเพียร สร้างสัทธรรมให้สมบูรณ์ และฝึกจิตให้ตั้งมั่น เมื่อเหตุได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้อง ผลย่อมมีเหตุให้เกิดขึ้น เช่นเดียวกับลูกไก่ที่สามารถเจาะเปลือกออกมา เมื่อได้รับการฟักอย่างถูกต้อง

---

**การเจาะเปลือกออก 3 ครั้ง**

**24. ครั้งที่ 1 - ระลึกชาติได้**

อริยสาวกน้อมจิตไปเพื่อระลึกชาติก่อนได้ ระลึกได้ตั้งแต่

1 ชาติ
2 ชาติ
3 ชาติ
4 ชาติ
5 ชาติ
10 ชาติ
20 ชาติ
30 ชาติ

40 ชาติ
50 ชาติ
100 ชาติ
1,000 ชาติ
100,000 ชาติ

ตลอดจนหลายสังวัฏกัป หลายวิวัฏกัป และหลายสังวัฏวิวัฏกัป ระลึกได้ว่า ในชาตินั้นมีชื่ออย่างไร มีตระกูลอย่างไร มีผิวพรรณอย่างไร มีอาหารอย่างไร เสวยสุขทุกข์อย่างไร มีอายุเท่าไร จุติจากที่นั้นแล้วไปเกิดที่ใด และจุติจากที่นั้นแล้วกลับมาเกิดที่นี่อย่างไร นี่คือ วิชชาที่ 1 เปรียบเหมือนการเจาะเปลือกแห่งอวิชชาออกครั้งแรก

---

**25. ครั้งที่ 2 - เห็นสัตว์จุติและอุบัติตามกรรม**

ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ อริยสาวกเห็นสัตว์ทั้งหลายกำลังจุติและอุบัติ เห็นสัตว์ต่ำต้อยหรือประณีต มีผิวพรรณดีหรือทราม ไปดีหรือตกยาก และรู้ว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามกรรม ผู้ที่ประพฤติไม่ดีทางกาย วาจา และใจ กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นผิด และประกอบกรรมตามความเห็นผิด เมื่อตายแล้ว ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต หรือนรก ส่วนผู้ที่ประพฤติดีทางกาย วาจา และใจ ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ และประกอบกรรมตามความเห็นชอบ เมื่อตายแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ นี่คือ วิชชาที่ 2 เปรียบเหมือนการเจาะเปลือกแห่งอวิชชาออกครั้งที่ 2

---

**26. ครั้งที่ 3 - ความสิ้นอาสวะ**

อริยสาวกทำให้แจ้ง เจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป รู้ชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงและดำรงอยู่ นี่คือ วิชชาที่ 3 และเป็นการเจาะเปลือกแห่งอวิชชาออกครั้งที่ 3 เมื่อถึงขั้นนี้ การฝึกดำเนินไปถึงความสิ้นอาสวะ

---

**27. จรณะ - การฝึกที่ทำให้ชีวิตและจิตพร้อม**

พระอานนท์แสดงว่า การมีศีล การสำรวมอินทรีย์ การรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร การประกอบความเพียรในการตื่นอยู่ การมีสัทธรรม 7 ประการ และการได้ฌาน 4 ทั้งหมดนี้เป็นองค์แห่ง จรณะ จรณะจึงไม่ได้หมายถึงความประพฤติภายนอกเพียงอย่างเดียว แต่ครอบคลุมกระบวนการฝึกชีวิตและจิตอย่างเป็นระบบ จนจิตสามารถตั้งมั่นได้อย่างประณีต

---

**28. วิชชา - ความรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อจิตพร้อม**

ส่วนการระลึกชาติก่อนได้ การเห็นสัตว์จุติและอุบัติตามกรรม และการทำอาสวะให้สิ้นไป

เป็น วิชชา 3 จึงเห็นความสัมพันธ์ระหว่าง จรณะกับ วิชชา ได้ว่า จรณะคือกระบวนการฝึกและเตรียมจิตให้พร้อม เมื่อจิตได้รับการฝึกจนมีกำลัง วิชชาย่อมมีเหตุให้เกิดขึ้น

---

**29. วิชชาจรณสัมปันโน**

พระอานนท์ยกคาถาของสนังกุมารพรหมขึ้นกล่าวว่า ในหมู่ชนที่ถือเรื่องชาติตระกูล กษัตริย์ถือว่าเป็นผู้ประเสริฐ แต่ผู้ที่ถึงพร้อมด้วย วิชชาและจรณะ ย่อมเป็นผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดาและมนุษย์ จึงแสดงให้เห็นว่า ความประเสริฐที่แท้จริงไม่ได้ตัดสินจากชาติกำเนิด ตระกูล ตำแหน่ง หรือฐานะ แต่สัมพันธ์กับการฝึกตนจนถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ

---

**30. พระพุทธองค์ทรงรับรองคำสอนของพระอานนท์**

เมื่อพระอานนท์แสดงธรรมจบ พระผู้มีพระภาคทรงลุกขึ้น แล้วตรัสชมพระอานนท์ว่า ดีแล้ว อานนท์ ดีแล้ว พระอานนท์ได้แสดงข้อปฏิบัติของผู้ยังต้องศึกษาแก่เจ้าศากยะชาวกรุงกบิลพัสดุ์ได้ดีแล้ว เจ้าศากยะทั้งหลายต่างชื่นชมและยินดีในภาษิตของพระอานนท์

---

**31. แก่นของเสขปฏิปทา**

เมื่อมองพระสูตรทั้งหมด จะเห็นลำดับของการฝึกอย่างชัดเจนว่า

ศีล
↓
สำรวมอินทรีย์
↓
รู้จักประมาณในการบริโภค
↓
ประกอบความเพียรในการตื่นอยู่
↓
สัทธรรม 7
↓
ฌาน 4
↓
จิตตั้งมั่นและมีกำลัง
↓
วิชชา 3
↓

ความสิ้นอาสวะ

นี่คือการฝึกอย่างเป็นลำดับ จากการจัดระเบียบชีวิต ไปสู่การจัดระเบียบจิต และจากจิตที่ได้รับการฝึก ไปสู่ความรู้แจ้ง

---

**32. จุดสำคัญ - ทำเหตุให้พร้อม**

อุปมาแม่ไก่ฟักไข่ช่วยให้เห็นหลักของเหตุและผลได้อย่างชัดเจน แม่ไก่ไม่ได้ทำให้ลูกไก่ออกจากไข่ด้วยการทุบเปลือกจากภายนอก แต่ทำหน้าที่ของตนเองอย่างถูกต้อง กกไข่ให้ความอบอุ่นและฟักอย่างต่อเนื่อง เมื่อเหตุพร้อม ลูกไก่ย่อมสามารถเจาะเปลือกออกมาได้ การปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน สิ่งสำคัญจึงอยู่ที่ การทำเหตุแห่งการปฏิบัติให้ถูกต้องและสมบูรณ์

---

**33. ความเชื่อมโยงกับสมาธิและปัญญา**

พระสูตรนี้ช่วยให้เห็นกระบวนการของการฝึกอย่างชัดเจน ก่อนจิตจะตั้งมั่น ต้องมีพื้นฐานรองรับศีล การสำรวมอินทรีย์ การรู้จักประมาณ ความเพียร ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ พหูสูต วิริยะ สติ และปัญญา องค์ประกอบเหล่านี้ทำหน้าที่เกื้อกูลกัน จนจิตสามารถเข้าถึงสมาธิอันประณีต เมื่อจิตตั้งมั่นและมีกำลังแล้ว ย่อมเป็นฐานรองรับความรู้ที่สูงขึ้น จึงเห็นความสัมพันธ์ว่า การฝึกชีวิต ⟶ การฝึกจิต ⟶ จิตตั้งมั่น ⟶ ความรู้แจ้ง

---

**34. สิ่งที่ควรนำไปพิจารณา**

เมื่อการปฏิบัติยังไม่ก้าวหน้า แทนที่จะรีบถามว่า “ทำไมผลยังไม่เกิด” ควรย้อนกลับมาพิจารณาว่า “เหตุแห่งการปฏิบัติพร้อมแล้วหรือยัง” ศีลมั่นคงหรือยัง อินทรีย์สำรวมหรือยัง การบริโภครู้จักประมาณหรือยัง ความเพียรต่อเนื่องหรือยัง ศรัทธามั่นคงหรือยัง หิริและโอตตัปปะมีกำลังหรือยัง ได้ศึกษาและเข้าใจธรรมเพียงพอหรือยัง สติมีกำลังหรือยัง จิตตั้งมั่นหรือยัง การพิจารณาเช่นนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติกลับมาแก้ที่เหตุ แทนที่จะเรียกร้องผลโดยที่เหตุยังไม่สมบูรณ์

---

**35. สรุป**

เสขปฏิปทาสูตร เป็นพระสูตรที่แสดงแนวทางการฝึกของผู้ที่ยังต้องศึกษาอย่างเป็นระบบ เริ่มจากศีล เพื่อจัดระเบียบชีวิต ต่อด้วยการสำรวมอินทรีย์ เพื่อป้องกันไม่ให้อารมณ์ภายนอกเข้าครอบงำจิตโดยง่าย รู้จักประมาณในการบริโภค เพื่อไม่ให้ความอยากควบคุมชีวิต ประกอบความเพียรในการตื่นอยู่

เพื่อไม่ปล่อยชีวิตให้ตกอยู่ในความประมาท จากนั้นพัฒนาสัทธรรม 7 ประการ และฝึกจิตจนเข้าถึงฌาน 4 เมื่อจิตตั้งมั่นและมีกำลัง จึงเป็นฐานแห่งวิชชา 3 คือ การระลึกชาติก่อนได้ การเห็นสัตว์จุติและอุบัติตามกรรม และความรู้ที่นำไปสู่ความสิ้นอาสวะ อุปมาแม่ไก่ฟักไข่จึงเป็นภาพสรุปของ

พระสูตรได้อย่างชัดเจน ทำเหตุให้ถูกต้อง ทำเหตุอย่างต่อเนื่อง ทำเหตุจนพร้อม เมื่อเหตุพร้อม ผลย่อมมีเหตุให้เกิด นี่คือข้อปฏิบัติของผู้ยังต้องศึกษา และเป็นเส้นทางจาก การฝึกตน ไปสู่การฝึกจิตจาก การฝึกจิต ไปสู่ความรู้ และจากความรู้ ไปสู่ความสิ้นอาสวะ

---

**แก่นคำสอน**

อย่าเร่งเรียกร้องผลของการปฏิบัติ แต่จงทำเหตุแห่งการปฏิบัติให้สมบูรณ์ รักษาศีล สำรวมอินทรีย์ รู้จักประมาณ และมีความเพียร พัฒนาคุณธรรม และทำจิตให้ตั้งมั่น เปรียบเหมือนแม่ไก่ที่กกไข่อย่างถูกต้อง เมื่อเหตุพร้อม ลูกไก่ย่อมเจาะเปลือกออกมา เมื่อจิตได้รับการฝึกจนพร้อม ความรู้ย่อมมีเหตุให้เกิด และเมื่อการรู้ถึงที่สุด ย่อมนำไปสู่ความสิ้นอาสวะ

# พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 5

## พระสูตรลำดับที่ 54 : โปตลิยสูตร

การละกิจทางโลกอย่างแท้จริง มิใช่เพียงหยุดทำงานหรือสละทรัพย์
แต่ต้องละเหตุที่ทำให้จิตยังผูกพันอยู่กับโลก
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
โปตลิยสูตร (Potaliya Sutta)

---

**หลักธรรมสำคัญ**

- ความหมายของการ ตัดขาดกิจการ ในพระอริยวินัย
- ธรรม 8 ประการเพื่อการตัดขาดกิจการ
- การละปาณาติบาต
- การละอทินนาทาน
- การละมุสาวาท
- การละปิสุณาวาจา
- การละความโลภอยากได้
- การละการกล่าวโทษและความขุ่นเคือง
- การละความโกรธและความคับแค้น
- การละความถือตัว
- โทษของกามด้วยอุปมา 7 ประการ
- อุเบกขาที่อาศัยความเป็นหนึ่ง
- วิชชา 3
- การละมิใช่เพียงละสิ่งภายนอก แต่ต้องละเครื่องผูกพันภายใน

---

**บทนำ**

พระสูตรที่ 53 เสขปฏิปทาสูตร แสดงให้เห็นว่า ผู้ยังอยู่ระหว่างการฝึกต้องทำเหตุแห่งการปฏิบัติให้พร้อม

พระสูตรที่ 54 โปตลิยสูตร พาเราไปพิจารณาคำว่า ละ ให้ลึกขึ้นอีกระดับหนึ่ง คนทั่วไปอาจเข้าใจว่า เมื่อหยุดทำงาน ยกทรัพย์สมบัติให้บุตรหลาน ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการ ก็ถือว่า ละทางโลกแล้ว แต่พระพุทธองค์ทรงชี้ให้โปตลิยคหบดีเห็นว่า การละกิจการในพระอริยวินัย ไม่ได้อยู่เพียงที่การหยุดกิจกรรมภายนอก แต่ต้องลงไปถึงสิ่งที่ยังผูกจิตไว้ภายใน

---

**1. เหตุการณ์ในพระสูตร**

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในแคว้นอังคุตตราปะ ใกล้นิคมชื่ออาปณะ เช้าวันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงนุ่งสบง ถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังอาปณะเพื่อบิณฑบาต เมื่อเสด็จกลับจากบิณฑบาต หลังเสวยพระกระยาหารแล้ว

พระองค์เสด็จเข้าไปยังราวป่าแห่งหนึ่ง เพื่อพักกลางวัน และประทับนั่ง ณ โคนต้นไม้ ในเวลานั้น โปตลิยคหบดีเดินเที่ยวเพื่อพักผ่อนอยู่ในบริเวณนั้น เขาแต่งกายเรียบร้อย กั้นร่ม และสวมรองเท้า เมื่อเห็นพระผู้มีพระภาค จึงเข้าไปเฝ้าและสนทนาปราศรัยกับพระองค์

---

**2. พระพุทธองค์ตรัสเรียกว่า “คหบดี”**

พระผู้มีพระภาคตรัสเชิญโปตลิยะให้นั่ง โดยเรียกเขาว่า คหบดี โปตลิยะไม่พอใจ เพราะเขาเห็นว่าตนเองได้ละกิจการของคฤหัสถ์แล้ว จึงไม่ควรถูกเรียกว่า คหบดี

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกเช่นนั้นถึง 3 ครั้ง โปตลิยะจึงกล่าวว่า การที่พระสมณโคดมเรียกเขาว่า คหบดี นั้นไม่สมควร พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ลักษณะ เครื่องหมาย และสิ่งที่แสดงออกของเขายังเป็นลักษณะของคหบดี แล้วตรัสถามว่า เขาละกิจการทั้งหลายอย่างไร

---

**3. การตัดขาดกิจการของโปตลิยะ**

โปตลิยะอธิบายว่า ทรัพย์สิน ข้าวเปลือก เงิน และทอง ที่เขาเคยมี ได้มอบให้บุตรทั้งหลายเป็นมรดกแล้ว ตนเองไม่เข้าไปแนะนำ ไม่ตำหนิ และไม่เข้าไปจัดการเกี่ยวกับทรัพย์เหล่านั้น ดำรงชีวิตเพียงด้วยอาหารและเครื่องนุ่งห่ม เขาจึงถือว่า ตนเองได้ ตัดขาดกิจการทั้งปวงแล้ว

แต่พระพุทธองค์ตรัสว่า การตัดขาดกิจการตามความเข้าใจของโปตลิยะ กับการตัดขาดกิจการในพระอริยวินัย เป็นคนละอย่างกัน

---

**ธรรม 8 ประการเพื่อการตัดขาดกิจการ**

**4. ธรรม 8 ประการ**

โปตลิยะจึงกราบทูลขอให้พระพุทธองค์ทรงแสดง การตัดขาดกิจการในพระอริยวินัย พระองค์ทรงแสดงธรรม 8 ประการ คือ

1. อาศัยการไม่ฆ่าสัตว์ เพื่อละการฆ่าสัตว์
2. อาศัยการถือเอาแต่ของที่เขาให้ เพื่อละการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้
3. อาศัยการพูดความจริง เพื่อละการพูดเท็จ
4. อาศัยการไม่พูดส่อเสียด เพื่อละการพูดส่อเสียด
5. อาศัยความไม่โลภอยากได้ เพื่อละความโลภอยากได้
6. อาศัยการไม่กล่าวโทษและไม่ขุ่นเคือง เพื่อละการกล่าวโทษและความขุ่นเคือง

7. อาศัยความไม่โกรธและไม่คับแค้น เพื่อละความโกรธและความคับแค้น
8. อาศัยความไม่ถือตัว เพื่อละความถือตัว

---

**5. ละปาณาติบาต**

พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่า อริยสาวกพิจารณาว่า ตนกำลังปฏิบัติเพื่อละและตัดเครื่องผูกพันอันเป็นเหตุให้ตนอาจฆ่าสัตว์ หากยังฆ่าสัตว์ ตนเองย่อมติเตียนตนเองได้ ผู้รู้เมื่อพิจารณาแล้วก็ย่อมติเตียน และหลังจากตายแล้ว ย่อมมีทุคติเป็นที่หวังได้ การฆ่าสัตว์เองก็เป็นเครื่องผูกพันและเครื่องกีดขวาง เมื่อฆ่าสัตว์ อาสวะ ความเดือดร้อน และความเร่าร้อนย่อมเกิดขึ้นได้ แต่เมื่อไม่ฆ่า เหตุแห่งความเดือดร้อนเหล่านั้นย่อมไม่มี จึงอาศัยการไม่ฆ่าสัตว์ เพื่อละการฆ่าสัตว์

---

**6. ละอทินนาทาน**

พึงละการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ โดยอาศัยการถือเอาเฉพาะสิ่งที่เจ้าของให้ ผู้ปฏิบัติพิจารณาในทำนองเดียวกันว่า การลักขโมยเป็นเครื่องผูกพัน เป็นเครื่องกีดขวาง ทำให้ตนเองติเตียนตนเอง ผู้รู้ติเตียน และเป็นเหตุแห่งผลที่ไม่น่าปรารถนา เมื่อเห็นโทษเช่นนี้ จึงละอทินนาทาน

---

**7. ละมุสาวาท**

พึงละการพูดเท็จ โดยอาศัยการพูดความจริง ผู้ปฏิบัติเห็นว่า การพูดเท็จเป็นเครื่องผูกพัน ทำให้เกิดความเดือดร้อนและความเร่าร้อน จึงฝึกวาจาให้ตั้งอยู่บนความจริง เพื่อไม่สร้างเครื่องผูกพันขึ้นมาอีก

---

**8. ละปิสุณาวาจา**

พึงละคำพูดส่อเสียด โดยอาศัยการไม่พูดส่อเสียด คำพูดที่ทำให้คนแตกกัน เป็นเหตุแห่งความขัดแย้งและความเดือดร้อน ผู้ปฏิบัติจึงไม่ใช้วาจาเป็นเครื่องทำลายความสามัคคี

---

**9. ละความโลภอยากได้**

พึงละความโลภอยากได้ โดยอาศัยความไม่โลภอยากได้ เมื่อจิตเพ่งเล็งสิ่งที่ผู้อื่นมี และต้องการนำมาเป็นของตน จิตย่อมถูกความอยากผูกไว้ เมื่อเห็นว่าความโลภเป็นทั้งเครื่องผูกพันและเครื่องกีดขวาง จึงฝึกละความโลภนั้น

---

**10. ละการกล่าวโทษและความขุ่นเคือง**

พึงละการกล่าวโทษและความขุ่นเคือง โดยอาศัยการไม่กล่าวโทษและไม่ขุ่นเคือง เมื่อจิตมุ่งกล่าวโทษ ด่าว่า หรือตอบโต้ผู้อื่นด้วยความขุ่นเคือง จิตย่อมถูกอารมณ์นั้นผูกไว้ ผู้ปฏิบัติจึงฝึกไม่ให้การกล่าวโทษและความขุ่นเคือง กลายเป็นเครื่องครอบงำจิต

---

**11. ละความโกรธและความคับแค้น**

พึงละความโกรธและความคับแค้น โดยอาศัยความไม่โกรธและไม่คับแค้น ความโกรธอาจเกิดขึ้น แต่หากจิตนำความโกรธนั้นมาเก็บไว้ คิดซ้ำ ปรุงซ้ำ ความโกรธย่อมกลายเป็นเครื่องผูกจิต ผู้ปฏิบัติจึงรู้และละ ไม่เลี้ยงความโกรธไว้ภายใน

---

**12. ละความถือตัว**

พึงละความถือตัว โดยอาศัยความไม่ถือตัว เมื่อจิตยังยกตน สำคัญตน หรือเปรียบเทียบตนกับผู้อื่น ความถือตัวย่อมเป็นเครื่องผูกพันและเครื่องกีดขวาง การฝึกจึงต้องละเอียดไปถึงการลดความสำคัญมั่นหมายในตนเอง

---

**13. หลักร่วมของธรรม 8 ประการ**

ธรรมทั้ง 8 ประการมีหลักพิจารณาร่วมกันว่า อกุศลเหล่านี้ เป็นเหตุให้ตนเองติเตียนตนเอง ผู้รู้ติเตียน เป็นเหตุแห่งผลที่ไม่น่าปรารถนา และตัวอกุศลนั้นเองก็เป็น เครื่องผูกพันและเครื่องกีดขวาง เมื่ออกุศลเกิด อาสวะ ความเดือดร้อน และความเร่าร้อน ย่อมเกิดขึ้นตามมา การตัดขาดกิจการในพระอริยวินัย จึงไม่ใช่เพียงหยุดทำงานภายนอก แต่คือการตัดเหตุที่ยังผูกจิตอยู่ภายใน

---

**การตัดขาดกิจการโดยสิ้นเชิง**

**14. ธรรม 8 ประการยังไม่ใช่ที่สุด**

เมื่อพระพุทธองค์ทรงอธิบายธรรม 8 ประการ โดยละเอียดแล้ว พระองค์ตรัสว่า เพียงเท่านี้การตัดขาดกิจการในพระอริยวินัย ยังไม่ถึงความสมบูรณ์โดยประการทั้งปวง โปตลิยะจึงกราบทูลถามต่อว่า การตัดขาดกิจการ โดยสิ้นเชิงนั้นเป็นอย่างไร พระพุทธองค์จึงทรงแสดง โทษของกามด้วยอุปมา 7 ประการ

---

**โทษของกาม - อุปมา 7 ประการ**

**15. อุปมาที่ 1 - สุนัขแทะโครงกระดูก**

เปรียบเหมือนสุนัขที่หิวและอ่อนแรง มายังโรงฆ่าสัตว์ คนฆ่าสัตว์โยนโครงกระดูกที่ขูดเนื้อออกหมดแล้ว เหลือเพียงเลือดเปื้อนอยู่ ให้สุนัขนั้น แม้สุนัขจะแทะอยู่นาน ก็ไม่สามารถระงับความหิวได้ มีแต่ความเหน็ดเหนื่อยและความเดือดร้อน กามก็เช่นเดียวกัน มีความพอใจเพียงเล็กน้อย แต่มีทุกข์และโทษมากกว่า

---

**16. อุปมาที่ 2 - ชิ้นเนื้อ**

เปรียบเหมือนแร้ง เหยี่ยว หรือนกชนิดหนึ่ง คาบชิ้นเนื้อบินไป นกตัวอื่นเห็นเข้า ต่างบินตามจิกและแย่งชิ้นเนื้อนั้น หากนกตัวแรกไม่รีบปล่อย อาจถึงความตาย หรือได้รับความทุกข์ปางตาย กามก็เช่นเดียวกัน สิ่งที่มนุษย์เข้าไปยึดถือ อาจกลายเป็นเหตุแห่งการแย่งชิงและความขัดแย้ง

---

**17. อุปมาที่ 3 - คบเพลิงหญ้า**

เปรียบเหมือนคนถือคบเพลิงหญ้าที่กำลังลุกไหม้ เดินทวนลม หากไม่รีบปล่อย ไฟย่อมย้อนกลับมาเผามือ แขน หรือส่วนอื่นของร่างกาย กามก็เช่นเดียวกัน สิ่งที่ถือไว้เพราะคิดว่าจะให้ความสุข หากไม่รู้เท่าทัน อาจย้อนกลับมาสร้างความทุกข์แก่ผู้ถือเอง

---

**18. อุปมาที่ 4 - หลุมถ่านเพลิง**

เปรียบเหมือนหลุมถ่านเพลิง ลึกกว่าความสูงของคน เต็มไปด้วยถ่านที่กำลังร้อน บุคคลผู้รักชีวิตและไม่ต้องการความทุกข์ หากถูกชายมีกำลัง 2 คนจับแขนแล้วลากไปหาหลุมถ่านเพลิง ย่อมดิ้นรนเพื่อหลีกหนี เพราะรู้ว่า หากตกลงไป อาจถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย ผู้มีปัญญาเมื่อเห็นโทษของกาม ย่อมเกิดความระมัดระวังเช่นเดียวกัน

---

**19. อุปมาที่ 5 - ความฝัน**

เปรียบเหมือนคนฝันเห็น สวนอันน่ารื่นรมย์ ป่าอันงดงาม ภูมิประเทศอันน่าพอใจ และสระโบกขรณีอันรื่นรมย์ เมื่อตื่นขึ้น สิ่งที่เห็นในความฝันเหล่านั้น ไม่มีอยู่ให้ครอบครอง กามก็เช่นเดียวกัน สิ่งที่จิตเข้าไปยึดว่าเป็นความสุข ไม่สามารถรักษาไว้ให้เป็นไปตามความต้องการตลอดไปได้

---

**20. อุปมาที่ 6 - ของที่ยืมมา**

เปรียบเหมือนบุคคลยืมทรัพย์ของผู้อื่นมา มีรถอันงดงาม เครื่องประดับ และของมีค่า เมื่อเดินเข้าไปในตลาด ผู้คนอาจเห็นว่าเขาเป็นคนมั่งคั่ง แต่เมื่อเจ้าของมาพบ ย่อมนำทรัพย์ของตนกลับคืนไป กามก็เช่นเดียวกัน สิ่งที่เราเรียกว่า “ของเรา” แท้จริงไม่อยู่ในอำนาจให้รักษาไว้ได้ตลอดไป

---

**21. อุปมาที่ 7 - ผลไม้บนต้นไม้**

เปรียบเหมือนต้นไม้ในป่าที่มีผลดก แต่ไม่มีผลตกอยู่บนพื้น ชายผู้ต้องการผลไม้และปีนต้นไม้เป็น จึงปีนขึ้นไป กินผลไม้ตามต้องการ และเก็บผลไม้ใส่ชายพก ต่อมามีชายอีกคนหนึ่ง ต้องการผลไม้เช่นกัน แต่ปีนต้นไม้ไม่เป็น เขาจึงใช้ขวานตัดต้นไม้ที่โคน หากชายคนแรกไม่รีบลงมา ต้นไม้ที่ล้มอาจทำให้เขาถึงความตาย หรือทุกข์ปางตาย กามก็เช่นเดียวกัน สิ่งที่เข้าไปเกาะเกี่ยวและยึดถือ อาจกลายเป็นเหตุแห่งภัยแก่ผู้ยึดถือเอง

---

**22. สิ่งที่อุปมา 7 ประการชี้ให้เห็น**

พระพุทธองค์ทรงให้อริยสาวกพิจารณากามด้วยปัญญาโดยชอบตามความเป็นจริงว่า กาม เปรียบเหมือน โครงกระดูก ชิ้นเนื้อ คบเพลิงหญ้า หลุมถ่านเพลิง ความฝัน ของที่ยืมมา และ ผลไม้บนต้นไม้ มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก และมีโทษยิ่งกว่า จุดสำคัญจึงไม่ใช่การเกลียดกาม แต่คือรู้กามตามความเป็นจริง เมื่อรู้ตามความเป็นจริง จิตจึงไม่ถูกความพอใจเพียงด้านเดียวหลอกให้เข้าไปยึดถือ

---

**23. จากกามสู่อุเบกขาที่อาศัยความเป็นหนึ่ง**

เมื่ออริยสาวกเห็นโทษของกามด้วยปัญญาโดยชอบตามความเป็นจริง ย่อมละ อุเบกขาที่อาศัยความหลากหลาย ซึ่งสัมพันธ์อยู่กับรูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะต่าง ๆ แล้วพัฒนา อุเบกขาที่อาศัยความเป็นหนึ่ง เมื่อจิตเข้าถึงอุเบกขาที่ละเอียดและตั้งมั่นเช่นนี้ ความถือมั่นในเหยื่อล่อของโลกย่อมดับไปโดยไม่เหลือ นี่คือจุดสำคัญที่พระสูตรพาจาก การเห็นโทษของกาม ไปสู่ จิตที่ตั้งมั่นและเป็นอิสระจากการถูกกามดึงไป

---

**24. ไม่ใช่เพียงการสำรวม แต่เป็นการเปลี่ยนฐานของจิต**

ในตอนนี้ การปฏิบัติไม่ได้อยู่เพียงการบังคับตนเองว่า อย่าดู อย่าฟัง อย่าอยาก แต่เป็นการพัฒนาจิตจนพบความสงบที่ละเอียดกว่า เมื่อจิตรู้จักความสงบภายใน สิ่งภายนอกย่อมสูญเสียอำนาจที่จะดึงจิตไปได้ง่ายเหมือนเดิม

ดังนั้น การละกามอย่างแท้จริง จึงไม่ได้เกิดจากการกดความต้องการ แต่เกิดจาก การเห็นโทษของกามตามความเป็นจริง และการพัฒนาจิตให้พบความสงบที่เหนือกว่า

---

**วิชชา 3**

**25. วิชชาที่ 1 - ระลึกชาติก่อนได้**

เมื่ออริยสาวกเข้าถึงความบริสุทธิ์แห่งอุเบกขาและสติ ย่อมน้อมจิตไปเพื่อระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก ตั้งแต่ 1 ชาติ 2 ชาติ หลายสิบชาติ หลายร้อยชาติ หลายพันชาติ หลายแสนชาติ ตลอดจนหลายกัปแห่งความหดตัวและขยายตัวของโลก ระลึกได้ว่า ในชาตินั้นมีชื่ออย่างไร อยู่ในตระกูลใด มีรูปร่างอย่างไร บริโภคอาหารอย่างไร เสวยสุขและทุกข์อย่างไร มีอายุเพียงใด จุติจากที่นั้นแล้วไปเกิดที่ใด และจากที่นั้นมาเกิด ณ ที่นี้อย่างไร นี่คือความรู้ที่เกิดขึ้นจากจิตซึ่งได้รับการฝึกจนตั้งมั่น

---

**26. วิชชาที่ 2 - เห็นสัตว์จุติและอุบัติตามกรรม**

เมื่อจิตมีอุเบกขาและสติบริสุทธิ์ อริยสาวกย่อมเห็นด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ ซึ่งสัตว์ทั้งหลายกำลังจุติและอุบัติ เห็นว่า สัตว์บางพวกต่ำต้อย บางพวกประณีต บางพวกมีผิวพรรณดี บางพวกมีผิวพรรณทราม บางพวกไปดี บางพวกไปไม่ดี และรู้ว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามกรรม ผู้ประพฤติชั่วทางกาย วาจา และใจ มีความเห็นผิด ย่อมได้รับผลตามเหตุแห่งกรรมนั้น ส่วนผู้ประพฤติดีทางกาย วาจา และใจ มีความเห็นชอบ ย่อมได้รับผลตามเหตุแห่งกรรมเช่นเดียวกัน

---

**27. วิชชาที่ 3 - ความสิ้นอาสวะ**

เมื่อจิตได้รับการฝึกถึงความบริสุทธิ์แห่งอุเบกขาและสติ อริยสาวกย่อมทำให้แจ้ง เจโตวิมุตติ และ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ

เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป รู้ชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบัน เข้าถึงและดำรงอยู่ พระพุทธองค์ตรัสว่า ถึงขั้นนี้ จึงเป็นการตัดขาดกิจการในพระอริยวินัย โดยสิ้นเชิงและโดยประการทั้งปวง

---

**28. ความหมายของการตัดขาดกิจการจึงเปลี่ยนไปทั้งหมด**

ในตอนต้น โปตลิยะเข้าใจว่า การตัดขาดกิจการ คือ ยกทรัพย์ให้บุตร ไม่บริหาร ไม่สั่งการ และใช้ชีวิตเพียงด้วยอาหารและเครื่องนุ่งห่ม แต่พระพุทธองค์ทรงพาเขาไปเห็นลำดับที่ลึกขึ้นว่า

ละการกระทำที่เป็นอกุศล

↓

ละเครื่องผูกพันภายใน

↓

เห็นโทษของกาม

↓

ไม่ถูกความหลากหลายของอารมณ์ภายนอกดึงไป

↓

พัฒนาอุเบกขาที่อาศัยความเป็นหนึ่ง

↓

จิตตั้งมั่นและบริสุทธิ์

↓

เกิดวิชชา

↓

สิ้นอาสวะ

ดังนั้น การตัดขาดกิจการอย่างแท้จริง ไม่ได้วัดจากสิ่งที่บุคคลเลิกทำภายนอกเท่านั้น แต่วัดถึงสิ่งที่จิตได้ละแล้วภายใน

---

**29. โปตลิยะเห็นความห่างไกลของตนเอง**

เมื่อได้ฟังธรรมถึงที่สุด โปตลิยะยอมรับว่า ตนเองยังห่างไกลจากการตัดขาดกิจการในพระอริยวินัย โดยสิ้นเชิงและโดยประการทั้งปวง เขาเริ่มเห็นว่า สิ่งที่ตนเคยเข้าใจว่าเป็นการละทั้งหมดแล้ว แท้จริงยังเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น นี่เป็นจุดสำคัญของพระสูตร

เพราะจากเดิมที่โปตลิยะไม่พอใจ เมื่อพระพุทธองค์เรียกเขาว่า “คหบดี” ในที่สุด เขากลับเห็นด้วยตนเองว่า การละที่แท้จริงยังลึกกว่าที่ตนเคยเข้าใจมาก

---

**30. การละภายนอกกับการละภายใน**

การละภายนอก คือ ไม่ครอบครอง ไม่บริหาร ไม่สั่งการ ไม่เข้าไปเกี่ยวข้อง แต่การละภายในคือ ไม่ถูกความโลภผูกไว้ ไม่ถูกความโกรธผูกไว้ ไม่ถูกความขุ่นเคืองผูกไว้ ไม่ถูกความถือตัวผูกไว้ ไม่ถูกกามผูกไว้ และในที่สุด ไม่ถูกอาสวะผูกไว้ จึงเห็นได้ว่า มือปล่อย กับ ใจปล่อย ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน

---

**31. ความเชื่อมโยงกับสมาธิและปัญญา**

พระสูตรนี้แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง การละ สมาธิ และ ปัญญา ได้อย่างชัดเจน เมื่อจิตยังถูกกาม ความโลภ ความโกรธ ความขุ่นเคือง และความถือตัว ดึงไปตลอดเวลา จิตย่อมตั้งมั่นได้ยาก เมื่อเห็นโทษของสิ่งเหล่านี้ตามความเป็นจริง จิตจึงเริ่มคลาย เมื่อคลาย จิตจึงสงบ เมื่อสงบ จิตจึงตั้งมั่น และเมื่อจิตตั้งมั่น ย่อมเป็นฐานของความรู้ที่สูงขึ้น จนถึงความสิ้นอาสวะ

---

**32. สิ่งที่ควรนำไปพิจารณา**

พระสูตรนี้ทำให้เราย้อนถามตนเองได้ว่า สิ่งที่เราบอกว่า “เราปล่อยแล้ว” เราปล่อยจริงหรือไม่ ปล่อยเพียงมือ หรือปล่อยถึงใจ เราอาจไม่ได้ครอบครองสิ่งนั้นแล้ว แต่ยังคิดถึงอยู่หรือไม่ เราอาจไม่ได้ทำงานนั้นแล้ว แต่ยังโกรธคนที่เกี่ยวข้องอยู่หรือไม่ เราอาจไม่ได้แข่งขันแล้ว แต่ยังเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่นอยู่หรือไม่ เราอาจไม่ได้ถือทรัพย์แล้ว แต่ยังถือ “เรา” อยู่หรือไม่ และแม้ความยึดถือที่ละเอียดที่สุด เรารู้ทันหรือยัง

---

**33. โปตลิยะเปลี่ยนความเข้าใจ**

เมื่อได้ฟังพระธรรม โปตลิยะเห็นความแตกต่างระหว่าง สิ่งที่ตนเคยเข้าใจ กับการตัดขาดกิจการในพระอริยวินัย เขายอมรับว่า ตนเองยังห่างไกลจากการตัดขาดกิจการโดยสิ้นเชิง และเกิดความเลื่อมใสต่อพระพุทธองค์และพระสงฆ์ ความเข้าใจของเขาจึงเปลี่ยนจาก “เราได้ละหมดแล้ว” ไปสู่ “สิ่งที่ต้องละอย่างแท้จริงอยู่ลึกถึงจิต”

---

**34. โปตลิยะประกาศตนเป็นอุบาสก**

ในที่สุด โปตลิยะกล่าวสรรเสริญพระธรรม เปรียบเหมือนบุคคล หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือนำประทีปเข้าไปในที่มืด เพื่อให้ผู้มีตาเห็นรูปทั้งหลาย เขาจึงขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ เป็นสรณะ และขอให้พระผู้มีพระภาคทรงจำเขาไว้ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต

---

**35. สรุป**

โปตลิยสูตรเริ่มจากความเข้าใจของชายคนหนึ่งว่า ตนเองได้ละกิจการทางโลกแล้ว เพราะยกทรัพย์ให้บุตร ไม่บริหาร ไม่สั่งการ และไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจการเดิม แต่พระพุทธองค์ทรงพาเขาเข้าไปเห็น การละที่ลึกกว่านั้น เริ่มจากธรรม 8 ประการ เพื่อกำจัดการกระทำและสภาพจิตที่เป็นเครื่องผูกพัน จากนั้นทรงแสดงโทษของกาม ด้วยอุปมา 7 ประการ เพื่อให้เห็นว่า กามมีความพอใจอยู่บ้าง แต่มีทุกข์ ความคับแค้น และโทษมากกว่า

เมื่อเห็นด้วยปัญญาตามความเป็นจริง จิตจึงละอุเบกขาที่อาศัยความหลากหลาย แล้วพัฒนาอุเบกขาที่อาศัยความเป็นหนึ่ง จนจิตมีความบริสุทธิ์แห่งอุเบกขาและสติ และเป็นฐานแห่งวิชชา 3 จนถึง เจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ

ดังนั้น การตัดขาดกิจการอย่างแท้จริง จึงไม่ใช่เพียง ไม่มีทรัพย์อยู่ในมือ หรือไม่มีงานให้ทำ แต่คือ ไม่มีเครื่องผูกพันครอบงำจิต เมื่อเครื่องผูกพันหมดไป การละจึงถึงที่สุด

---

**แก่นคำสอน**

การวางสิ่งของลงจากมือ ยังไม่เท่ากับการวางสิ่งนั้นออกจากใจ การละที่แท้จริง เริ่มจากละการกระทำที่เป็นอกุศล เห็นโทษของสิ่งที่จิตเข้าไปยึดถือ ทำจิตให้สงบและตั้งมั่น แล้วรู้ตามความเป็นจริง จนสิ่งที่เคยผูกจิตไว้หมดกำลัง เมื่ออาสวะสิ้น การตัดขาดจึงถึงที่สุด

# พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 5
# พระสูตรลำดับที่ 55 : ชีวกสูตร
การบริโภคโดยไม่มีโทษ มิได้พิจารณาเพียงสิ่งที่อยู่ในบาตร
แต่ต้องพิจารณาถึงเจตนา เหตุแห่งการได้มา และสภาพของจิตผู้บริโภค
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ชีวกสูตร (Jīvaka Sutta)

---

**หลักธรรมสำคัญ**

- ข้อกล่าวหาว่ามีการฆ่าสัตว์เจาะจงเพื่อถวายพระพุทธองค์
- เนื้อที่ไม่ควรบริโภคในกรณี 3 ประการ
- เนื้อที่บริโภคได้ในกรณี 3 ประการ
- หลัก ไม่เห็น ไม่ได้ยิน และไม่รังเกียจสงสัย
- การบริโภคโดยไม่ติด ไม่หลง และรู้โทษกับทางออก
- เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา
- การไม่เบียดเบียนตน ไม่เบียดเบียนผู้อื่น และไม่เบียดเบียนทั้งสองฝ่าย
- ผู้ฆ่าสัตว์เจาะจงเพื่อถวายพระตถาคตหรือสาวกประสบบาปมากด้วยเหตุ 5 ประการ
- การรับอาหารกับการสั่งให้ฆ่าสัตว์เป็นคนละเรื่อง
- การพิจารณาทั้งเหตุแห่งการได้มาและสภาพของจิตผู้บริโภค

---

**บทนำ**

พระสูตรที่ 54 โปตลิยสูตร แสดงให้เห็นว่า การละที่แท้จริงไม่ได้อยู่เพียงการวางสิ่งของภายนอก แต่ต้องละสิ่งที่ยังผูกจิตอยู่ภายใน

พระสูตรที่ 55 ชีวกสูตร นำเราไปพิจารณาปัญหาที่เป็นรูปธรรมอย่างยิ่ง คือ การบริโภคเนื้อสัตว์ คำถามสำคัญไม่ได้มีเพียงว่า “กินได้หรือกินไม่ได้” แต่ต้องพิจารณาต่อไปว่า สัตว์นั้นถูกฆ่าเจาะจงเพื่อผู้รับหรือไม่ ผู้รับเห็นหรือไม่ ได้ยินหรือไม่ หรือมีเหตุให้รังเกียจสงสัยหรือไม่ และเมื่อได้รับอาหารแล้ว จิตของผู้บริโภคเข้าไปติดข้องในอาหารนั้นหรือไม่ พระสูตรนี้จึงทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างอาหาร - การเบียดเบียน - เหตุแห่งการได้มา - และสภาพของจิตผู้บริโภค

---

**1. เหตุการณ์ในพระสูตร**

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ อัมพวันของหมอชีวกโกมารภัจจ์ ใกล้กรุงราชคฤห์ ครั้งนั้น หมอชีวกโกมารภัจจ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร จากนั้นจึงกราบทูลถามเรื่องหนึ่ง ซึ่งมีผู้กล่าวถึงพระพุทธองค์

---

**2. ข้อกล่าวหาที่ชีวกได้ยิน**

หมอชีวกกราบทูลว่า เขาได้ยินคนกล่าวกันว่า มีผู้ฆ่าสัตว์เจาะจงเพื่อถวายพระสมณโคดม และพระสมณโคดมทรงทราบอยู่ แต่ก็ยังเสวยเนื้อสัตว์นั้น ชีวกจึงกราบทูลถามว่า ผู้ที่กล่าวเช่นนี้ กล่าวตรงกับสิ่งที่พระผู้มีพระภาคตรัสหรือไม่ หรือเป็นการกล่าวตู่พระองค์ด้วยเรื่องที่ไม่เป็นจริง

---

**3. พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธข้อกล่าวหา**

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้ที่กล่าวว่า มีผู้ฆ่าสัตว์เจาะจงเพื่อพระองค์ และพระองค์ทรงทราบแล้วยังเสวยเนื้อนั้น ไม่ได้กล่าวตามที่พระองค์ตรัส และเป็นการกล่าวตู่พระองค์ด้วยเรื่องที่ไม่เป็นจริง จากนั้นพระองค์ทรงวางหลักเรื่องเนื้อที่ไม่ควรบริโภค และเนื้อที่บริโภคได้ ไว้อย่างชัดเจน

---

**เนื้อที่ไม่ควรบริโภคในกรณี 3 ประการ**

**4. ประการที่ 1 - ได้เห็น**

หากภิกษุ **เห็น** ว่าสัตว์นั้นถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน เนื้อนั้นไม่ควรบริโภค เพราะรู้โดยตรงว่าการฆ่านั้นเกิดขึ้นโดยเจาะจงเพื่อตน

---

**5. ประการที่ 2 - ได้ยิน**

แม้ไม่ได้เห็นด้วยตนเอง แต่หาก ได้ยิน ว่าสัตว์นั้นถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน ก็ไม่ควรบริโภค

---

**6. ประการที่ 3 - รังเกียจสงสัย**

แม้ไม่ได้เห็น และไม่ได้ยิน แต่มีเหตุให้ รังเกียจสงสัย ว่าสัตว์นั้นถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน ก็ไม่ควรบริโภค ดังนั้นหลักจึงมี 3 ประการ คือ เห็น ได้ยิน รังเกียจสงสัย หากเข้าเงื่อนไขข้อใดข้อหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสว่า เนื้อนั้นไม่ควรบริโภค

---

**เนื้อที่บริโภคได้ในกรณี 3 ประการ**

**7. ไม่เห็น - ไม่ได้ยิน - ไม่รังเกียจสงสัย**

ในทางกลับกัน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เนื้อที่บริโภคได้ ต้องประกอบด้วยเงื่อนไข 3 ประการ คือ ไม่ได้เห็น ว่าสัตว์นั้นถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน ไม่ได้ยิน ว่าสัตว์นั้นถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน และ ไม่รังเกียจสงสัย ว่าสัตว์นั้นถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน หลักนี้จึงมิได้หมายความว่า

พระพุทธองค์ทรงสนับสนุนให้ฆ่าสัตว์เพื่อเป็นอาหาร เพราะหากรู้ว่าสัตว์ถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน พระองค์ตรัสว่า ไม่ควรบริโภค

---

**8. จุดสำคัญอยู่ที่ “ถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน”**

จุดสำคัญของพระสูตร ไม่ได้อยู่เพียงคำว่า “เนื้อ” แต่อยู่ที่ว่า สัตว์นั้นถูกฆ่า โดยเจาะจงเพื่อผู้รับหรือไม่ ดังนั้น การรับอาหารที่มีผู้ถวาย กับ การสั่งหรือทำให้เกิดการฆ่าสัตว์เจาะจงเพื่อตน จึงต้องแยกออกจากกันให้ชัดเจน

---

**จิตของผู้รับอาหาร**

**9. ภิกษุผู้อยู่ด้วยเมตตา**

พระพุทธองค์ทรงยกตัวอย่างภิกษุรูปหนึ่ง อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือนิคมแห่งใดแห่งหนึ่ง ภิกษุนั้นมีจิตประกอบด้วย เมตตา แผ่ไปยังทิศที่ 1 ทิศที่ 2 ทิศที่ 3 ทิศที่ 4 ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง และโดยรอบ แผ่เมตตาไปทั่วโลก ด้วยจิตอันไพบูลย์ กว้างขวาง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความพยาบาท

---

**10. เมื่อมีผู้มานิมนต์**

ต่อมา คหบดีหรือบุตรคหบดี เข้าไปหาภิกษุนั้น และนิมนต์ให้ไปรับภัตตาหารในวันรุ่งขึ้น หากภิกษุประสงค์ ก็รับนิมนต์ ครั้นรุ่งเช้า ภิกษุนุ่งสบง ถือบาตรและจีวร ไปยังเรือนของผู้ถวาย แล้วนั่งบนอาสนะที่จัดไว้ คหบดีจึงถวายอาหารบิณฑบาตอันประณีต

---

**11. ไม่ติดในอาหารอันประณีต**

เมื่อได้รับอาหารอันประณีต ภิกษุไม่ได้คิดว่า “ดีจริงหนอที่คหบดีผู้นี้ถวายอาหารอันประณีตแก่เรา” และไม่ได้ปรารถนาว่า “ในอนาคต ขอให้เขาถวายอาหารอันประณีตเช่นนี้แก่เราอีก” ภิกษุบริโภคอาหารนั้น โดยไม่ติด ไม่หลง ไม่หมกมุ่น เห็นโทษ และรู้ทางออกจากความติดข้องนั้ จุดสำคัญจึงไม่ได้มีเพียง อาหารนั้นได้มาอย่างไร แต่ยังรวมถึง จิตของผู้บริโภคเข้าไปยึดติดหรือไม่

---

**12. พระพุทธองค์ตรัสถามเรื่องการเบียดเบียน**

พระผู้มีพระภาคตรัสถามชีวกว่า ภิกษุผู้มีจิตประกอบด้วยเมตตา และบริโภคอาหารโดยไม่ติดข้องเช่นนี้ จะคิดเบียดเบียน ตนเอง ผู้อื่น หรือทั้งตนเองและผู้อื่นหรือไม่ ชีวกกราบทูลว่า ไม่ พระพุทธองค์จึงทรงชี้ให้เห็นว่า ภิกษุผู้มีจิตเช่นนี้ ย่อมบริโภคอาหารโดยไม่มีโทษ

---

**13. ความหมายของการไม่เบียดเบียน**

จุดสำคัญของตอนนี้ ไม่ได้หมายความเพียงว่า ภิกษุไม่ได้สั่งให้ใครฆ่าสัตว์ แต่พระพุทธองค์กำลังทรงแสดง สภาพของจิต ที่อยู่ด้วยเมตตา ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท และไม่คิดเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น

ดังนั้น การบริโภคโดยไม่มีโทษ จึงสัมพันธ์ทั้งกับ เหตุแห่งอาหาร และ สภาพของจิตผู้บริโภค

---

**พรหมวิหาร 4**

**14. เมตตา**

พระพุทธองค์ทรงแสดง เมตตา โดยให้ภิกษุแผ่จิตไปทั่วทุกทิศ ด้วยจิตอันไพบูลย์ กว้างขวาง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความพยาบาท เมตตาจึงเป็นสภาพจิตที่ตรงข้ามกับความคิดเบียดเบียน

---

**15. กรุณา**

ในทำนองเดียวกัน ภิกษุมีจิตประกอบด้วย กรุณา แผ่ไปทั่วทุกทิศ ด้วยจิตอันไพบูลย์ กว้างขวาง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความพยาบาท

---

**16. มุทิตา**

ภิกษุมีจิตประกอบด้วย มุทิตา แผ่ไปทั่วทุกทิศ ด้วยจิตอันไพบูลย์ กว้างขวาง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความพยาบาท

---

**17. อุเบกขา**

ภิกษุมีจิตประกอบด้วย อุเบกขา แผ่ไปทั่วทุกทิศ ด้วยจิตอันไพบูลย์ กว้างขวาง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความพยาบาท พรหมวิหารทั้ง 4 จึงแสดงถึงจิตที่ได้รับการฝึก จนไม่ตั้งอยู่บนความเบียดเบียน

---

**18. พระตถาคตทรงละเหตุแห่งความเบียดเบียนแล้ว**

ชีวกกราบทูลในความหมายว่า เมตตาอันไม่มีเวรและไม่มีพยาบาทเช่นนี้ คงเป็นสิ่งที่พระผู้มีพระภาคทรงกล่าวหมายถึง พระพุทธองค์ตรัสว่า ราคะ โทสะ และโมหะ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความพยาบาท ความขุ่นเคือง หรือความไม่พอใจ

พระตถาคตทรงละได้แล้ว ถอนรากแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ไม่สามารถเกิดขึ้นได้อีก จึงเห็นได้ว่า เมตตาที่สมบูรณ์ ไม่ได้อยู่เพียงการคิดปรารถนาดี แต่สัมพันธ์กับการละเหตุแห่งความพยาบาทภายในจิตด้วย

---

**ผู้ฆ่าสัตว์เพื่อถวายมีบาปมาก**

**19. พระพุทธองค์ทรงแสดงเหตุ 5 ประการ**

หลังจากทรงอธิบายการบริโภคโดยไม่มีโทษแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างชัดเจนว่า

ผู้ใดฆ่าสัตว์ โดยเจาะจงเพื่อถวายพระตถาคต หรือสาวกของพระตถาคต ผู้นั้นย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุ 5 ประการ

---

**20. เหตุที่ 1 - สั่งให้นำสัตว์มา**

เมื่อบุคคลกล่าวว่า “จงไปนำสัตว์ตัวนั้นมา” นี่เป็นเหตุประการแรก ที่ทำให้เขาประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก

---

**21. เหตุที่ 2 - สัตว์ได้รับความทุกข์ขณะถูกนำมา**

เมื่อสัตว์นั้นถูกนำมา โดยถูกผูกคอ สัตว์ย่อมได้รับความเจ็บปวดและความทุกข์ นี่เป็นเหตุประการที่ 2

---

**22. เหตุที่ 3 - สั่งให้ฆ่า**

เมื่อบุคคลกล่าวว่า “จงไปฆ่าสัตว์ตัวนี้” นี่เป็นเหตุประการที่ 3

---

**23. เหตุที่ 4 - สัตว์ได้รับความทุกข์ขณะถูกฆ่า**

เมื่อสัตว์นั้นกำลังถูกฆ่า ย่อมได้รับความเจ็บปวดและความทุกข์ นี่เป็นเหตุประการที่ 4

---

**24. เหตุที่ 5 - นำสิ่งที่ไม่สมควรมาถวาย**

เมื่อบุคคลทำให้ พระตถาคต หรือสาวกของพระตถาคต ยินดีด้วยเนื้อที่ไม่สมควร ซึ่งเกิดจากการฆ่าเจาะจงเพื่อถวาย นี่เป็นเหตุประการที่ 5 ดังนั้น การฆ่าสัตว์โดยอ้างว่า “ฆ่าเพื่อถวายพระ” ไม่ได้ทำให้การฆ่านั้นกลายเป็นบุญ พระพุทธองค์กลับตรัสว่า ผู้กระทำเช่นนั้น ย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก

---

**25. อย่านำการฆ่ามาปะปนกับการถวายทาน**

พระสูตรนี้ทำให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การถวายทาน กับ การฆ่าสัตว์ ต้องแยกออกจากกัน การถวายอาหาร ไม่ใช่เหตุให้การฆ่าสัตว์กลายเป็นกุศล หากมีการฆ่าสัตว์เจาะจงเพื่อผู้รับ

พระพุทธองค์ทรงวางหลักไว้แล้วว่า หากผู้รับ เห็น ได้ยิน หรือรังเกียจสงสัย ก็ไม่ควรบริโภค

---

**26. หลัก 3 ประการกับเหตุ 5 ประการ**

เมื่อนำคำสอนทั้งสองส่วนมาประกอบกัน จะเห็นภาพชัดเจนว่า ฝ่ายผู้รับ ถ้าเห็น ได้ยินหรือรังเกียจสงสัย ว่าสัตว์ถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน ไม่ควรบริโภค ฝ่ายผู้จัดถวาย ไม่ควรสั่งให้นำสัตว์มาทำให้สัตว์ได้รับความทุกข์จากการถูกนำมาสั่งให้ฆ่า ทำให้สัตว์ได้รับความทุกข์จากการถูกฆ่า แล้วนำเนื้อที่เกิดจากการฆ่าเจาะจงนั้นไปถวาย พระสูตรจึงแสดงทั้ง หลักของผู้รับและโทษของผู้ทำให้เกิดการฆ่าเจาะจงเพื่อถวาย

---

**ข้อพิจารณาเพิ่มเติม**

**27. จุดสำคัญอยู่ที่เหตุแห่งการได้มาและสภาพของจิต**

เมื่อพิจารณาพระสูตรโดยรวม จะเห็นองค์ประกอบสำคัญ 2 ด้าน ด้านแรก คือเหตุแห่งการได้อาหารมา สัตว์นั้นถูกฆ่าเจาะจงเพื่อผู้รับหรือไม่ ผู้รับเห็น ได้ยิน หรือรังเกียจสงสัยหรือไม่ ด้านที่ 2 คือสภาพของจิตผู้บริโภค เมื่อได้รับอาหารแล้ว จิตติดหรือไม่ หลงหรือไม่ หมกมุ่นหรือไม่ ปรารถนาจะได้อาหารเช่นนั้นอีกหรือไม่ จึงเป็นการพิจารณาทั้งภายนอกและภายใน

---

**28. การบริโภคกับการฝึกจิต**

ภิกษุในพระสูตร เมื่อได้รับอาหารอันประณีต ไม่ได้ยินดีจนเกิดความติดข้อง และไม่ได้ปรารถนาว่า ครั้งต่อไปขอให้ได้อาหารเช่นนี้อีก แต่บริโภค โดยไม่ติด ไม่หลง ไม่หมกมุ่น เห็นโทษและรู้ทางออก จึงเห็นได้ว่า แม้อาหารจะไม่มีข้อห้ามตามหลัก 3 ประการ การฝึกยังไม่หยุดเพียงเท่านั้น เพราะผู้บริโภคยังต้องฝึก จิตของตนเอง

---

**29. เมตตากับการไม่เบียดเบียน**

เมตตาไม่ได้หมายถึงเพียงการกล่าวว่า ขอให้สัตว์ทั้งหลายเป็นสุข แต่เป็นการพัฒนาจิตให้ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท และไม่คิดเบียดเบียน เมื่อเมตตาได้รับการพัฒนา การกระทำ คำพูด และการดำเนินชีวิต ย่อมมีแนวโน้มไปในทางที่ลดการเบียดเบียน จึงควรใช้เมตตา เพื่อฝึกจิตของตนเอง มากกว่านำไปเป็นเครื่องตัดสินผู้อื่น

---

**30. ความเชื่อมโยงกับสมาธิ**

เมื่อจิตไม่ถูกความอยากในรสอาหารดึงไป ไม่พยาบาท ไม่คิดเบียดเบียน และพัฒนาเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จิตย่อมค่อย ๆ ลดสิ่งรบกวน เมื่อสิ่งรบกวนลดลง จิตย่อมมีโอกาสสงบ เมื่อจิตสงบย่อมตั้งมั่น และเมื่อจิตตั้งมั่นย่อมเป็นพื้นฐานให้รู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงได้ชัดขึ้น

ดังนั้น แม้เรื่องอาหาร ก็สามารถเป็นส่วนหนึ่งของการฝึก ศีล - สมาธิ – ปัญญา ได้

---

**31. สิ่งที่ควรนำไปพิจารณา**

พระสูตรนี้ทำให้เราย้อนพิจารณาตนเองได้ว่า เมื่อเราบริโภคอาหาร เรากำลังบริโภคด้วยจิตอย่างไร เมื่อได้อาหารที่ชอบ จิตติดหรือไม่ เมื่อไม่ได้อาหารที่ชอบ จิตขุ่นเคืองหรือไม่ เรามีส่วนทำให้เกิดการเบียดเบียนโดยเจตนาหรือไม่ และที่สำคัญ เราสามารถใช้การบริโภคแต่ละมื้อเป็นโอกาสในการฝึกจิตได้หรือไม่

---

**32. ชีวกเกิดความเลื่อมใส**

เมื่อหมอชีวกได้ฟังพระพุทธองค์ทรงอธิบาย เขาเกิดความเลื่อมใสอย่างยิ่ง เพราะได้เห็นว่าคำกล่าวที่ว่า มีผู้ฆ่าสัตว์เจาะจงเพื่อพระพุทธองค์ และพระองค์ทรงทราบแล้วยังเสวยนั้น ไม่ตรงกับหลักที่พระองค์ทรงแสดง ตรงกันข้าม พระองค์ทรงวางหลัก ไม่ให้บริโภคเนื้อที่เห็น ได้ยิน หรือรังเกียจสงสัย ว่าถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน และยังทรงแสดงโทษอย่างหนัก ของการฆ่าสัตว์เจาะจงเพื่อถวาย

---

**33. ชีวกประกาศตนเป็นอุบาสก**

หมอชีวกกล่าวสรรเสริญพระธรรมว่า เปรียบเหมือนบุคคล หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือนำประทีปเข้าไปในที่มืด เพื่อให้ผู้มีตาเห็นรูปทั้งหลาย จากนั้น เขาขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ และขอให้พระผู้มีพระภาคทรงจำเขาไว้ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต

---

**34. สรุป**

ชีวกสูตรเริ่มต้นจากข้อกล่าวหาว่า มีผู้ฆ่าสัตว์เจาะจงเพื่อถวายพระพุทธองค์ และพระองค์ทรงทราบแล้วยังเสวยเนื้อนั้น พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธข้อกล่าวหานี้ และทรงวางหลักไว้อย่างชัดเจนว่า เนื้อที่ เห็น ได้ยิน หรือ รังเกียจสงสัย ว่าสัตว์ถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน ไม่ควรบริโภค ส่วนเนื้อที่ ไม่เห็น ไม่ได้ยิน และ ไม่รังเกียจสงสัย ว่าสัตว์ถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน เป็นกรณีที่พระองค์ตรัสว่า บริโภคได้ แต่พระสูตรไม่ได้หยุดอยู่เพียงเรื่องชนิดของอาหาร

พระพุทธองค์ทรงพาเข้าไปถึง สภาพของจิตผู้บริโภค ผู้ปฏิบัติต้องบริโภค โดยไม่ติด ไม่หลง ไม่หมกมุ่น เห็นโทษ และรู้ทางออก พร้อมทั้งพัฒนาจิตด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

ในอีกด้านหนึ่ง พระองค์ทรงแสดงอย่างชัดเจนว่า ผู้ฆ่าสัตว์เจาะจงเพื่อถวายพระตถาคตหรือสาวก ย่อมประสบบาปมิใช่บุญเป็นอันมาก ด้วยเหตุ 5 ประการ จึงเห็นได้ว่า

หลักของพระสูตรนี้ ไม่ใช่การสนับสนุนการฆ่าสัตว์ แต่เป็นการแยกให้ชัดระหว่าง การรับอาหารที่มีผู้ถวาย กับ การทำให้สัตว์ถูกฆ่าเจาะจงเพื่อตน และยังพาให้ลึกลงไปอีกว่า แม้สิ่งที่รับมาจะไม่มีข้อห้ามตามหลัก 3 ประการ ผู้รับก็ยังต้องฝึกจิต ไม่ให้เกิดความติดข้อง

ดังนั้น การบริโภคในชีวกสูตร จึงสัมพันธ์ทั้งกับ เหตุแห่งการได้มา การไม่เบียดเบียน และจิตที่ไม่ยึดติดของผู้บริโภค

---

**แก่นคำสอน**

อย่ามองเพียงว่าอาหารนั้นคืออะไร แต่จงพิจารณาว่าอาหารนั้นได้มาอย่างไร หากรู้ว่าสัตว์ถูกฆ่าเจาะจงเพราะเรา ย่อมไม่ควรบริโภค และเมื่อได้รับอาหารที่สมควรแล้ว ก็อย่าให้จิตถูกอาหารนั้นครอบงำ บริโภคโดยไม่ติด ไม่หลง ไม่หมกมุ่น พร้อมพัฒนาจิตให้ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท เพราะการไม่เบียดเบียน ต้องปรากฏทั้งในการกระทำ และในจิตของผู้บริโภค

**พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 5**
**พระสูตรลำดับที่ 56 : อุปาลิวาทสูตร**
การกระทำเริ่มต้นที่ใจ เมื่อใจเป็นเหตุ กายและวาจาจึงเคลื่อนไปตามเจตนา
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ อุปาลิวาทสูตร (Upālivāda Sutta)

---

**หลักธรรมสำคัญ**

- การสนทนาระหว่างพระพุทธองค์กับทีฆตปัสสีนิครนถ์
- ทัศนะเรื่องทัณฑะ 3 ของนิครนถ์นาฏบุตร
- กายทัณฑะ วจีทัณฑะ และมโนทัณฑะ
- กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม
- ความสำคัญของมโนกรรม
- ความสัมพันธ์ระหว่างเจตนากับกรรม
- อุปาลิคหบดีเข้ามาโต้วาทะกับพระพุทธองค์
- การตรวจสอบความเห็นด้วยเหตุผล
- การยอมรับความจริงเมื่อเหตุผลเดิมไม่สอดคล้องกัน
- พระพุทธองค์ทรงให้พิจารณาอย่างรอบคอบก่อนเปลี่ยนศรัทธา
- การให้ทานแก่ผู้ที่เคยได้รับการอุปถัมภ์
- อนุปุพพิกถา
- อริยสัจ 4
- การเกิดธรรมจักษุ
- จากความเชื่อไปสู่การเห็นธรรมด้วยตนเอง

---

**บทนำ**

พระสูตรที่ 55 ชีวกสูตร ทำให้เราเห็นความสัมพันธ์ระหว่าง การกระทำ - การเบียดเบียน - เหตุแห่งการได้มา - และสภาพของจิต

พระสูตรที่ 56 อุปาลิวาทสูตร พาเราเข้าไปพิจารณาเรื่อง กรรม โดยตรงยิ่งขึ้น คำถามสำคัญในพระสูตรนี้คือ เมื่อพิจารณาการทำกรรมชั่ว ระหว่างการกระทำทางกาย การกระทำทางวาจา และการกระทำทางใจ สิ่งใดมีน้ำหนักสำคัญที่สุด ฝ่ายนิครนถ์ถือว่า กายทัณฑะมีโทษมากที่สุด

ส่วนพระพุทธองค์ทรงแสดงว่า มโนกรรมมีโทษมากที่สุดในการทำกรรมชั่วและการก่อกรรมชั่ว จุดต่างนี้ นำไปสู่การสนทนาครั้งสำคัญระหว่าง พระพุทธองค์ กับ อุปาลิคหบดี ผู้เดินทางมาเพื่อเอาชนะพระพุทธองค์ในการโต้วาทะ แต่กลับได้พบสิ่งที่สำคัญกว่าชัยชนะ คือ การเห็นความจริงด้วยตนเอง

---

**1. เหตุการณ์ในพระสูตร**

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ปาวาริกัมพวัน ใกล้เมืองนาลันทา ในเวลานั้น นิครนถ์นาฏบุตร อาศัยอยู่ในเมืองนาลันทาเช่นกัน พร้อมด้วยสาวกนิครนถ์จำนวนมาก วันหนึ่ง ทีฆตปัสสีนิครนถ์ เที่ยวบิณฑบาตในเมืองนาลันทา เมื่อกลับจากบิณฑบาตและฉันอาหารเสร็จแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ณ ปาวาริกัมพวัน หลังจากสนทนาปราศรัยกันแล้ว พระพุทธองค์ทรงเชิญให้เขานั่ง

---

**2. พระพุทธองค์ทรงถามเรื่องการทำกรรม**

พระผู้มีพระภาคตรัสถามทีฆตปัสสีว่า นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติการกระทำ ในการทำกรรมชั่วและการก่อกรรมชั่ว ไว้กี่อย่าง ทีฆตปัสสีตอบว่า นิครนถ์นาฏบุตรไม่ได้ใช้คำว่า “กรรม” แต่ใช้คำว่า “ทัณฑะ” พระพุทธองค์จึงตรัสถามว่า ถ้าเช่นนั้น นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติทัณฑะไว้กี่อย่าง

---

**3. ทัณฑะ 3**

ทีฆตปัสสีตอบว่า มีทัณฑะ 3 ประการ คือ

1. กายทัณฑะ
2. วจีทัณฑะ
3. มโนทัณฑะ

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ทัณฑะทั้ง 3 นี้ แตกต่างกันหรือไม่ ทีฆตปัสสีตอบว่า แตกต่างกัน

---

**4. ฝ่ายนิครนถ์ถือว่ากายทัณฑะมีโทษมากที่สุด**

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ในทัณฑะทั้ง 3 นี้ นิครนถ์นาฏบุตรบัญญัติทัณฑะใดว่า มีโทษมากที่สุด ในการทำกรรมชั่วและการก่อกรรมชั่ว ทีฆตปัสสีตอบว่า กายทัณฑะ มีโทษมากที่สุด วจีทัณฑะและมโนทัณฑะ มีโทษน้อยกว่า พระพุทธองค์ตรัสถามย้ำถึง 3 ครั้ง ทีฆตปัสสีก็ยืนยัน กายทัณฑะทั้ง 3 ครั้ง

---

**5. พระพุทธองค์ทรงแสดงกรรม 3**

ทีฆตปัสสีจึงถามกลับว่า พระสมณโคดมทรงบัญญัติสิ่งใด ในการทำกรรมชั่วและการก่อกรรมชั่ว พระพุทธองค์ตรัสว่า พระตถาคตไม่ได้ใช้คำว่า “ทัณฑะ” แต่ใช้คำว่า “กรรม” และทรงจำแนกกรรมเป็น 3 คือ

1. กายกรรม
2. วจีกรรม
3. มโนกรรม

ทีฆตปัสสีจึงถามว่า ในกรรมทั้ง 3 นี้ พระองค์ทรงบัญญัติกรรมใดว่า มีโทษมากที่สุด ในการทำกรรมชั่วและการก่อกรรมชั่ว

พระพุทธองค์ตรัสว่า มโนกรรม มีโทษมากที่สุด กายกรรมและวจีกรรม มีโทษไม่เท่ามโนกรรม ในประเด็นนี้ ทีฆตปัสสีถามย้ำถึง 3 ครั้ง พระพุทธองค์ก็ทรงยืนยัน มโนกรรม ทั้ง 3 ครั้ง

---

**6. ความเห็นของทั้ง 2 ฝ่ายต่างกัน**

จุดต่างจึงปรากฏชัด ฝ่ายนิครนถ์ ถือว่า กายทัณฑะมีโทษมากที่สุด พระพุทธองค์ ทรงแสดงว่า มโนกรรมมีโทษมากที่สุด ในการทำกรรมชั่วและการก่อกรรมชั่ว ความแตกต่างนี้ กลายเป็นประเด็นสำคัญของพระสูตร

---

**7. ทีฆตปัสสีกลับไปหานิครนถ์นาฏบุตร**

หลังจากสนทนากับพระพุทธองค์แล้ว ทีฆตปัสสีกลับไปหานิครนถ์นาฏบุตร ขณะนั้น นิครนถ์นาฏบุตรกำลังนั่งอยู่กับบริษัทคฤหัสถ์จำนวนมาก โดยมี อุปาลิคหบดี อยู่ในที่ประชุมนั้นด้วย นิครนถ์นาฏบุตรถามทีฆตปัสสีว่า ไปไหนมา ทีฆตปัสสีตอบว่า เพิ่งกลับมาจากการสนทนากับพระสมณโคดม

---

**8. ทีฆตปัสสีเล่าเรื่องการสนทนา**

ทีฆตปัสสีเล่าเรื่องทั้งหมดให้ฟัง ว่าเขาได้ยืนยันต่อพระสมณโคดมว่า ในบรรดาทัณฑะ 3 กายทัณฑะมีโทษมากที่สุด ส่วนพระสมณโคดมทรงยืนยันว่า ในบรรดากรรม 3 มโนกรรมมีโทษมากที่สุด เมื่อนิครนถ์นาฏบุตรได้ฟัง ก็กล่าวชมทีฆตปัสสี ว่าได้ตอบถูกต้องตามคำสอนของตน

---

**9. อุปาลิอาสาไปโต้วาทะ**

อุปาลิคหบดี ได้ฟังการสนทนาแล้ว จึงอาสาว่า ตนจะไปหาพระสมณโคดม เพื่อโต้วาทะเรื่องนี้ และจะทำให้พระสมณโคดมยอมรับว่า กายทัณฑะมีโทษมากกว่ามโนกรรม นิครนถ์นาฏบุตรเห็นด้วย และมั่นใจว่า อุปาลิจะสามารถเอาชนะพระพุทธองค์ได้

---

**10. ทีฆตปัสสีเตือน**

ทีฆตปัสสีกลับไม่เห็นด้วย เขาเตือนว่า ไม่ควรให้อุปาลิไปโต้วาทะกับพระสมณโคดม เพราะพระสมณโคดมทรงมีความสามารถในการแสดงธรรม จนสาวกของลัทธิอื่น อาจกลับกลายเป็นสาวกของพระองค์ได้ ทีฆตปัสสีเตือนถึง 3 ครั้ง แต่นิครนถ์นาฏบุตรยังคงมั่นใจว่า เป็นไปไม่ได้ที่อุปาลิจะกลายเป็นสาวกของพระสมณโคดม กลับเห็นว่า พระสมณโคดมต่างหาก อาจกลายเป็นสาวกของอุปาลิ

---

**11. อุปาลิเข้าเฝ้าพระพุทธองค์**

อุปาลิจึงเดินทางไปยังปาวาริกัมพวัน เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่สมควร จากนั้นถามถึงการสนทนาระหว่าง พระพุทธองค์กับทีฆตปัสสี พระพุทธองค์ทรงเล่าการสนทนานั้นให้เขาฟัง

---

**12. อุปาลิยืนยันความเห็นเดิม**

เมื่อได้ฟัง อุปาลิกล่าวว่า ทีฆตปัสสีตอบได้ถูกต้องแล้ว เพราะมโนทัณฑะนั้นเล็กน้อย เมื่อเทียบกับกายทัณฑะอันหยาบ ดังนั้น กายทัณฑะจึงมีโทษมากกว่า อุปาลิเข้าสู่การสนทนา ด้วยความมั่นใจว่าตนจะพิสูจน์ความเห็นของฝ่ายนิครนถ์ได้

---

**การสนทนาด้วยเหตุผล**

**13. พระพุทธองค์ทรงตั้งเงื่อนไข**

พระผู้มีพระภาคตรัสกับอุปาลิว่า หากเขาจะสนทนาโดยตั้งอยู่บนความจริง ก็สามารถสนทนากันได้ อุปาลิตอบว่า ตนยินดีสนทนาโดยตั้งอยู่บนความจริง จากนั้นพระพุทธองค์จึงทรงนำเขาพิจารณาเป็นลำดับ

---

**14. ตัวอย่างที่ 1 - นิครนถ์ผู้ป่วย**

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า สมมติว่ามีนิครนถ์คนหนึ่งเจ็บป่วยหนัก เขาปฏิเสธน้ำเย็นและต้องการน้ำอุ่น แต่ไม่ได้รับน้ำเย็นตามที่ต้องการแล้วเสียชีวิต นิครนถ์นาฏบุตรจะกล่าวว่า บุคคลนั้นไปเกิดที่ใด อุปาลิตอบว่า ไปเกิดในหมู่เทพที่เรียกว่า มโนสัตตปฏิพัทธา คือเหล่าเทพผู้มีความผูกพันทางใจเพราะเขาตายไปโดยมีใจผูกพัน

คำตอบนี้กลับแสดงว่า สภาพของใจ มีความสำคัญต่อคติที่ไป พระพุทธองค์จึงตรัสเตือนว่าคำตอบของอุปาลิ ไม่สอดคล้องกับความเห็นเดิม ที่ว่ามโนทัณฑะเป็นเรื่องเล็กน้อย

---

**15. ตัวอย่างที่ 2 - สัตว์เล็กตายโดยไม่มีเจตนา**

พระพุทธองค์ตรัสถามต่อว่า สมมติว่านิครนถ์ผู้สำรวมตามข้อปฏิบัติของตน เดินไปเดินมาแล้วทำให้สัตว์เล็ก ๆ จำนวนมากตาย นิครนถ์นาฏบุตรจะบัญญัติผลอย่างไร อุปาลิตอบว่า สิ่งที่ไม่มีเจตนา นิครนถ์นาฏบุตรไม่ถือว่ามีโทษมาก พระพุทธองค์จึงตรัสถามว่า ถ้ามีเจตนาเล่า อุปาลิตอบว่า มีโทษมาก พระองค์จึงถามต่อว่า เจตนานิครนถ์นาฏบุตรจัดเข้าในทัณฑะใด อุปาลิตอบว่า มโนทัณฑะ คำตอบนี้จึงแสดงอีกครั้งว่า แม้ตามหลักที่อุปาลิยอมรับเอง เจตนาทางใจก็มีความสำคัญอย่างยิ่ง

---

**16. ตัวอย่างที่ 3 - เมืองนาลันทา**

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า เมืองนาลันทานี้เป็นเมืองใหญ่ มั่งคั่ง มีประชาชนมากใช่หรือไม่ อุปาลิตอบว่า ใช่ พระองค์ตรัสถามว่า ถ้ามีชายคนหนึ่งถือดาบมา แล้วกล่าวว่า ตนจะทำให้สัตว์ทั้งหลายในเมืองนาลันทา กลายเป็นกองเนื้อทั้งหมด ในชั่วขณะเดียว ชายคนเดียวจะสามารถทำได้หรือไม่ อุปาลิตอบว่า แม้ชาย 10 คน 20 คน 30 คน 40 คน หรือ 50 คน ก็ยังไม่สามารถทำได้ในชั่วขณะเดียว ชายเพียงคนเดียวจะทำได้อย่างไร

---

**17. ฤษีผู้มีฤทธิ์กับการกระทำทางใจ**

พระพุทธองค์จึงตรัสถามต่อว่า ถ้ามีสมณะหรือพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์ มีความชำนาญทางจิตกล่าวว่าตนจะทำเมืองนาลันทาให้เป็นเถ้าถ่าน ด้วยจิตคิดประทุษร้ายเพียงครั้งเดียว จะสามารถทำได้หรือไม่ อุปาลิตอบว่า สมณะหรือพราหมณ์ผู้มีฤทธิ์เช่นนั้น สามารถทำเมืองนาลันทา แม้ 10 เมือง 20 เมือง 30 เมือง 40 เมือง หรือ 50 เมือง ให้เป็นเถ้าถ่านได้ด้วยจิตคิดประทุษร้าย คำตอบของอุปาลิ จึงย้อนกลับมายืนยันอีกครั้งว่า มโนกรรมมิใช่สิ่งเล็กน้อย ตามที่เขากล่าวไว้ในตอนต้น

---

**18. ตัวอย่างที่ 4 - ดินแดนที่กลายเป็นป่า**

พระพุทธองค์ตรัสถามอุปาลิว่า เขาเคยได้ยินหรือไม่ว่า ดัณฑกี กาลิงคะ เมชฌะ และมาตังคะ กลายเป็นดินแดนรกร้างได้อย่างไร อุปาลิตอบว่า เคยได้ยินว่า ดินแดนเหล่านั้นกลายเป็นที่รกร้างเพราะ จิตคิดประทุษร้ายของเหล่าฤษี

พระพุทธองค์จึงตรัสเตือนอีกครั้งว่า คำตอบของอุปาลิ ไม่สอดคล้องกับความเห็นเดิม ที่ถือว่ามโนทัณฑะเป็นเรื่องเล็กน้อย

---

**19. “จงใส่ใจแล้วจึงตอบ”**

ทุกครั้งที่คำตอบของอุปาลิ ขัดกับความเห็นที่เขายืนยันไว้ก่อน พระพุทธองค์ตรัสเตือนว่าคหบดีจงใส่ใจแล้วจึงตอบ เพราะคำตอบภายหลัง ไม่สอดคล้องกับคำตอบก่อน และคำตอบก่อนก็ไม่สอดคล้องกับคำตอบภายหลัง ทั้งที่อุปาลิได้ตกลงแล้วว่า จะสนทนาโดยตั้งอยู่บนความจริง นี่แสดงให้เห็นหลักสำคัญว่า เมื่อเหตุผลทำให้เห็นว่า ความคิดเดิมของเราไม่สอดคล้องกัน สิ่งที่ควรทำไม่ใช่ปกป้องความเห็นเดิม แต่คือ กลับมาพิจารณาความจริง

---

**20. อุปาลิยอมรับ**

ในที่สุด อุปาลิกราบทูลว่า แท้จริงแล้ว ตนพอใจในคำอุปมาและเหตุผลของพระพุทธองค์ตั้งแต่การอธิบายครั้งแรก แต่ยังคงทำตนเป็นฝ่ายโต้แย้งต่อไป เพราะต้องการฟัง วิธีที่พระพุทธองค์ทรงตอบปัญหาอย่างละเอียด เมื่อได้ฟังจนชัดเจน อุปาลิจึงยอมรับ

**การเปลี่ยนศรัทธาของอุปาลิ**

**21. อุปาลิขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ**

อุปาลิกล่าวสรรเสริญพระธรรมว่า เปรียบเหมือนบุคคล หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือนำประทีปเข้าไปในที่มืด เพื่อให้ผู้มีตาเห็นรูปทั้งหลาย จากนั้น อุปาลิขอถึง พระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ และขอให้พระองค์ทรงจำเขาไว้ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต

---

**22. พระพุทธองค์ทรงให้พิจารณาก่อน**

สิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง คือ พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงรีบรับอุปาลิเป็นสาวก แต่ตรัสว่า คหบดีจงพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน การพิจารณาให้รอบคอบเป็นสิ่งที่ดีสำหรับบุคคลผู้มีชื่อเสียงเช่นท่าน เมื่ออุปาลิได้ฟัง กลับยิ่งเกิดความเลื่อมใส เพราะพระพุทธองค์ไม่ได้ทรงพยายาม ดึงเขามาเป็นสาวกโดยเร็ว แต่ทรงให้ พิจารณาเสียก่อน

---

**23. ศรัทธาที่ผ่านการพิจารณา**

อุปาลิกราบทูลว่า ถ้าเป็นอาจารย์ลัทธิอื่น เมื่อได้บุคคลสำคัญเช่นตนเป็นสาวก อาจประกาศให้คนทั่วเมืองทราบ แต่พระพุทธองค์กลับทรงบอก ให้พิจารณาอย่างรอบคอบ เขาจึงยิ่งเลื่อมใสและขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะอีกครั้ง ศรัทธาของอุปาลิ จึงไม่ได้เกิดจากการเชื่อโดยไม่พิจารณา แต่เกิดหลังจาก ฟัง - สนทนา - ตรวจสอบ - และพิจารณา

---

**24. พระพุทธองค์ทรงให้ช่วยเหลือนิครนถ์ต่อไป**

พระพุทธองค์ตรัสกับอุปาลิว่า ครอบครัวของเขา เป็นเหมือนบ่อน้ำสำหรับพวกนิครนถ์มานาน ดังนั้น เขาควรพิจารณาให้อาหารแก่พวกนิครนถ์ที่มาหาเช่นเดิม เมื่ออุปาลิได้ฟัง เขายิ่งเลื่อมใส เพราะก่อนหน้านั้น เขาเคยได้ยินคำกล่าวหาว่า พระสมณโคดมทรงสอนว่า ควรถวายทานเฉพาะพระองค์และสาวกของพระองค์ แต่สิ่งที่พระพุทธองค์ตรัสกับเขา กลับตรงกันข้าม

---

**25. การเปลี่ยนศรัทธาไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนเป็นความเกลียด**

ตรงนี้เป็นข้อพิจารณาที่สำคัญ อุปาลิเปลี่ยนศรัทธา แต่พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงสอนให้เขาเกลียด ดูหมิ่น หรือหยุดช่วยเหลือ ผู้ที่ตนเคยนับถือ ความเข้าใจใหม่ จึงไม่จำเป็นต้องสร้างความเกลียดชังต่อความเข้าใจเดิม และการเห็นธรรม ไม่ควรทำให้เมตตาลดลง

---

**อนุปุพพิกถา**

**26. พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมตามลำดับ**

เมื่ออุปาลิมีจิตพร้อม พระผู้มีพระภาคทรงแสดง อนุปุพพิกถา คือธรรมที่ทรงแสดงตามลำดับ เริ่มจาก

ทาน
↓
ศีล
↓
สวรรค์
↓
โทษ ความต่ำทราม และความเศร้าหมองของกาม
↓
อานิสงส์ของการออกจากกาม

เป็นการเตรียมจิตของผู้ฟัง ให้ค่อย ๆ พร้อมสำหรับธรรมที่ลึกขึ้น

---

**27. เมื่อจิตพร้อม**

เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบว่า จิตของอุปาลิ พร้อม อ่อนโยน ปราศจากนิวรณ์ เบิกบาน และผ่องใส พระองค์จึงทรงแสดง คำสอนเฉพาะของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ อริยสัจ 4

---

**28. อริยสัจ 4**

พระพุทธองค์ทรงแสดง

1. ทุกข์
2. สมุทัย - เหตุเกิดแห่งทุกข์
3. นิโรธ - ความดับทุกข์
4. มรรค - ทางดำเนินไปสู่ความดับทุกข์

---

**29. อุปมาเหมือนผ้าขาวสะอาด**

พระสูตรเปรียบว่า เหมือนผ้าขาวสะอาด ปราศจากรอยเปื้อน ย่อมรับน้ำย้อมได้ดี ฉันใด จิตของอุปาลิ เมื่อได้รับการเตรียมจนพร้อมแล้ว ก็สามารถรับธรรมได้เช่นเดียวกัน

---

**30. ธรรมจักษุเกิดขึ้น**

ในขณะที่นั่งอยู่ ณ ที่นั้นเอง อุปาลิเกิดธรรมจักษุอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน เห็นว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา อุปาลิ เห็นธรรม ถึงธรรม รู้ธรรม หยั่งลงในธรรม ข้ามพ้นความสงสัย ปราศจากความเคลือบแคลง และไม่ต้องอาศัยผู้อื่น ในคำสอนของพระศาสดา

---

**31. จากความเชื่อสู่การเห็น**

ในตอนต้น อุปาลิมาหาพระพุทธองค์เพื่อเอาชนะ แต่ในที่สุดสิ่งที่เกิดขึ้น ไม่ใช่เพียงการแพ้หรือชนะในการโต้แย้ง แต่คือการเห็นธรรมด้วยตนเอง จากเดิมที่ยึดมั่นในความเห็นของฝ่ายตน เขาค่อย ๆ เปิดใจให้แก่เหตุผล และจากเหตุผลนำไปสู่การฟังธรรม จนเกิดธรรมจักษุ นี่คือการเปลี่ยนจากเชื่อตามไปสู่รู้เห็นด้วยตนเอง

---

**หลังจากอุปาลิกลับบ้าน**

**32. อุปาลิสั่งนายประตู**

เมื่อกลับถึงบ้าน อุปาลิสั่งนายประตูว่า ตั้งแต่นี้ไปประตูปิดสำหรับ นิครนถ์ชายและหญิง แต่เปิดสำหรับ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ผู้เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาค หากนิครนถ์มาขออาหาร ให้รออยู่ที่ประตู แล้วนำอาหารออกไปให้ จึงเห็นว่า แม้อุปาลิเปลี่ยนศรัทธาแล้ว เขายังคงปฏิบัติตามคำแนะนำของพระพุทธองค์ คือยังให้อาหารแก่ผู้ที่ครอบครัวเคยอุปถัมภ์

---

**33. นิครนถ์นาฏบุตรทราบข่าว**

เมื่อข่าวว่า อุปาลิกลายเป็นสาวกของพระพุทธองค์ ไปถึงนิครนถ์นาฏบุตร เขาไม่เชื่อ เพราะก่อนหน้านั้นมั่นใจว่า เป็นไปไม่ได้ที่อุปาลิจะกลายเป็นสาวกของพระสมณโคดม แต่เมื่อได้รับการยืนยัน นิครนถ์นาฏบุตร พร้อมด้วยนิครนถ์จำนวนมาก จึงเดินทางไปยังบ้านของอุปาลิ

---

**34. การพบกันอีกครั้ง**

ในอดีต เมื่ออุปาลิเห็นนิครนถ์นาฏบุตรมาแต่ไกล เขาจะออกไปต้อนรับ จัดอาสนะที่ดีที่สุดให้ แต่ครั้งนี้ อุปาลินั่งอยู่บนอาสนะที่ดีนั้นเอง แล้วกล่าวว่า มีที่นั่งอยู่หากประสงค์ก็เชิญนั่ง นิครนถ์นาฏบุตรไม่พอใจ และตำหนิอุปาลิว่า เดิมไปเพื่อเอาชนะพระสมณโคดม แต่กลับมาเป็นสาวกของพระสมณโคดมเสียเอง

---

**35. อุปาลิประกาศว่าตนเป็นสาวกของพระพุทธองค์**

นิครนถ์นาฏบุตรถามว่า คนทั้งหลายรู้จักอุปาลิว่า เป็นสาวกของนิครนถ์นาฏบุตร บัดนี้ควรถือว่าเขาเป็นสาวกของใคร อุปาลิจึงลุกขึ้น ประนมมือไปทางที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ และกล่าวสรรเสริญพระคุณของพระพุทธองค์ พร้อมประกาศอย่างชัดเจนว่า ตนเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาค การเปลี่ยนแปลงของอุปาลิ จึงไม่ได้เกิดจากการถูกบังคับ แต่เกิดหลังจากการสนทนา การตรวจสอบ การพิจารณา และการเห็นธรรมด้วยตนเอง

---

**ข้อพิจารณาเพิ่มเติม**

**36. กรรมเริ่มที่ไหน**

พระสูตรนี้ทำให้เรากลับมาพิจารณาว่า ก่อนกายจะทำ ก่อนวาจาจะพูด มีอะไรเกิดขึ้นในใจ มือยังไม่เคลื่อนไหว แต่ใจอาจเกิดความต้องการแล้ว ปากยังไม่ได้พูด แต่ใจอาจเกิดความโกรธแล้ว จึงเห็นได้ว่า การกระทำภายนอกจำนวนมาก มีเหตุภายในนำหน้า นี้ทำให้เห็นความสำคัญของการรู้สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในใจ

---

**37. มโนกรรมไม่ได้หมายถึงความคิดทุกอย่างที่ผ่านเข้ามา**

การให้ความสำคัญกับมโนกรรม ไม่ควรเข้าใจว่า ความคิดทุกอย่างที่เกิดขึ้นแล้วผ่านไป มีน้ำหนักเท่ากันทั้งหมด พระสูตรทำให้เห็นความสำคัญของ เจตนา ตัวอย่างเรื่องนิครนถ์เหยียบสัตว์เล็กตาย แสดงอย่างชัดเจนว่า เมื่ออุปาลิยอมรับว่า สิ่งที่ไม่มีเจตนา ไม่มีโทษมาก แต่เมื่อมีเจตนา ย่อมมีโทษมาก และเจตนานั้น ถูกจัดอยู่ในมโนทัณฑะ จึงเห็นได้ว่า การฝึกจิตต้องให้ความสำคัญกับเจตนาที่กำลังก่อตัวอยู่ภายใน

---

**38. จากใจสู่กายและวาจา**

เมื่อใจประกอบด้วยความโลภ กายและวาจาอาจเคลื่อนไปตามความโลภ เมื่อใจประกอบด้วยความโกรธ กายและวาจาอาจเคลื่อนไปตามความโกรธ เมื่อใจประกอบด้วยเมตตา กายและวาจาก็มีแนวโน้มไปในทางไม่เบียดเบียน

ดังนั้น การรักษากายและวาจา ยังคงมีความสำคัญ แต่การฝึกที่ลึกลงไป คือ รู้เหตุที่กำลังเกิดขึ้นในใจ ก่อนที่เหตุนั้น จะมีกำลังออกมาเป็นคำพูดและการกระทำ

---

**39. ความเชื่อมโยงกับสมาธิ**

เมื่อจิตฟุ้งซ่าน ความโลภเกิดขึ้น อาจรู้ตัวเมื่อทำตามความโลภไปแล้ว ความโกรธเกิดขึ้น อาจรู้ตัวเมื่อพูดหรือทำไปแล้ว แต่เมื่อจิตได้รับการฝึก จนสงบและตั้งมั่น สติย่อมมีกำลัง จึงมีโอกาสเห็นสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในใจ ได้ชัดเจนขึ้น นี่ทำให้เห็นความสำคัญของหลักที่ว่า จงทำจิตให้มีสมาธิ เพราะเมื่อจิตมีสมาธิ จิตย่อมพร้อมแก่การรู้เห็น

---

**40. จากสมาธิสู่ปัญญา**

เมื่อจิตตั้งมั่น ผู้ปฏิบัติย่อมมีโอกาสเห็นว่า ความโลภเกิดขึ้นอย่างไร ความโกรธเกิดขึ้นอย่างไร ความยึดถือเกิดขึ้นอย่างไร และสิ่งเหล่านั้น ไม่ได้ตั้งอยู่อย่างถาวร แต่เกิดขึ้นเพราะเหตุปัจจัย และเมื่อเหตุปัจจัยเปลี่ยน สิ่งเหล่านั้นก็ดับหรือเปลี่ยนไป จิตจึงค่อย ๆ เปลี่ยนจาก การเข้าไปเป็นผู้ถูกอารมณ์ครอบงำ ไปสู่ การรู้เห็นอารมณ์ตามความเป็นจริง ตรงนี้เอง สมาธิจึงทำหน้าที่เป็นฐาน ให้ปัญญาเกิดขึ้นและพัฒนา

---

**41. วิธีสนทนาธรรมของพระพุทธองค์**

สิ่งที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งในพระสูตรนี้ คือ พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบังคับให้อุปาลิเชื่อ แต่ทรงถาม ให้อุปาลิตอบ นำคำตอบของเขาเองมาพิจารณา และชี้ให้เห็นว่า คำตอบนั้นสอดคล้องกับความเห็นเดิมหรือไม่ เมื่ออุปาลิขอเป็นสาวก

พระองค์ยังทรงบอกว่า จงพิจารณาให้รอบคอบก่อน นี่แสดงให้เห็นว่า การเข้าถึงธรรมไม่ใช่เพียงการเชื่อตาม แต่ต้องเปิดพื้นที่ให้แก่ การพิจารณา

---

**42. ศรัทธากับปัญญา**

อุปาลิไม่ได้เริ่มต้นด้วยศรัทธาในพระพุทธองค์ ตรงกันข้าม เขาเข้ามาเพื่อโต้แย้ง แต่เมื่อฟังพิจารณา ตรวจสอบ และเห็นความไม่สอดคล้องของความเห็นเดิม ศรัทธาจึงเกิดขึ้น จากนั้นพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมตามลำดับ จนในที่สุด อุปาลิเกิดธรรมจักษุ จึงเห็นลำดับที่น่าพิจารณาว่า

ฟัง
↓
พิจารณา
↓
ตรวจสอบ
↓
เกิดศรัทธา
↓
จิตพร้อมรับธรรม
↓
เห็นธรรม

ศรัทธาเช่นนี้ จึงไม่ใช่ศรัทธาที่ปิดปัญญา แต่เป็นศรัทธาที่เปิดทาง ให้ปัญญาพัฒนาต่อไป

---

**43. แก่นของอุปาลิวาทสูตร**

อุปาลิวาทสูตร เริ่มต้นด้วยข้อถกเถียงว่า ระหว่าง กายทัณฑะ กับมโนกรรม สิ่งใดมีโทษมากกว่า แต่เมื่อพระสูตรดำเนินไป ประเด็นกลับลึกขึ้นจากการโต้วาทะ ไปสู่การตรวจสอบความคิดของตนเอง จากการยึดถือความเห็นเดิม ไปสู่การยอมรับเหตุผล จากการต้องการเอาชนะผู้อื่น ไปสู่การเห็นธรรม และจากการเชื่อตามอาจารย์ ไปสู่ การรู้เห็นด้วยตนเอง

---

**44. สรุป**

อุปาลิวาทสูตร แสดงความแตกต่างระหว่าง ทัศนะของนิครนถ์นาฏบุตร กับคำสอนของพระพุทธองค์ ฝ่ายนิครนถ์ถือว่า กายทัณฑะ มีโทษมากที่สุด ในการทำกรรมชั่วและการก่อกรรมชั่ว พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า มโนกรรม มีโทษมากที่สุดในบริบทนี้ อุปาลิคหบดี ซึ่งเดิมเป็นผู้สนับสนุนสำคัญของนิครนถ์นาฏบุตร เข้ามาเฝ้าพระพุทธองค์ ด้วยความตั้งใจจะโต้แย้ง

พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบังคับให้เขาเชื่อ แต่ทรงนำเขาพิจารณาด้วยตัวอย่างเป็นลำดับ ตั้งแต่นิครนถ์ผู้ป่วย การทำสัตว์เล็กตายโดยไม่มีเจตนา เมืองนาลันทา ไปจนถึงดินแดนรกร้าง คำตอบของอุปาลิเอง ค่อย ๆ แสดงให้เห็นว่า ความเห็นที่ว่า มโนทัณฑะเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่สอดคล้องกับสิ่งที่เขายอมรับ

ในที่สุด อุปาลิยอมรับเหตุผล และขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ แต่พระพุทธองค์กลับทรงเตือนว่า จงพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน และเมื่ออุปาลิเปลี่ยนศรัทธาแล้ว พระองค์ยังทรงแนะนำให้เขาให้อาหารแก่พวกนิครนถ์ ที่ครอบครัวเคยอุปถัมภ์ต่อไป

จากนั้น พระองค์ทรงแสดง อนุปุพพิกถา ตั้งแต่ ทาน ศีล สวรรค์ โทษของกาม และอานิสงส์ของการออกจากกาม เมื่อจิตของอุปาลิพร้อม จึงทรงแสดง อริยสัจ 4 อุปาลิเกิดธรรมจักษุ เห็นว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมด สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา

พระสูตรนี้จึงไม่ได้มีคุณค่าเพียงเรื่อง กายกรรมกับมโนกรรม แต่ยังแสดงให้เห็นกระบวนการสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ จาก ความเห็น ไปสู่ การพิจารณา จากการพิจารณา ไปสู่ การเห็นความจริง และเมื่อเห็นความจริงด้วยตนเองแล้ว จึงไม่จำเป็นต้องยึดความเห็นเดิม เพียงเพราะเป็นความเห็นที่ตนเคยเชื่อถือ

---

**แก่นคำสอน**

ก่อนกายจะทำ ก่อนวาจาจะพูด จงรู้สิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในใจ เพราะเจตนาที่เกิดในใจ สามารถเป็นเหตุให้กายและวาจาเคลื่อนไป จึงต้องฝึกจิตให้สงบและตั้งมั่น เพื่อให้รู้ทันเหตุที่กำลังเกิดขึ้น เมื่อจิตมีสมาธิย่อมพร้อมแก่การรู้ตามความเป็นจริง และเมื่อรู้ตามความเป็นจริง ย่อมไม่จำเป็นต้องยึดถือความเห็นเดิม เพียงเพราะเป็นความเห็นของตน ธรรมะจึงมิใช่เรื่องของการเอาชนะผู้อื่น แต่คือการเห็นความจริงและยอมวางสิ่งที่ไม่ตรงกับความจริง แม้สิ่งนั้นจะเป็นความเห็นที่เราเคยยึดถือก็ตาม

**พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 5**
**พระสูตรลำดับที่ 57 : กุกกุโรวาทสูตร**
ความเพียรอย่างเดียวไม่เพียงพอ ต้องรู้ด้วยว่ากำลังเพียรไปในทางใด
และยังมีกรรมที่นำไปสู่ความสิ้นกรรม
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ กุกกุโรวาทสูตร (Kukkurovāda Sutta)

---

**หลักธรรมสำคัญ**

- การประพฤติวัตรอย่างสุนัขของเสนิยะ
- การประพฤติวัตรอย่างโคของปุณณะ
- ความเห็นกับผลของการปฏิบัติ
- การปฏิบัติที่ยาก ไม่ได้หมายความว่าจะเป็นทางพ้นทุกข์
- กรรมดำ มีวิบากดำ
- กรรมขาว มีวิบากขาว
- กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว
- กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว
- กรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม
- เจตนาในการละกรรม
- สัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม
- การละมิจฉาทิฏฐิ
- ปุณณะถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ
- เสนิยะขอบรรพชาอุปสมบท
- เสนิยะปฏิบัติจนบรรลุพระอรหัต

---

**บทนำ**

พระสูตรที่ 56 อุปาลิวาทสูตร ทำให้เราเห็นความสำคัญของ มโนกรรม และทำให้เห็นว่าก่อนกายและวาจาจะเคลื่อนไป ต้องพิจารณาสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในใจ

พระสูตรที่ 57 พาเราเข้าไปพิจารณาเรื่องกรรมต่อไปอีกขั้นหนึ่ง โดยตั้งคำถามว่า ถ้ามีเจตนาและลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง แต่สิ่งที่ปฏิบัตินั้นตั้งอยู่บนความเห็นผิด ผลจะเป็นอย่างไร คนบางคนอาจอดทนต่อความยากลำบากได้มาก อาจทรมานตนเอง อาจปฏิบัติสิ่งที่คนทั่วไปทำไม่ได้ และอาจทำเช่นนั้นมาเป็นเวลานาน แต่คำถามสำคัญไม่ได้อยู่เพียงว่า ทำยากเพียงใด แต่อยู่ที่ว่า สิ่งที่ทำนั้นกำลังนำชีวิตและจิตไปทางไหน

กุกกุโรวาทสูตร จึงเป็นพระสูตรสำคัญที่ทำให้เห็นว่า ความเพียร กับความถูกต้องของทางปฏิบัติ เป็นคนละเรื่องกัน และพระสูตรนี้ยังนำเราไปสู่หลักธรรมสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ กรรม 4 ประเภท โดยเฉพาะกรรมประเภทที่ 4 ซึ่งเป็นกรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

---

**ปุณณะและเสนิยะ**

**1. เหตุการณ์ในพระสูตร**

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในแคว้นของชาวโกลิยะ ณ นิคมแห่งหนึ่งชื่อหลิททวสนะ ครั้งนั้น มีนักบวช 2 คนเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค คนแรกคือ ปุณณะ โกลิยบุตร ผู้ประพฤติวัตรอย่างโค อีกคนหนึ่งคือ เสนิยะ นักบวชเปลือยผู้ประพฤติวัตรอย่างสุนัข ปุณณะถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ณ ที่สมควร ส่วนเสนิยะ สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ณ ที่สมควร โดยขดตัว อย่างสุนัข

---

**2. ผู้ประพฤติวัตรอย่างสุนัข**

ปุณณะกราบทูลว่า เสนิยะผู้นี้ เป็นผู้ประพฤติสิ่งที่ทำได้ยาก เป็นนักบวชเปลือย ประพฤติวัตรอย่างสุนัข กินอาหารที่เขาโยนลงบนพื้น และประพฤติวัตรเช่นนี้ มาเป็นเวลานาน ปุณณะจึงถามว่า เมื่อเสนิยะตายไปแล้ว จะมีคติอย่างไร จะไปเกิดที่ไหน

---

**3. พระพุทธองค์ไม่ทรงประสงค์จะตอบในทันที**

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อย่าเลย ปุณณะ พักเรื่องนี้ไว้เถิด อย่าถามเราเลย แต่ปุณณะยังคงถามอีก พระองค์ทรงห้ามเป็นครั้งที่ 2 เมื่อปุณณะถามเป็นครั้งที่ 3 พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า เมื่อไม่สามารถทำให้ปุณณะยุติคำถามได้ พระองค์จะทรงตอบ

---

**ผลของการประพฤติวัตรอย่างสุนัข**

**4. เมื่อฝึกตนอย่างสุนัข**

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลบางคน เจริญวัตรอย่างสุนัข อย่างเต็มที่และไม่ขาดสาย เจริญนิสัยอย่างสุนัข อย่างเต็มที่และไม่ขาดสาย เจริญจิตอย่างสุนัข อย่างเต็มที่และไม่ขาดสาย และเจริญพฤติกรรมอย่างสุนัข อย่างเต็มที่และไม่ขาดสาย เมื่อบุคคลนั้น ประพฤติเช่นนี้อย่างสมบูรณ์ เมื่อร่างกายแตกดับ หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดร่วมกับหมู่สุนัข

---

**5. ถ้าคิดว่าจะได้เป็นเทวดา**

แต่ถ้าบุคคลนั้นมีความเห็นว่า ด้วยศีล ด้วยวัตร ด้วยตบะ หรือด้วยพรหมจรรย์เช่นนี้ ตนจะได้เป็นเทวดาผู้ยิ่งใหญ่ หรือเทวดาองค์ใดองค์หนึ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ความเห็นเช่นนั้นเป็นมิจฉาทิฏฐิ สำหรับผู้มีมิจฉาทิฏฐิ พระองค์ตรัสถึงคติ 2 อย่าง คือ นรก หรือ กำเนิดเดรัจฉาน

ดังนั้น ถ้าวัตรอย่างสุนัขสำเร็จ ย่อมนำไปสู่ความเป็นสุนัข ถ้าวัตรนั้นไม่สำเร็จ ย่อมนำไปสู่นรก

---

**6. เสนิยะร้องไห้**

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสเช่นนั้น เสนิยะ ผู้ประพฤติวัตรอย่างสุนัข ร้องไห้และหลั่งน้ำตา พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกับปุณณะว่า อย่าถามเรื่องนี้ แต่ปุณณะยังคงถาม เสนิยะจึงกราบทูลว่า ตนไม่ได้ร้องไห้ เพราะไม่พอใจคำตรัสของพระผู้มีพระภาค แต่ร้องไห้เพราะ ตนได้ประพฤติวัตรอย่างสุนัขมาเป็นเวลานาน

---

**ผลของการประพฤติวัตรอย่างโค**

**7. เสนิยะถามถึงปุณณะ**

จากนั้น เสนิยะกราบทูลถามว่า ปุณณะ โกลิยบุตร ผู้นี้ประพฤติวัตรอย่างโคมาเป็นเวลานาน เมื่อตายไปแล้วจะมีคติอย่างไร จะไปเกิดที่ไหน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อย่าเลย เสนิยะ พักเรื่องนี้ไว้เถิด อย่าถามเราเลย เสนิยะยังคงถาม จนถึงครั้งที่ 3 พระองค์จึงทรงตอบ

---

**8. เมื่อฝึกตนอย่างโค**

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลบางคน เจริญวัตรอย่างโค อย่างเต็มที่และไม่ขาดสาย เจริญนิสัยอย่างโค อย่างเต็มที่และไม่ขาดสาย เจริญจิตอย่างโค อย่างเต็มที่และไม่ขาดสาย และเจริญพฤติกรรมอย่างโค อย่างเต็มที่และไม่ขาดสาย เมื่อบุคคลนั้น ประพฤติเช่นนี้อย่างสมบูรณ์ เมื่อร่างกายแตกดับหลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดร่วมกับหมู่โค

---

**9. ถ้าคิดว่าจะได้เป็นเทวดา**

แต่ถ้าผู้ประพฤติวัตรอย่างโค มีความเห็นว่า ด้วยศีล ด้วยวัตร ด้วยตบะ หรือด้วยพรหมจรรย์เช่นนี้ ตนจะได้เป็นเทวดา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า นั่นเป็นมิจฉาทิฏฐิ สำหรับผู้มีมิจฉาทิฏฐิ

พระองค์ตรัสถึงคติ 2 อย่าง คือ นรก หรือ กำเนิดเดรัจฉาน ดังนั้น ถ้าวัตรอย่างโคสำเร็จ ย่อมนำไปสู่ ความเป็นโค ถ้าวัตรนั้นไม่สำเร็จ ย่อมนำไปสู่ นรก

---

**10. ปุณณะร้องไห้**

เมื่อได้ฟังดังนั้น ปุณณะ ผู้ประพฤติวัตรอย่างโค ร้องไห้และหลั่งน้ำตา พระผู้มีพระภาคจึงตรัสกับเสนิยะว่า พระองค์ได้ตรัสแล้วว่า อย่าถามเรื่องนี้ แต่เสนิยะยังคงถาม ปุณณะจึงกราบทูลว่า ตนไม่ได้ร้องไห้ เพราะไม่พอใจสิ่งที่พระผู้มีพระภาคตรัส แต่ร้องไห้เพราะ ตนได้ประพฤติวัตรอย่างโคมาเป็นเวลานาน

---

**11. ปุณณะขอให้ทรงแสดงธรรม**

ปุณณะกราบทูลว่า ตนมีความเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคว่า พระองค์สามารถทรงแสดงธรรมให้ตนละวัตรอย่างโคได้ และสามารถทรงแสดงธรรม ให้เสนียะละวัตรอย่างสุนัขได้เช่นกัน พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้น ปุณณะ จงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ปุณณะรับพระดำรัส และตั้งใจฟัง

---

**กรรม 4 ประเภท**

**12. พระพุทธองค์ทรงแสดงกรรม 4**

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า กรรม 4 ประเภทนี้ พระองค์ทรงรู้ยิ่งด้วยพระองค์เอง แล้วจึงทรงประกาศ กรรม 4 ประเภท คือ

1. กรรมดำ มีวิบากดำ
2. กรรมขาว มีวิบากขาว
3. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว
4. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

นี่เป็นหัวใจสำคัญของพระสูตร เพราะพระพุทธองค์ ไม่ได้ทรงหยุดอยู่เพียงการจำแนกว่าอะไรเป็นกรรมดี อะไรเป็นกรรมชั่ว แต่ทรงแสดงไปถึง กรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

---

**กรรมที่ 1**

**13. กรรมดำ มีวิบากดำ**

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า บุคคลบางคน ปรุงแต่งกายสังขาร ที่มีความเบียดเบียน ปรุงแต่งวจีสังขาร ที่มีความเบียดเบียน และปรุงแต่งมโนสังขาร ที่มีความเบียดเบียน เมื่อปรุงแต่งเช่นนั้นแล้ว ย่อมไปเกิดในโลก ที่มีความเบียดเบียน

---

**14. ผลของกรรมดำ**

เมื่อเกิดในโลกที่มีความเบียดเบียน ผัสสะที่มีความเบียดเบียน ย่อมกระทบบุคคลนั้น เมื่อถูกผัสสะเช่นนั้นกระทบ ย่อมเสวยเวทนา ที่เป็นทุกข์โดยส่วนเดียว เช่นเดียวกับ สัตว์นรก

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า สัตว์ย่อมเกิดขึ้น ตามกรรมที่ตนกระทำ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ผัสสะย่อมกระทบ เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงตรัสว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม นี่เรียกว่า กรรมดำ มีวิบากดำ

---

**กรรมที่ 2**

**15. กรรมขาว มีวิบากขาว**

บุคคลบางคน ปรุงแต่งกายสังขาร ที่ไม่มีความเบียดเบียน ปรุงแต่งวจีสังขาร ที่ไม่มีความเบียดเบียน และปรุงแต่งมโนสังขาร ที่ไม่มีความเบียดเบียน เมื่อปรุงแต่งเช่นนั้นแล้ว ย่อมไปเกิดในโลก ที่ไม่มีความเบียดเบียน

---

**16. ผลของกรรมขาว**

เมื่อเกิดในโลกที่ไม่มีความเบียดเบียน ผัสสะที่ไม่มีความเบียดเบียน ย่อมกระทบบุคคลนั้น เมื่อถูกผัสสะเช่นนั้นกระทบ ย่อมเสวยเวทนา ที่เป็นสุขโดยส่วนเดียว เช่นเดียวกับ เหล่าเทพสุภกิณหะ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า สัตว์ย่อมเกิดขึ้น ตามกรรมที่ตนกระทำ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ผัสสะย่อมกระทบ เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงตรัสว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม นี่เรียกว่า กรรมขาว มีวิบากขาว

---

**กรรมที่ 3**

**17. กรรมทั้งดำทั้งขาว**

บุคคลบางคน ปรุงแต่งกายสังขาร ที่มีทั้งความเบียดเบียน และไม่มีความเบียดเบียน ปรุงแต่งวจีสังขาร ที่มีทั้งความเบียดเบียน และไม่มีความเบียดเบียน ปรุงแต่งมโนสังขาร ที่มีทั้งความเบียดเบียน และไม่มีความเบียดเบียน เมื่อปรุงแต่งเช่นนั้นแล้ว ย่อมไปเกิดในโลก ที่มีทั้งความเบียดเบียน และไม่มีความเบียดเบียน

---

**18. วิบากทั้งสุขและทุกข์**

เมื่อเกิดในโลกเช่นนั้น ผัสสะทั้งที่มีความเบียดเบียน และไม่มีความเบียดเบียน ย่อมกระทบบุคคลนั้น จึงเสวยเวทนา ทั้งสุขและทุกข์ปะปนกัน เช่นเดียวกับ มนุษย์ เทวดาบางจำพวก และสัตว์บางจำพวกในอบาย

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า สัตว์ย่อมเกิดขึ้น ตามกรรมที่ตนกระทำ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ผัสสะย่อมกระทบ เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงตรัสว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม นี่เรียกว่า กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว

---

**กรรมที่ 4**

**19. กรรมไม่ดำไม่ขาว**

จากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดง กรรมประเภทที่ 4 ซึ่งแตกต่างจาก 3 ประเภทแรก คือ กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

พระองค์ทรงอธิบายว่า ได้แก่ เจตนาเพื่อละกรรมดำ ที่มีวิบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาว ที่มีวิบากขาว และ เจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาว ที่มีวิบากทั้งดำทั้งขาว นี่เรียกว่า กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

---

**20. จากกรรมไปสู่ความสิ้นกรรม**

ตรงนี้เป็นจุดสำคัญของพระสูตร ในเบื้องต้น ผู้ปฏิบัติต้องละอกุศล และเจริญกุศล แต่พระพุทธองค์ ไม่ได้ทรงหยุดคำสอนไว้เพียงว่า ทำชั่วแล้วได้รับผลชั่ว ทำดีแล้วได้รับผลดี เพราะยังทรงแสดงกรรมประเภทที่ 4 คือ กรรมที่เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม จึงเห็นได้ว่า

จุดหมายของคำสอนเรื่องกรรม ไม่ได้มีเพียง การเปลี่ยนจากกรรมดำ ไปสู่กรรมขาว แต่ยังมีการปฏิบัติ ที่นำไปสู่ ความสิ้นกรรม

---

**ข้อพิจารณาเพิ่มเติม**

**21. ทำยาก ไม่ได้แปลว่าทำถูก**

เสนิยะ ประพฤติวัตรอย่างสุนัข ปุณณะ ประพฤติวัตรอย่างโค ทั้ง 2 คน มิใช่คนเกียจคร้าน ตรงกันข้าม พวกเขามีความอดทนสูง สามารถทำสิ่งที่คนทั่วไปทำได้ยาก และทำต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน แต่พระสูตรนี้ทำให้เราเห็นว่า ความเพียรอย่างเดียวไม่เพียงพอ ต้องพิจารณาด้วยว่า กำลังเพียรไปในทางใด

---

**22. ถ้าทางผิด ยิ่งเดินก็ยิ่งห่างจากจุดหมาย**

คนที่เดินผิดทาง แม้เดินอย่างอดทน ก็ไม่ได้ทำให้ทางนั้นถูกขึ้น การปฏิบัติธรรมก็เช่นเดียวกัน จึงต้องมีทั้ง ความเพียร และความเห็นที่ถูกต้อง ความเพียร ทำให้เราเดิน แต่ปัญญา ทำให้รู้ว่า กำลังเดินไปทางไหน

---

**23. การกระทำซ้ำ ๆ สามารถหล่อหลอมจิต**

เสนิยะไม่ได้เพียง ทำท่าทางอย่างสุนัข พระผู้มีพระภาคทรงกล่าวถึง วัตรอย่างสุนัข นิสัยอย่างสุนัข จิตอย่างสุนัข และพฤติกรรมอย่างสุนัข เช่นเดียวกับ วัตรอย่างโค นิสัยอย่างโค จิตอย่างโค และพฤติกรรมอย่างโค จึงน่าพิจารณาว่า เมื่อบุคคลทำสิ่งใดซ้ำ ๆ สิ่งนั้นไม่ได้อยู่เพียงภายนอก แต่สามารถหล่อหลอม นิสัยและสภาพของจิต ได้ด้วย

---

**24. ความเห็นมีผลต่อทิศทางของการปฏิบัติ**

ถ้าบุคคลมีความเห็นว่า การทรมานตน หรือการประพฤติเลียนแบบสัตว์ จะนำไปสู่ความบริสุทธิ์ เขาย่อมทุ่มเทชีวิต ไปตามความเห็นนั้น

ดังนั้น ก่อนจะถามว่า เราปฏิบัติมากเพียงใด ควรถามด้วยว่า เราเข้าใจทางที่กำลังปฏิบัติถูกต้องหรือไม่ เพราะ สัมมาทิฏฐิ มีความสำคัญต่อทิศทาง ของการปฏิบัติทั้งหมด

---

**กรรมกับการเกิด**

**25. สัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม**

พระสูตรนี้มีข้อความสำคัญว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นทายาทแห่งกรรม บุคคลย่อมเกิดขึ้น ตามกรรมที่ตนกระทำ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ผัสสะย่อมกระทบ กรรมดำ มีวิบากดำ กรรมขาว มีวิบากขาว กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว นี่ทำให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง การกระทำ กับ ผลของการกระทำ

---

**26. แต่คำสอนเรื่องกรรมไม่ได้หยุดอยู่เพียงการรับผล**

ถ้าคำสอนเรื่องกรรม มีเพียงว่า ทำดีได้รับผลดี ทำชั่วได้รับผลชั่ว จุดหมายก็อาจถูกเข้าใจว่าเป็นเพียง การสร้างกรรมดีให้มากที่สุด แต่พระพุทธองค์ทรงแสดง กรรมประเภทที่ 4 ทำให้เห็นว่ายังมีจุดหมายที่ลึกกว่านั้น คือ ความสิ้นกรรม คำสอนเรื่องกรรมในพระสูตรนี้ จึงไม่ได้จบอยู่เพียงการสร้างเหตุให้ไปเกิดในภพที่ดี แต่ชี้ต่อไปถึง การสิ้นเหตุแห่งกรรมที่นำไปสู่ภพ

---

**สมาธิและปัญญา**

**27. ความเชื่อเดิมต้องถูกนำมาตรวจสอบ**

ปุณณะและเสนิยะ ประพฤติวัตรของตนมาเป็นเวลานาน จึงไม่ใช่เพียงพฤติกรรมชั่วคราว แต่เป็นสิ่งที่พวกเขาเชื่อ และยึดถือเป็นแนวทางชีวิต เมื่อได้ฟังพระผู้มีพระภาค ความเชื่อเดิมจึงถูกนำมาตรวจสอบ นี่เป็นสิ่งสำคัญ เพราะถ้าใจยังยึดมั่นว่า สิ่งที่เราเชื่ออยู่ต้องถูกเสมอ ปัญญาย่อมเกิดขึ้นได้ยาก

---

**28. สมาธิทำให้จิตพร้อมแก่การรู้**

เมื่อจิตฟุ้งซ่าน เรามักเห็นสิ่งต่าง ๆ อย่างไม่ชัดเจน แต่เมื่อจิตมีสมาธิ จิตย่อมสงบ ตั้งมั่น และมีกำลัง จึงพร้อมที่จะพิจารณาว่า สิ่งที่กำลังทำ เกิดจากเหตุอะไร กำลังสร้างเหตุอะไร และจะนำไปสู่ผลอย่างไร ดังนั้น สมาธิไม่ได้มีหน้าที่เพียงทำให้จิตสงบ แต่ทำให้จิต พร้อมแก่การรู้เห็น

---

**29. เมื่อจิตมีสมาธิ ย่อมรู้ตามความเป็นจริง**

เมื่อจิตตั้งมั่น ผู้ปฏิบัติย่อมสามารถพิจารณา กาย วาจา ใจ เจตนา และผลของการกระทำได้ละเอียดขึ้น จากเดิมที่คิดเพียงว่า ฉันกำลังทำความดี อาจเริ่มเห็นลึกลงไปว่า ภายในจิตยังมีความอยาก ความยึดถือ ความหวังผล หรือความเห็นผิด ซ่อนอยู่หรือไม่ ตรงนี้ สมาธิจึงทำหน้าที่ทำจิตให้พร้อม ส่วน ปัญญา ทำหน้าที่ รู้ตามความเป็นจริง

**จากกรรมดีสู่ความสิ้นกรรม**

**30. กรรมดำต้องละ**

กรรมดำ เป็นกรรมที่ประกอบด้วยความเบียดเบียน และมีวิบากดำ จึงเป็นสิ่งที่ควรละ นี่เป็นขั้นแรก ที่เข้าใจได้ชัดเจน

---

**31. กรรมขาวมีความสำคัญในทางปฏิบัติ**

กรรมขาว เป็นกรรมที่ไม่มีความเบียดเบียน และมีวิบากขาว ในระหว่างการฝึก กุศลกรรมย่อมมีความสำคัญ เพราะเป็นเหตุเกื้อกูล ต่อชีวิตและการพัฒนาจิต แต่พระสูตรยังแสดงต่อไปว่า มีสิ่งที่ลึกกว่า เพียงการได้รับวิบากที่เป็นสุข คือ ความสิ้นกรรม

---

**32. จุดหมายคือความสิ้นกรรม**

กรรมประเภทที่ 4 ไม่ได้หมายถึง การกลับไปทำกรรมชั่ว และไม่ได้หมายถึง การปฏิเสธกุศลกรรม พระสูตรกล่าวอย่างตรงไปตรงมาว่า กรรมประเภทนี้ คือ เจตนาเพื่อละกรรมดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาว และ เจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาว จึงเรียกว่า กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม นี่เป็นจุดที่ทำให้เห็นว่า

พระพุทธศาสนา ไม่ได้มุ่งเพียง เลือกวิบากที่ดีแทนวิบากที่ไม่ดี แต่มีจุดหมายสูงสุด คือ ความสิ้นกรรม

---

**ผลของการฟังธรรม**

**33. ปุณณะถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ**

เมื่อพระผู้มีพระภาค ทรงแสดงกรรม 4 ประเภทจบแล้ว ปุณณะ โกลิยบุตร กล่าวสรรเสริญพระธรรมว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรม เปรียบเหมือน หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือนำประทีปเข้าไปในที่มืด เพื่อให้ผู้มีตาเห็นรูป จากนั้น ปุณณะขอถึง พระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ และขอให้พระองค์ทรงจำเขาไว้ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้ ตลอดชีวิต

---

**34. เสนิยะขอบรรพชาและอุปสมบท**

ส่วนเสนิยะ ผู้ประพฤติวัตรอย่างสุนัข เมื่อได้ฟังธรรมแล้ว กล่าวสรรเสริญพระธรร เช่นเดียวกัน แล้วขอถึง พระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ จากนั้น เขากราบทูลขอ บรรพชาและอุปสมบท ในพระธรรมวินัย

---

**35. ผู้เคยอยู่ในลัทธิอื่น**

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้ที่เคยอยู่ในลัทธิอื่น หากต้องการบรรพชาและอุปสมบท ในพระธรรมวินัยนี้ ตามปกติต้องอยู่ ปริวาส 4 เดือน เมื่อครบ 4 เดือนแล้ว หากภิกษุทั้งหลายพอใจ จึงให้บรรพชาและอุปสมบทได้ แต่พระองค์ทรงทราบ ความแตกต่างระหว่างบุคคล ในเรื่องนี้

---

**36. เสนิยะยินดีอยู่ถึง 4 ปี**

เสนิยะกราบทูลว่า ถ้าผู้เคยอยู่ในลัทธิอื่น ต้องอยู่ปริวาส 4 เดือน เขายินดีอยู่ 4 ปี เมื่อครบ 4 ปี แล้ว หากภิกษุทั้งหลายพอใจ จึงค่อยให้เขาบรรพชาและอุปสมบท คำตอบนี้แสดงให้เห็น ความเปลี่ยนแปลงอย่างมากของเสนิยะ จากผู้ที่เคยยึดถือวัตรอย่างสุนัข มาสู่ผู้ที่พร้อมจะเริ่มต้นฝึกใหม่ โดยไม่ยึดติดกับทางเดิม

---

**37. เสนิยะบรรลุพระอรหัต**

ต่อมา เสนิยะได้รับการบรรพชา และอุปสมบท หลังจากอุปสมบทไม่นาน ท่านอยู่ผู้เดียว หลีกเร้น ไม่ประมาท มีความเพียร และมีตนส่งไปแล้ว ไม่นานนัก ท่านก็ทำให้แจ้ง ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ด้วยปัญญาอันยิ่งของตนเอง ในปัจจุบัน รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีอีก พระเสนิยะ จึงได้เป็น พระอรหันต์องค์หนึ่ง

---

**ข้อพิจารณาสำคัญ**

**38. จากวัตรอย่างสุนัขสู่พระอรหันต์**

ตอนต้นของพระสูตร เสนิยะ ขดตัวอย่างสุนัข กินอาหารที่โยนลงพื้น และประพฤติวัตรอย่างสุนัข มาเป็นเวลานาน แต่ตอนจบของพระสูตร บุคคลคนเดียวกัน กลับบรรลุพระอรหัต ความแตกต่างสำคัญ ไม่ได้อยู่ที่ว่า เขามีความเพียรมากขึ้นเพียงใด เพราะเดิม เขาก็มีความเพียรมากอยู่แล้ว สิ่งที่เปลี่ยนไป คือ ทิศทางของความเพียร จากความเพียร ที่ประกอบด้วยความเห็นผิด มาเป็นความเพียรที่ดำเนินไปตามธรรม

---

**39. ความเพียรต้องเดินคู่กับปัญญา**

พระสูตรนี้ทำให้เราเห็นว่า ไม่ใช่ทุกสิ่งที่ทำยาก จะเป็นทางที่ถูก ไม่ใช่ทุกสิ่งที่ทำมานาน จะต้องทำต่อไป และไม่ใช่ทุกสิ่งที่เราเชื่ออย่างจริงใจ จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ ความเพียร จึงต้องมี สัมมาทิฏฐิ เป็นเครื่องนำ และมี ปัญญา เป็นเครื่องตรวจสอบ

---

**40. อย่ายึดวิธีการจนลืมจุดหมาย**

วัตร พิธี รูปแบบ ข้อปฏิบัติ และวิธีฝึกต่าง ๆ ต้องพิจารณาว่า กำลังนำจิตไปทางใด ทำให้กิเลสลดลงหรือเพิ่มขึ้น ความยึดถือลดลงหรือเพิ่มขึ้น ปัญญาเจริญขึ้นหรือไม่ เพราะแม้บุคคลจะปฏิบัติอย่างจริงจัง แต่ถ้าทางที่เดิน ตั้งอยู่บนความเห็นผิด ความจริงจังนั้น ก็ไม่สามารถเปลี่ยนทางผิดให้กลายเป็นทางถูกได้

---

**41. แก่นของกุกกุโรวาทสูตร**

กุกกุโรวาทสูตร เริ่มต้นด้วยเรื่อง ผู้ประพฤติวัตรอย่างสุนัข และผู้ประพฤติวัตรอย่างโค แต่พระผู้มีพระภาค ทรงนำเหตุการณ์นั้น ไปสู่หลักธรรมที่ลึกขึ้น คือ กรรม 4 ประเภท จาก

กรรมดำ
↓
กรรมขาว
↓
กรรมทั้งดำทั้งขาว
↓
ไปจนถึง
กรรมไม่ดำไม่ขาว
เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

จึงเห็นได้ว่า จุดหมายของพระพุทธศาสนา ไม่ได้อยู่เพียง ทำกรรมดีเพื่อได้รับผลดี แต่ยังมีการปฏิบัติ ที่นำไปสู่ ความสิ้นกรรม

---

**42. สรุป**

กุกกุโรวาทสูตร เริ่มจาก ปุณณะ ผู้ประพฤติวัตรอย่างโค และเสนิยะ ผู้ประพฤติวัตรอย่างสุนัข ทั้ง 2 ประพฤติวัตรของตน มาเป็นเวลานาน พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่า เมื่อบุคคลเจริญ วัตร นิสัย จิต และพฤติกรรม อย่างสัตว์ชนิดใด อย่างเต็มที่และไม่ขาดสาย เมื่อร่างกายแตกดับ ย่อมไปเกิดร่วมกับสัตว์ชนิดนั้น ถ้ายังมีความเห็นว่า ด้วยวัตรนั้น ตนจะได้เป็นเทวดา ความเห็นนั้นเป็นมิจฉาทิฏฐิ เมื่อปุณณะและเสนิยะ เห็นความผิดพลาดของทางเดิม

พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดง กรรม 4 ประเภท

1. กรรมดำ มีวิบากดำ
2. กรรมขาว มีวิบากขาว
3. กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว
4. กรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม 3 ประเภทแรก

ยังเป็นกรรมที่มีวิบาก ส่วนประเภทที่ 4 เป็นกรรมที่ เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม หลังจากฟังธรรม ปุณณะ ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ส่วนเสนิยะ ขอบรรพชาและอุปสมบท และต่อมา ปฏิบัติอยู่ผู้เดียว หลีกเร้น ไม่ประมาท มีความเพียร จนบรรลุ พระอรหัต

พระสูตรนี้จึงทำให้เห็นว่า คนที่เดินผิดทางมาเป็นเวลานาน ไม่จำเป็นต้องเดินผิดไปตลอดชีวิต เมื่อรู้ว่าทางเดิมผิด และกล้าวางความเห็นเดิม หันเข้าสู่ทางที่ถูก แล้วปฏิบัติอย่างจริงจัง บุคคลนั้นย่อมสามารถเปลี่ยนทิศทางของชีวิต ได้อย่างสิ้นเชิง

---

**แก่นคำสอน**

ความเพียรอย่างเดียว ยังไม่เพียงพอ ต้องรู้ด้วยว่า กำลังเพียรไปในทางใด ทำยาก ไม่ได้แปลว่าทำถูก ทำมานาน ไม่ได้แปลว่าต้องทำต่อไป เมื่อรู้ว่าทางผิด ผู้มีปัญญาย่อมกล้าวาง กรรมดำ มีวิบากดำ กรรมขาว มีวิบากขาว กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว แต่ยังมีกรรมอีกประเภทหนึ่ง กรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม จึงไม่ใช่เพียง ทำดีเพื่อได้รับผลดี แต่ต้องพัฒนาจิตต่อไป ทำจิตให้สงบ ทำจิตให้ตั้งมั่น ให้พร้อมแก่การรู้ตามความเป็นจริง แล้วใช้ปัญญา ละเหตุแห่งความยึดถือจนถึง ความสิ้นกรรม เสนิยะ จากผู้ประพฤติวัตรอย่างสุนัข เมื่อเห็นว่าทางเดิมผิด กล้าวางความเห็นเดิมและเข้าสู่ทางที่ถูก ในที่สุด ก็บรรลุพระอรหัต

# พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 5

## พระสูตรลำดับที่ 58 : อภยราชกุมารสูตร

คำพูดมิได้พิจารณาเพียงว่าผู้ฟังชอบหรือไม่ชอบ
แต่ต้องเป็นความจริง เป็นประโยชน์ และรู้กาลที่ควรกล่าว
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์
อภยราชกุมารสูตร (Abhayarājakumāra Sutta)

---

**หลักธรรมสำคัญ**

- เจ้าชายอภยราชกุมารถูกส่งไปโต้วาทะกับพระพุทธองค์
- ปัญหา 2 ทางที่นิครนถ์นาฏบุตรวางไว้
- กรณีพระเทวทัต
- พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบปัญหาแบบติดอยู่ในกรอบที่ผู้ถามวางไว้
- อุปมาเด็กอมไม้หรือก้อนกรวด
- ความอนุเคราะห์เป็นพื้นฐานของการกล่าววาจา
- วาจา 6 ลักษณะ
- ความจริง
- ประโยชน์
- ความพอใจหรือไม่พอใจของผู้ฟัง
- การรู้กาลที่ควรกล่าว
- วาจาที่จริงแต่ไม่เป็นประโยชน์ก็ไม่ควรกล่าว
- วาจาที่จริงและเป็นประโยชน์ แม้ผู้ฟังไม่ชอบ พระตถาคตทรงรู้กาลที่จะกล่าว
- วาจาที่จริงและเป็นประโยชน์ และผู้ฟังชอบ พระตถาคตก็ทรงรู้กาลที่จะกล่าว
- ความรู้ธรรมของพระตถาคต
- อุปมาผู้เชี่ยวชาญส่วนประกอบของรถ
- เจ้าชายอภยราชกุมารถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ

---

**บทนำ**

พระสูตรที่ 57 กุกกุโรวาทสูตร ทำให้เราเห็นว่า ความเพียรอย่างเดียวไม่เพียงพอ ต้องรู้ด้วยว่ากำลังเพียรไปในทางใด

พระสูตรที่ 58 พาเรามาพิจารณาอีกเรื่องหนึ่ง ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันโดยตรง คือ การพูด คำถามสำคัญคือ ถ้าเรื่องหนึ่งเป็นความจริง เราควรพูดทุกครั้งหรือไม่ ถ้าเรื่องหนึ่งเป็นประโยชน์ แต่ผู้ฟังไม่ชอบ ควรพูดหรือไม่ และถ้าคำพูดหนึ่ง ผู้ฟังชอบมาก แต่ไม่เป็นความจริง จะกล่าวได้หรือไม่

อภยราชกุมารสูตร ให้หลักพิจารณาเรื่องวาจาอย่างชัดเจน โดยไม่ได้ดูเพียงว่า จริงหรือไม่ และไม่ได้ดูเพียงว่า ผู้ฟังชอบหรือไม่ แต่พิจารณาประกอบกันถึง ความจริง ประโยชน์ และกาลที่เหมาะสม ทั้งหมดนี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานสำคัญ คือ ความอนุเคราะห์ต่อสัตว์ทั้งหลาย

---

**เจ้าชายอภยราชกุมาร**

**1. เหตุการณ์ในพระสูตร**

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ กรุงราชคฤห์ ในพระเวฬุวัน สถานที่ให้เหยื่อกระแต ครั้งนั้น เจ้าชายอภยราชกุมาร เข้าไปหา นิครนถ์นาฏบุตร ถวายความเคารพแล้ว นั่ง ณ ที่สมควร นิครนถ์นาฏบุตร ต้องการให้เจ้าชายอภยราชกุมาร ไปโต้วาทะกับพระสมณโคดม

---

**2. นิครนถ์นาฏบุตรวางแผน**

นิครนถ์นาฏบุตรกล่าวกับเจ้าชายว่า ถ้าท่านสามารถหักล้างวาทะของพระสมณโคดมได้ ชื่อเสียงอันดีของท่าน จะขจรไปว่า เจ้าชายอภยราชกุมาร สามารถหักล้างวาทะของพระสมณโคดม ผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากได้ เจ้าชายอภยราชกุมารถามว่า จะให้ตนทำอย่างไร จึงจะสามารถหักล้างวาทะของพระสมณโคดมได้

---

**3. ปัญหาที่ถูกวางไว้เป็นกับดัก**

นิครนถ์นาฏบุตรบอกให้เจ้าชาย เข้าไปถามพระพุทธองค์ว่า พระตถาคตจะตรัสวาจา ที่ผู้อื่นไม่รัก ไม่ชอบใจหรือไม่ คำถามนี้ ถูกวางไว้ให้ตอบได้เพียง ตรัส หรือ ไม่ตรัส ถ้าพระพุทธองค์ตอบว่า ตรัส เจ้าชายให้ถามต่อว่า ถ้าเช่นนั้น พระองค์ต่างจากปุถุชนอย่างไร เพราะปุถุชนก็พูดคำ ที่ผู้อื่นไม่รัก ไม่ชอบใจได้เช่นกัน

---

**4. ถ้าตอบว่า ไม่ตรัส**

แต่ถ้าพระพุทธองค์ตอบว่า ไม่ตรัส นิครนถ์นาฏบุตรสอนให้เจ้าชายถามว่า ถ้าเช่นนั้น เหตุใด พระองค์จึงตรัสถึงพระเทวทัตว่า พระเทวทัตเป็นผู้ไปสู่อบาย ไปสู่นรก ตั้งอยู่ในนรกตลอดกัป และเป็นผู้ที่แก้ไขไม่ได้ ทั้งที่พระเทวทัต โกรธและไม่พอใจ เพราะพระดำรัสนั้น

---

**5. ปัญหา 2 ทาง**

นิครนถ์นาฏบุตรมั่นใจว่า คำถามนี้เป็น ปัญหา 2 ทาง ไม่ว่าพระพุทธองค์จะตอบทางใด ก็จะถูกโต้แย้งได้ เขาเปรียบว่า เหมือนของมีคมติดอยู่ในลำคอ จะกลืนลงก็ไม่ได้ จะคายออกก็ไม่ได้ เจ้าชายอภยราชกุมาร รับคำของนิครนถ์นาฏบุตร แล้วเดินทางไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค

---

**การนิมนต์พระพุทธองค์**

**6. เจ้าชายยังไม่ถามในวันนั้น**

เมื่อเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้ว เจ้าชายอภยราชกุมาร ถวายอภิวาท แล้วนั่ง ณ ที่สมควร เมื่อมองดูดวงอาทิตย์ เจ้าชายคิดว่า วันนี้สายเกินไปแล้ว ที่จะโต้วาทะกับพระผู้มีพระภาค จึงคิดว่า พรุ่งนี้ จะถามปัญหานี้ ที่พระตำหนักของตน

---

**7. นิมนต์ฉันภัตตาหาร**

เจ้าชายจึงกราบทูลนิมนต์ พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยพระภิกษุอีก 3 รูป ให้เสด็จไปรับภัตตาหาร ที่พระตำหนักในวันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคทรงรับนิมนต์โดยดุษณีภาพ เจ้าชายจึงถวายอภิวาท กระทำประทักษิณแล้วกลับไป

---

**8. พระพุทธองค์เสด็จไปยังพระตำหนัก**

รุ่งเช้า พระผู้มีพระภาคทรงครองอันตรวาสก ถือบาตรและจีวร เสด็จไปยังพระตำหนักของเจ้าชายอภยราชกุมาร แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่จัดถวาย เจ้าชายถวายภัตตาหารอันประณีตด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง เมื่อพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จแล้ว เจ้าชายจึงนั่ง ณ ที่สมควร แล้วเริ่มถามปัญหา

---

**คำถามสำคัญ**

**9. พระตถาคตจะตรัสคำที่คนอื่นไม่ชอบหรือไม่**

เจ้าชายอภยราชกุมารกราบทูลถามว่า พระตถาคตจะตรัสวาจา ที่ผู้อื่นไม่รัก ไม่ชอบใจหรือไม่ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ราชกุมาร ในเรื่องนี้จะตอบโดยส่วนเดียวไม่ได้ คำตอบนี้ ทำให้กรอบคำถามที่นิครนถ์นาฏบุตรวางไว้ ใช้ไม่ได้ทันที เพราะคำถามไม่ได้มีคำตอบเพียง ใช่หรือไม่ใช่ เท่านั้น

---

**10. นิครนถ์แพ้แล้ว**

เมื่อเจ้าชายได้ฟังคำตอบนั้น จึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญในข้อนี้ พวกนิครนถ์แพ้แล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า เหตุใดเจ้าชายจึงกล่าวเช่นนั้น เจ้าชายจึงเล่าเรื่องที่นิครนถ์นาฏบุตรได้สั่งให้ตนนำคำถามนี้ มาทูลถามพระองค์ทั้งหมด

---

**อุปมาเด็กอมไม้หรือก้อนกรวด**

**11. เด็กน้อยบนตัก**

ขณะนั้น มีเด็กเล็กคนหนึ่ง นอนหงายอยู่บนตักของเจ้าชายอภยราชกุมาร พระผู้มีพระภาคจึงทรงใช้ เหตุการณ์ที่อยู่ตรงหน้า เป็นอุปมา

---

**12. ถ้าเด็กเอาของเข้าปาก**

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ถ้าเด็กคนนี้ เพราะความเผลอของเจ้าชาย หรือของพี่เลี้ยง เอาไม้หรือก้อนกรวดใส่เข้าไปในปาก เจ้าชายจะทำอย่างไร เจ้าชายกราบทูลว่า จะนำออก

---

**13. แม้ต้องทำให้เลือดออก**

เจ้าชายกราบทูลต่อว่า ถ้าไม่สามารถนำออกได้โดยง่าย ตนจะใช้มือซ้าย ประคองศีรษะของเด็กไว้ แล้วใช้นิ้วมือขวางอ เพื่อนำสิ่งนั้นออกจากปาก แม้การกระทำนั้น อาจทำให้เด็กเลือดออกก็ตาม พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า เพราะเหตุใด เจ้าชายตอบว่า เพราะตนมีความอนุเคราะห์ต่อเด็ก

---

**วาจา 6 ลักษณะ**

**14. หลักการพิจารณาวาจา**

จากนั้น พระผู้มีพระภาค ทรงจำแนกวาจา โดยพิจารณาจากองค์ประกอบสำคัญ คือ จริงหรือไม่ เป็นประโยชน์หรือไม่ และ ผู้ฟังชอบหรือไม่ชอบ ทำให้จำแนกออกได้ 6 ลักษณะ

---

**15. วาจาประเภทที่ 1**

ถ้อยคำใด พระตถาคตทรงรู้ว่า ไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ และผู้อื่นไม่รัก ไม่ชอบใจ พระตถาคตไม่ตรัสถ้อยคำนั้น

---

**16. วาจาประเภทที่ 2**

ถ้อยคำใด พระตถาคตทรงรู้ว่า จริง แต่ ไม่เป็นประโยชน์ และ ผู้อื่นไม่รัก ไม่ชอบใจ พระตถาคต ไม่ตรัสถ้อยคำนั้น

---

**17. วาจาประเภทที่ 3**

ถ้อยคำใด พระตถาคตทรงรู้ว่า จริง เป็นประโยชน์ แต่ ผู้อื่นไม่รัก ไม่ชอบใจ พระตถาคตทรงรู้กาลที่จะตรัสถ้อยคำนั้น

---

**18. วาจาประเภทที่ 4**

ถ้อยคำใด พระตถาคตทรงรู้ว่า ไม่จริง ไม่เป็นประโยชน์ แต่ ผู้อื่นรักและชอบใจ พระตถาคตไม่ตรัสถ้อยคำนั้น

---

**19. วาจาประเภทที่ 5**

ถ้อยคำใด พระตถาคตทรงรู้ว่า จริงแต่ไม่เป็นประโยชน์ แม้ผู้อื่นรักและชอบใจ พระตถาคตไม่ตรัสถ้อยคำนั้น

---

**20. วาจาประเภทที่ 6**

ถ้อยคำใด พระตถาคตทรงรู้ว่า จริงเป็นประโยชน์ และผู้อื่นรักและชอบใจ พระตถาคตทรงรู้กาลที่จะตรัสถ้อยคำนั้น

---

**หลักของวาจา**

**21. สรุปวาจา 6 ลักษณะ**

เมื่อพิจารณาทั้ง 6 ลักษณะ จะเห็นได้ว่า พระตถาคตไม่ตรัสคำที่ไม่จริง และในบรรดาคำจริง พระองค์ก็ไม่ได้ตรัสทุกอย่าง คำจริงที่ ไม่เป็นประโยชน์ พระองค์ไม่ตรัส ส่วนคำที่จริงและเป็นประโยชน์ ไม่ว่าผู้ฟังจะชอบ หรือไม่ชอบ พระองค์ทรงรู้กาลที่จะตรัส

---

**22. เหตุใดจึงทรงพิจารณาเช่นนั้น**

พระผู้มีพระภาคตรัสถึงเหตุสำคัญว่า เพราะพระตถาคต มีความอนุเคราะห์ต่อสัตว์ทั้งหลาย ดังนั้น หลักวาจาของพระพุทธองค์ จึงไม่ได้อยู่เพียงว่า คำพูดนั้นฟังดีหรือไม่ หรือผู้ฟังพอใจหรือไม่ แต่พิจารณาว่า จริงหรือไม่ เป็นประโยชน์หรือไม่ และถึงกาลที่ควรกล่าวหรือไม่

---

**ความจริงกับความอนุเคราะห์**

**23. ความอนุเคราะห์ไม่ได้หมายถึงพูดแต่สิ่งที่คนชอบ**

อุปมาเด็กอมไม้หรือก้อนกรวด ทำให้เห็นว่า บางครั้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ อาจทำให้ผู้รับไม่พอใจ หรือรู้สึกเจ็บในขณะนั้น แต่ผู้ช่วยเหลือจำเป็นต้องกระทำ เพราะเห็นอันตราย และมีความอนุเคราะห์ต่อผู้ที่กำลังได้รับอันตราย

ดังนั้น การที่ผู้ฟังไม่ชอบ จึงไม่ใช่เหตุเพียงพอที่จะตัดสินว่า คำพูดนั้นไม่ควรกล่าว

---

**24. แต่คำที่ทำให้เจ็บก็ไม่ได้ถูกเสมอไป**

ในทางกลับกัน ไม่ควรนำหลักนี้ไปใช้ว่า เมื่อใดก็ตามที่พูดแรง แล้วอ้างว่า พูดความจริงจึงถูกต้องเสมอ เพราะพระสูตรกำหนดไว้ชัดว่า แม้เป็นคำจริง แต่ถ้าไม่เป็นประโยชน์ พระตถาคตก็ไม่ตรัส

ดังนั้น คำว่า ฉันพูดตรง หรือ ฉันพูดความจริง ยังไม่เพียงพอ ต้องถามต่อว่า เป็นประโยชน์หรือไม่ และถึงเวลาที่ควรพูดหรือยัง

---

**กรณีพระเทวทัต**

**25. เหตุใดพระพุทธองค์จึงตรัสสิ่งที่พระเทวทัตไม่ชอบ**

คำถามของนิครนถ์นาฏบุตร อาศัยกรณีพระเทวทัตเป็นกับดัก เพราะพระพุทธองค์ เคยตรัสข้อความ ที่พระเทวทัตไม่พอใจ แต่หลักวาจา 6 ลักษณะ ทำให้เห็นว่า การที่ผู้ฟังไม่พอใจ ไม่ได้เป็นเกณฑ์สุดท้าย ในการตัดสินว่า ควรกล่าวหรือไม่ สิ่งสำคัญคือ ถ้อยคำนั้นจริงหรือไม่ เป็นประโยชน์หรือไม่ และถึงกาลที่ควรกล่าวหรือไม่

---

**เจ้าชายถามต่อ**

**26. พระพุทธองค์ทรงเตรียมคำตอบไว้ก่อนหรือไม่**

หลังจากได้ฟังหลักเรื่องวาจาแล้ว เจ้าชายอภยราชกุมารกราบทูลถามอีกว่า เมื่อกษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิต พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต คฤหบดีผู้เป็นบัณฑิต หรือสมณะผู้เป็นบัณฑิต คิดปัญหาขึ้นแล้วเข้ามาทูลถามพระตถาคต

พระองค์ทรงคิดคำตอบ เตรียมไว้ก่อนหรือไม่ว่า ถ้าบุคคลเหล่านี้ ถามอย่างนี้ พระองค์จะตอบอย่างนี้ หรือคำตอบนั้น ปรากฏแก่พระองค์ในทันที

---

**อุปมาผู้เชี่ยวชาญส่วนประกอบของรถ**

**27. พระพุทธองค์ตรัสถามกลับ**

พระผู้มีพระภาคตรัสกับเจ้าชายว่า พระองค์จะทรงถามกลับ ให้เจ้าชายตอบตามที่เห็นสมควรแล้วตรัสถามว่า เจ้าชายมีความชำนาญ ในส่วนประกอบของรถหรือไม่ เจ้าชายกราบทูลว่า มีความชำนาญ

---

**28. เมื่อรู้จริง ไม่ต้องเตรียมคำตอบไว้ล่วงหน้า**

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ถ้ามีผู้มาถามว่า ส่วนประกอบของรถชิ้นนี้ เรียกว่าอะไร เจ้าชายต้องคิดเตรียมไว้ก่อนหรือไม่ว่า ถ้ามีคนถามอย่างนี้ จะตอบอย่างไร เจ้าชายกราบทูลว่า ตนมีชื่อเสียงว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญส่วนประกอบของรถ ส่วนประกอบของรถทั้งหมด ตนรู้ดี ดังนั้น เมื่อมีผู้ถาม คำตอบย่อมปรากฏแก่ตนในทันที

---

**29. พระตถาคตทรงแทงตลอดธรรมธาตุ**

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ฉันใดก็ฉันนั้น เมื่อกษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิต พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต คฤหบดีผู้เป็นบัณฑิต หรือสมณะผู้เป็นบัณฑิต คิดปัญหาขึ้น แล้วมาทูลถามพระตถาคต คำตอบย่อมปรากฏแก่พระตถาคต ในทันที เพราะธรรมธาตุอันพระตถาคตทรงแทงตลอดแล้ว เมื่อทรงแทงตลอดธรรมธาตุแล้ว คำตอบจึงปรากฏแก่พระองค์ในทันที

---

**ผลของการฟังธรรม**

**30. เจ้าชายอภยราชกุมารเกิดความเลื่อมใส**

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสจบ เจ้าชายอภยราชกุมารเกิดความเลื่อมใส และกราบทูลสรรเสริญว่า พระธรรมที่พระองค์ทรงแสดง เปรียบเหมือน หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือนำประทีปเข้าไปในที่มืด เพื่อให้ผู้มีตาเห็นรูป

---

**31. ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ**

เจ้าชายอภยราชกุมาร กราบทูลว่า ขอถึง พระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะ และขอให้พระองค์ ทรงจำตนไว้ว่า เป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วันนี้ตลอดชีวิต

---

**ข้อพิจารณาเพิ่มเติม**

**32. ก่อนพูด ควรพิจารณาอะไร**

จากหลักในพระสูตรนี้ ก่อนพูดเรื่องสำคัญ เราอาจพิจารณาอย่างน้อย 3 เรื่อง

1. จริงหรือไม่
   ถ้ายังไม่รู้ว่าเป็นความจริง ไม่ควรรีบพูด
2. เป็นประโยชน์หรือไม่
   แม้เป็นความจริง แต่ถ้าพูดแล้ว ไม่ก่อประโยชน์ ก็ควรพิจารณาว่าจำเป็นต้องพูดหรือไม่
3. ถึงเวลาหรือยัง
   แม้จริงและเป็นประโยชน์ แต่ถ้าผู้ฟังยังไม่พร้อม หรือสถานการณ์ยังไม่เหมาะสม อาจต้องรอกาลที่เหมาะสม

---

**33. จริง ไม่ได้หมายความว่า ต้องพูด**

คนทั่วไปอาจคิดว่า ถ้าเป็นเรื่องจริง ก็สามารถพูดได้ แต่พระสูตรนี้ ให้หลักที่ละเอียดกว่า คำจริงที่ ไม่เป็นประโยชน์ พระตถาคตไม่ตรัส ส่วนคำจริงที่ เป็นประโยชน์ พระองค์ทรงพิจารณากาลที่ควรตรัส ดังนั้น ความจริง จึงต้องเดินคู่กับ ประโยชน์ และกาลที่เหมาะสม

---

**34. คนชอบ ไม่ได้หมายความว่า ควรพูด**

คำพูดบางอย่าง ทำให้ผู้ฟังพอใจ ทำให้คนรัก หรือทำให้ได้รับคำชม แต่ถ้าไม่จริง พระตถาคตไม่ตรัส แม้เป็นเรื่องจริง แต่ไม่เป็นประโยชน์ พระองค์ก็ไม่ตรัส ดังนั้น ความพอใจของผู้ฟัง จึงไม่ใช่เกณฑ์สูงสุด ในการตัดสินวาจา

---

**35. คนไม่ชอบ ก็ไม่ได้หมายความว่า ห้ามพูด**

ในทางกลับกัน คำพูดบางอย่าง ผู้ฟังอาจไม่ชอบ แต่ถ้าจริงและเป็นประโยชน์ พระตถาคตทรงรู้กาลที่จะตรัส นี่คือความแตกต่าง ระหว่างพูดเพื่อทำร้ายกับพูดเพื่อประโยชน์

---

**36. วาจาที่ถูกต้องต้องเริ่มจากใจ**

ก่อนวาจาจะออกจากปาก มีสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นก่อน คือ เจตนา ถ้าใจเต็มไปด้วยความโกรธ แม้คำพูดนั้นจะมีส่วนจริง ก็อาจถูกใช้เพื่อทำร้ายผู้อื่น ถ้าใจเต็มไปด้วยความอยากเอาชนะ คำพูดก็อาจถูกใช้เป็นอาวุธ

ดังนั้น การฝึกวาจา จึงไม่ใช่เพียงการเลือกถ้อยคำภายนอก แต่ต้องย้อนกลับมาดูสภาพของใจผู้พูดด้วย

---

**ความเชื่อมโยงกับสมาธิ**

**37. เมื่อใจไม่สงบ คำพูดมักออกไปก่อนปัญญา**

เมื่อโกรธ เราอาจพูดทันที เมื่อไม่พอใจ เราอาจตอบทันที เมื่อถูกตำหนิ เราอาจโต้กลับทันที ขณะนั้น คำพูดออกไปก่อนที่จะได้พิจารณาว่า จริงหรือไม่เป็นประโยชน์หรือไม่ และถึงเวลาควรพูดหรือไม่

---

**38. สมาธิทำให้จิตพร้อมแก่การพิจารณา**

เมื่อจิตได้รับการฝึก มีสติ สงบ และตั้งมั่น จิตย่อมไม่จำเป็นต้องพูดตามอารมณ์ทันที เมื่อมีสิ่งมากระทบ ผู้ปฏิบัติย่อมมีโอกาส เห็นสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นในใจ ก่อนที่จะพูดออกไป สมาธิจึงมีหน้าที่สำคัญ คือทำจิตให้ตั้งมั่น มีกำลังและพร้อมแก่การรู้เห็น

---

**39. เมื่อจิตมีสมาธิ ย่อมรู้ตามความเป็นจริง**

เมื่อจิตตั้งมั่น ย่อมสามารถเห็นได้ชัดขึ้นว่า ขณะนี้กำลังโกรธหรือไม่ กำลังอยากเอาชนะหรือไม่ กำลังพูดเพื่อประโยชน์หรือพูดเพื่อทำร้าย เมื่อเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นในใจได้ชัดเจนขึ้น ปัญญาจึงทำหน้าที่พิจารณาว่า ควรพูด ควรรอหรือไม่ควรพูด สมาธิจึงมิใช่จุดหมายสุดท้าย แต่เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้จิตพร้อมต่อการรู้ตามความเป็นจริง

---

**40. วาจาที่ดีไม่ใช่เพียงวาจาไพเราะ**

ถ้อยคำที่ไพเราะ อาจไม่จริง ถ้อยคำที่คนชอบ อาจไม่เป็นประโยชน์ และถ้อยคำที่ฟังไม่สบายใจ อาจเป็นสิ่งจำเป็น ต่อการแก้ไขความผิดพลาด ดังนั้น วาจาที่ดีจึงไม่อาจตัดสินจากความไพเราะหรือความพอใจของผู้ฟัง เพียงอย่างเดียว แต่ต้องพิจารณาความจริง ประโยชน์ และกาลที่เหมาะสม

---

**41. ความอนุเคราะห์กับปัญญาต้องไปด้วยกัน**

ถ้ามีแต่ความปรารถนาดี แต่ไม่มีปัญญา เราอาจไม่กล้าพูดสิ่งที่จำเป็น เพราะกลัวผู้ฟังไม่พอใจ ถ้ามีแต่ความจริง แต่ไม่มีความอนุเคราะห์ เราอาจใช้ความจริง เป็นเครื่องทำร้ายผู้อื่น พระสูตรนี้จึงทำให้เห็นว่า การพูดที่ถูกต้อง ต้องมีทั้งปัญญาที่รู้ว่าอะไรจริงและเป็นประโยชน์ กับความอนุเคราะห์ที่มุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง

---

**หลักนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน**

**42. ก่อนพูด ลองถามใจ 4 ข้อ**

เมื่อจะพูดเรื่องสำคัญ อาจถามตนเองว่า

1. เรื่องนี้จริงหรือไม่ ถ้ายังไม่รู้จริง อย่าเพิ่งพูด
2. เรื่องนี้เป็นประโยชน์หรือไม่ ถ้าไม่เป็นประโยชน์ แม้จริง ก็อาจไม่จำเป็นต้องพูด
3. ตอนนี้เป็นเวลาที่เหมาะสมหรือไม่ ถ้ายังไม่ใช่เวลาให้รอ
4. เรากำลังพูดด้วยใจแบบใด พูดด้วยความอนุเคราะห์ หรือพูดเพราะโกรธ พูดเพื่อประโยชน์ หรือพูดเพื่อเอาชนะ

---

**43. หลักนี้ใช้ได้ทั้งในครอบครัวและสังคม**

ระหว่าง พ่อแม่กับลูก ครูกับศิษย์ เพื่อนกับเพื่อน ผู้บริหารกับผู้ร่วมงาน พระกับญาติโยม หรือแม้แต่การสื่อสารในสังคมออนไลน์ ก่อนส่งข้อความ ก่อนแสดงความคิดเห็น ก่อนแบ่งปันเรื่องใด ควรพิจารณาว่า จริงหรือไม่ เป็นประโยชน์หรือไม่ และ ควรพูดในเวลานี้หรือไม่

---

**44. แก่นของอภยราชกุมารสูตร**

อภยราชกุมารสูตร เริ่มต้นจากความพยายามของนิครนถ์นาฏบุตร ที่จะใช้คำถามเป็นกับดักพระพุทธองค์ แต่พระพุทธองค์ไม่ทรงติดอยู่ในคำตอบแบบ ใช่ หรือไม่ใช่ พระองค์ทรงแสดงว่า เรื่องของวาจา ต้องพิจารณาหลายด้าน คำพูดบางอย่างแม้ผู้ฟังไม่ชอบ แต่ถ้าจริง และเป็นประโยชน์ ก็อาจจำเป็นต้องกล่าว เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสม ส่วนคำพูดที่แม้ผู้ฟังชอบ แต่ไม่จริงหรือไม่เป็นประโยชน์ ก็ไม่ควรกล่าว ทั้งหมดนี้ตั้งอยู่บนฐานของความอนุเคราะห์ต่อสัตว์ทั้งหลาย

---

**45. สรุป**

อภยราชกุมารสูตร แสดงหลักสำคัญเกี่ยวกับวาจา โดยเริ่มจากนิครนถ์นาฏบุตร วางปัญหา 2 ทาง ให้เจ้าชายอภยราชกุมารนำไปถามพระพุทธองค์ว่า พระตถาคตจะตรัสวาจา ที่ผู้อื่นไม่รักไม่ชอบใจหรือไม่ พระผู้มีพระภาค ไม่ทรงตอบเพียง ใช่ หรือไม่ใช่ แต่ตรัสว่า ไม่อาจตอบโดยส่วนเดียวได้

จากนั้น ทรงใช้อุปมา เด็กที่เอาไม้หรือก้อนกรวดเข้าปาก แม้การนำออกอาจทำให้เลือดออก ก็ต้องนำออก เพราะความอนุเคราะห์ต่อเด็กจากอุปมานี้

พระองค์ทรงแสดง วาจา 6 ลักษณะ ซึ่งเมื่อสรุปแล้ว มีหลักสำคัญว่า คำที่ไม่จริง - ไม่ตรัส คำจริงแต่ไม่เป็นประโยชน์ – ไม่ตรัส คำจริงและเป็นประโยชน์ – ทรงรู้กาลที่จะตรัส ไม่ว่าผู้ฟังจะชอบหรือไม่ชอบ

เหตุที่พระองค์ทรงพิจารณาเช่นนี้ เพราะพระตถาคตมีความอนุเคราะห์ต่อสัตว์ทั้งหลาย ต่อมาเจ้าชายถามว่า พระตถาคตทรงเตรียมคำตอบไว้ล่วงหน้าหรือไม่ พระองค์ทรงใช้อุปมาเจ้าชายผู้เชี่ยวชาญ ส่วนประกอบของรถ เมื่อมีผู้ถาม ย่อมตอบได้ทันที เพราะรู้จริง ฉันใด

พระตถาคตทรงแทงตลอดธรรมธาตุแล้ว เมื่อมีผู้ถาม คำตอบจึงปรากฏแก่พระองค์ในทันที เมื่อได้ฟังธรรม เจ้าชายอภยราชกุมารเกิดความเลื่อมใสและขอถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะตลอดชีวิต

---

**แก่นคำสอน**

ไม่ใช่ทุกเรื่องที่จริงจะต้องพูด ถ้าจริงแต่ไม่เป็นประโยชน์ ก็ไม่จำเป็นต้องกล่าว ถ้าไม่จริง แม้ผู้ฟังจะชอบ ก็ไม่ควรกล่าว แต่ถ้าจริง เป็นประโยชน์ ไม่ว่าผู้ฟังจะชอบ หรือไม่ชอบ ต้องรู้ว่าเมื่อใดควรพูด เพราะการพูดธรรม มิใช่การพูดเพื่อเอาชนะ มิใช่การพูดเพื่อระบายอารมณ์ และมิใช่การใช้ ความจริง เป็นอาวุธทำร้ายผู้อื่น ก่อนพูดจึงต้องกลับมาดูใจ ทำจิตให้สงบ ให้ตั้งมั่นให้พร้อมแก่การรู้เห็น เมื่อจิตมีสมาธิ ย่อมเห็นสิ่งที่เกิดขึ้นในใจได้ชัดขึ้น แล้วใช้ปัญญาพิจารณาว่า จริงหรือไม่ เป็นประโยชน์หรือไม่ และถึงเวลาที่ควรพูดหรือยัง เมื่อความจริง ปัญญาและความอนุเคราะห์เดินไปด้วยกันวาจานั้น จึงมิใช่เพียงคำพูดที่ดี แต่เป็นคำพูด ที่นำไปสู่ประโยชน์อย่างแท้จริง

# พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 5

## พระสูตรลำดับที่ 59 : พหุเวทนิยสูตร

ธรรมอย่างเดียวกัน อาจจำแนกได้หลายปริยาย
และความสุขก็มีความประณีตแตกต่างกันเป็นลำดับ
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ พหุเวทนิยสูตร (Bahuvedanīya Sutta)

---

**หลักธรรมสำคัญ**

- การสนทนาระหว่างช่างไม้ปัญจกังคะกับพระอุทายี
- ความเห็นต่างกันเรื่องจำนวนของเวทนา
- เวทนา 2
- เวทนา 3
- เวทนา 4
- เวทนา 5
- เวทนา 6
- เวทนา 18
- เวทนา 36
- เวทนา 108
- การแสดงธรรมโดยปริยายต่าง ๆ
- การไม่ยึดถือถ้อยคำจนเกิดการทะเลาะวิวาท
- ความสามัคคีดุจน้ำนมกับน้ำ
- กามคุณ 5
- กามสุข
- ความสุขจากฌาน 4
- อรูปสมาบัติ 4
- สัญญาเวทยิตนิโรธ
- ความสุขที่ประณีตขึ้นตามลำดับ
- พระพุทธองค์มิได้ทรงบัญญัติสุขเฉพาะการเสวยสุขเวทนาเท่านั้น

---

**บทนำ**

พระสูตรที่ 58 อภยราชกุมารสูตร ทำให้เราเห็นว่า เรื่องเดียวกัน ถ้ามองเพียงด้านเดียว อาจทำให้เข้าใจไม่ครบถ้วน

พระสูตรที่ 59 พาเรามาพิจารณาเรื่อง เวทนา ถ้าถามว่า เวทนามีกี่อย่าง คำตอบอาจเป็น 2 , 3, 4, 5, 6, 18, 36 หรือ 108 คำถามจึงเกิดขึ้นว่า อย่างไหนถูก พหุเวทนิยสูตร ทำให้เห็นว่า ธรรมอย่างเดียวกันสามารถจำแนกได้หลายปริยาย ตามหลักที่ใช้พิจารณา

ดังนั้น ตัวเลขที่แตกต่างกัน จึงไม่จำเป็นต้องหมายความว่า คำสอนขัดแย้งกัน สิ่งสำคัญคือต้องเข้าใจว่า กำลังกล่าวธรรมในปริยายใด

---

**ช่างไม้ปัญจกังคะกับพระอุทายี**

**1. เหตุการณ์ในพระสูตร**

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น ช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ เข้าไปหาพระอุทายี ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่สมควร

---

**2. ปัญจกังคะเป็นฝ่ายถาม**

เมื่อนั่งเรียบร้อยแล้ว ปัญจกังคะถามพระอุทายีว่า ท่านพระอุทายี พระผู้มีพระภาคตรัสเวทนาไว้เท่าไร พระอุทายีตอบว่า พระผู้มีพระภาค ตรัสเวทนาไว้ 3 ประการ คือ

1. สุขเวทนา
2. ทุกขเวทนา
3. อทุกขมสุขเวทนา

---

**3. ปัญจกังคะเห็นว่าเวทนามี 2**

ปัญจกังคะกล่าวว่า พระผู้มีพระภาค ไม่ได้ตรัสเวทนาไว้เพียง 3 ประการ แต่ตรัสไว้ 2 ประการ คือ

1. สุขเวทนา
2. ทุกขเวทนา

ส่วน อทุกขมสุขเวทนา พระผู้มีพระภาค ทรงกล่าวไว้ใน สุขอันสงบและประณีต

---

**4. ทั้งสองฝ่ายยืนยันความเห็นของตน**

พระอุทายียังยืนยันว่า พระผู้มีพระภาคตรัสเวทนาไว้ 3 ประการ ปัญจกังคะก็ยังยืนยันว่า ตรัสไว้ 2 ประการ ทั้งสองกล่าวยืนยันถึง 3 ครั้ง แต่พระอุทายี ไม่สามารถทำให้ปัญจกังคะ ยอมรับความเห็นของตนได้ และปัญจกังคะ ก็ไม่สามารถทำให้พระอุทายี ยอมรับความเห็นของตนได้

---

**พระอานนท์นำเรื่องกราบทูล**

**5. พระอานนท์ได้ยินการสนทนา**

พระอานนท์ได้ยินการสนทนาระหว่างพระอุทายีกับปัญจกังคะ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายอภิวาทแล้วกราบทูลเรื่องการสนทนาทั้งหมด ให้พระองค์ทรงทราบ

---

**6. ทั้งสองฝ่ายมีปริยายของตน**

พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระอานนท์ว่า ปัญจกังคะ ไม่ยอมรับปริยาย ที่พระอุทายีกล่าว ส่วนพระอุทายี ก็ไม่ยอมรับปริยาย ที่ปัญจกังคะกล่าว ทั้งที่ พระองค์ทรงแสดงเวทนา ไว้โดยปริยายต่าง ๆ

---

**เวทนาหลายปริยาย**

**7. เวทนา 2 ถึงเวทนา 108**

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พระองค์ทรงกล่าว เวทนา 2 ไว้โดยปริยายก็มี ทรงกล่าวเวทนา 3 ไว้โดยปริยายก็มี ทรงกล่าวเวทนา 4 ไว้โดยปริยายก็มี ทรงกล่าวเวทนา 5 ไว้โดยปริยายก็มี ทรงกล่าวเวทนา 6 ไว้โดยปริยายก็มี ทรงกล่าวเวทนา 18 ไว้โดยปริยายก็มี ทรงกล่าว เวทนา 36 ไว้โดยปริยายก็มี และทรงกล่าว เวทนา 108 ไว้โดยปริยายก็มี

ดังนั้น การกล่าวจำนวนเวทนา แตกต่างกัน จึงต้องพิจารณาปริยายหรือหลักที่ใช้จำแนกด้วย

---

**ผลของการยึดถือถ้อยคำ**

**8. ถ้าไม่ยอมรับคำที่กล่าวดีแล้ว**

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เมื่อพระธรรมทรงแสดงไว้โดยปริยายต่าง ๆ เช่นนี้ ถ้าบุคคลไม่รู้ตามด้วยดีไม่ยอมรับ และไม่ยินดีในคำที่ผู้อื่น กล่าวดีแล้ว พูดดีแล้ว ผลที่เกิดขึ้นคือ ย่อมบาดหมาง ทะเลาะวิวาทและทิ่มแทงกันด้วยหอกคือปาก

---

**9. ถ้ายอมรับคำที่กล่าวดีแล้ว**

ในทางตรงกันข้าม ถ้าบุคคลรู้ตามด้วยดี ยอมรับและยินดีในคำที่ผู้อื่น กล่าวดีแล้วพูดดีแล้วย่อมอยู่ร่วมกันด้วยความพร้อมเพรียงชื่นชมกันไม่วิวาทกัน เปรียบเหมือนน้ำนมที่ผสมกับน้ำ และมองดูกันด้วยสายตาแห่งความรัก

---

**ข้อพิจารณาเพิ่มเติม**

**10. อย่ายึดถ้อยคำจนลืมธรรม**

ตรงนี้เป็นหลักสำคัญมาก พระอุทายีกล่าวถึงเวทนา 3 ปัญจกังคะ กล่าวถึงเวทนา 2 ถ้าต่างฝ่าย

ยึดเพียงตัวเลข ย่อมเห็นว่าอีกฝ่ายหนึ่งผิด แต่เมื่อพระพุทธองค์ทรงเปิดให้เห็นว่า เวทนาสามารถจำแนกได้หลายปริยาย ความขัดแย้งจึงคลี่คลายได้

ดังนั้น การศึกษาธรรม จึงไม่ควรยึดเพียงคำเพียงตัวเลข หรือเพียงรูปแบบ จนลืมพิจารณาว่าธรรมที่กำลังกล่าวนั้น กำลังกล่าวในความหมายใด

---

**ความสุขที่ประณีตขึ้นตามลำดับ**

**11. กามคุณ 5**

จากนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแสดงกามคุณ 5 คือ รูปที่รู้ด้วยตา เสียงที่รู้ด้วยหู กลิ่นที่รู้ด้วยจมูก รสที่รู้ด้วยลิ้น และโผฏฐัพพะที่รู้ด้วยกาย ซึ่งเป็นสิ่งน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ น่ารัก ประกอบด้วยกาม และเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด

---

**12. กามสุข**

ความสุขและโสมนัสที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยกามคุณ 5 พระผู้มีพระภาคทรงเรียกว่า กามสุข แต่พระองค์ไม่ทรงยอมรับว่า กามสุขนี้เป็นความสุขสูงสุด เพราะยังมีความสุขที่ประณีตกว่ากามสุขนั้น

---

**ความสุขจากฌาน**

**13. ปฐมฌาน**

ภิกษุสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌาน มีวิตก มีวิจาร มีปีติ และสุข อันเกิดจากความสงัด ความสุขนี้ประณีตกว่ากามสุข

---

**14. ทุติยฌาน**

เมื่อวิตกและวิจารสงบลง ภิกษุเข้าถึง ทุติยฌาน มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่ง ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีปีติและสุข อันเกิดจากสมาธิ ความสุขนี้ประณีตกว่า ปฐมฌาน

---

**15. ตติยฌาน**

เมื่อคลายจากปีติ ภิกษุมีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยกาย เข้าถึง ตติยฌาน ที่พระอริยเจ้ากล่าวว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ความสุขนี้ประณีตกว่า ทุติยฌาน

---

**16. จตุตถฌาน**

เมื่อละสุข ละทุกข์ และโสมนัสโทมนัส ที่มีอยู่ก่อนหน้านั้น ภิกษุเข้าถึง จตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา ภาวะนี้ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงว่าประณีตกว่า ตติยฌาน

---

**อรูปสมาบัติ**

**17. อากาสานัญจายตนะ**

เมื่อก้าวล่วง รูปสัญญา ดับปฏิฆสัญญา ไม่ใส่ใจ นานัตตสัญญา มนสิการว่า อากาศไม่มีที่สุด ภิกษุเข้าถึง อากาสานัญจายตนะ ภาวะนี้ประณีตกว่า จตุตถฌาน

---

**18. วิญญาณัญจายตนะ**

เมื่อก้าวล่วง อากาสานัญจายตนะ โดยประการทั้งปวง มนสิการว่า วิญญาณไม่มีที่สุด ภิกษุเข้าถึง วิญญาณัญจายตนะ ภาวะนี้ ประณีตกว่า อากาสานัญจายตนะ

---

**19. อากิญจัญญายตนะ**

เมื่อก้าวล่วง วิญญาณัญจายตนะ โดยประการทั้งปวง มนสิการว่า ไม่มีอะไร ภิกษุเข้าถึง อากิญจัญญายตนะ ภาวะนี้ประณีตกว่า วิญญาณัญจายตนะ

---

**20. เนวสัญญานาสัญญายตนะ**

เมื่อก้าวล่วง อากิญจัญญายตนะ โดยประการทั้งปวง ภิกษุเข้าถึง เนวสัญญานาสัญญายตนะ คือภาวะที่ละเอียดอย่างยิ่ง จนจะกล่าวว่า มีสัญญาก็ไม่ใช่ จะกล่าวว่า ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ภาวะนี้ ประณีตกว่า อากิญจัญญายตนะ

---

**สัญญาเวทยิตนิโรธ**

**21. ความดับแห่งสัญญาและเวทนา**

เมื่อก้าวล่วง เนวสัญญานาสัญญายตนะ โดยประการทั้งปวง ภิกษุเข้าถึง สัญญาเวทยิตนิโรธ คือ ความดับแห่งสัญญาและเวทนา พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงภาวะนี้ ว่าเป็นสุข ที่ประณีตกว่า เนวสัญญานาสัญญายตนะ

---

**สุขที่ไม่มีสุขเวทนา**

**22. ปัญหาที่อาจเกิดขึ้น**

เมื่อพระพุทธองค์ทรงกล่าวถึง สัญญาเวทยิตนิโรธ ว่าเป็นสุข อาจมีนักบวชในลัทธิอื่นถามว่า พระสมณโคดมกล่าวถึง ความดับแห่งสัญญาและเวทนา แต่กลับบัญญัติว่า เป็นสุข จะเป็นไปได้ อย่างไร เพราะเมื่อ สัญญาและเวทนาดับ ย่อมไม่มีสุขเวทนาให้เสวย

---

**23. พระพุทธองค์ไม่ได้ทรงบัญญัติสุขเฉพาะสุขเวทนา**

พระผู้มีพระภาค ทรงให้หลักว่า ถ้ามีนักบวชในลัทธิอื่นถามเช่นนั้น ควรตอบว่า พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงบัญญัติ คำว่า สุข เฉพาะในกรณีที่มีการเสวย สุขเวทนาเท่านั้น แต่ในที่ใด ๆ ที่มีสุขอยู่โดยปริยายใด พระตถาคตย่อมทรงบัญญัติ ภาวะนั้นไว้ในสุข นี่เป็นจุดสำคัญของพระสูตร เพราะทำให้ความหมาย ของคำว่า สุข กว้างกว่าความรู้สึกสุขที่คนทั่วไปคุ้นเคย

---

**ข้อพิจารณาเพิ่มเติม**

**24. สุขมิได้มีเพียงระดับเดียว**

คนทั่วไป เมื่อพูดถึงความสุข มักนึกถึง การได้สิ่งที่ต้องการ เห็นสิ่งที่ชอบ ได้ยินสิ่งที่ชอบ ได้กลิ่นที่ชอบ ได้รสที่ชอบ หรือได้รับสัมผัส ที่น่าพอใจ ทั้งหมดนี้ เป็นความสุขระดับหนึ่ง คือ **กามสุข** แต่พระสูตรนี้ ทำให้เห็นว่า ยังมีความสุข ที่ประณีตกว่า กามสุข ขึ้นไปอีกหลายระดับ

---

**25. จากสุขที่อาศัยภายนอกสู่ความสงบของจิต**

กามสุขต้องอาศัย รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส จากภายนอก แต่เมื่อจิต ได้รับการฝึก ความสุขสามารถเกิดขึ้น จากความสงัด ความตั้งมั่น และความสงบของจิต ได้ จึงเป็นความสุข ที่ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการเพิ่มสิ่งเสพ จากภายนอก เพียงอย่างเดียว

---

**26. ยิ่งประณีต สิ่งที่ต้องอาศัยยิ่งลดลง**

เมื่อพิจารณาลำดับจากกามสุข ไปสู่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน อรูปสมาบัติ จนถึง สัญญาเวทยิตนิโรธ จะเห็นว่าสิ่งที่หยาบ ค่อย ๆ สงบลง สิ่งที่จิตต้องอาศัย ค่อย ๆ ลดลง จนถึงภาวะ ที่สัญญาและเวทนา ดับไปพระสูตรจึงเปิดมุมมองว่า ความสุขที่ประณีต ไม่ได้หมายถึง มีสิ่งให้เสพมากขึ้นเสมอไป

---

**ความเชื่อมโยงกับสมาธิและปัญญา**

**27. สมาธิทำให้รู้จักความสุขอีกระดับหนึ่ง**

ผู้ที่ยังไม่เคยฝึกจิต อาจเข้าใจว่าความสุข ต้องเกิดจากการได้อารมณ์ที่น่าพอใจเท่านั้น แต่เมื่อจิตสงบผู้ปฏิบัติย่อมเริ่มเห็นว่า แม้ไม่ต้องเพิ่ม รูป เสียง กลิ่น รส หรือสัมผัส จิตก็สามารถ มีความสงบและมีความสุขได้ตรงนี้ ทำให้เห็นข้อจำกัดของกามสุขได้ชัดขึ้น

---

**28. แต่ไม่หยุดอยู่เพียงสมาธิ**

แม้ความสุขจากสมาธิจะประณีตกว่า ความสุขจากกาม ผู้ปฏิบัติก็ไม่ควรหยุดอยู่เพียงความสงบ ปีติ สุข หรืออุเบกขา เพราะสมาธิ มีหน้าที่สำคัญ คือทำจิตให้สงบ ตั้งมั่น มีกำลัง และพร้อมแก่การรู้เห็น

---

**29. เมื่อจิตมีสมาธิแล้ว ย่อมรู้ตามความเป็นจริง**

เมื่อจิตมีสมาธิ ปัญญาย่อมสามารถพิจารณาสภาวธรรม ได้ชัดเจนขึ้น รู้ว่าสิ่งใดเกิดขึ้นเพราะอาศัยเหตุปัจจัย สิ่งนั้นย่อมเปลี่ยนแปลงตามเหตุปัจจัย จึงไม่ควรเข้าไปยึดถือ แม้จะเป็นสภาวะที่สงบหรือประณีตเพียงใดก็ตาม

---

**ความหมายของเวทนา**

**30. เวทนาไม่ใช่ความคิดทั้งหมดของจิต**

คำว่า เวทนา ในพระพุทธศาสนา หมายถึงการเสวยอารมณ์ ในลักษณะ สุข ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ มิได้หมายถึง ความคิด ความจำ หรืออารมณ์ทางจิต ทั้งหมดรวมกัน เมื่อมีผัสสะ เวทนาย่อมเกิดขึ้น เวทนาจึงเป็นธรรม ที่อาศัยเหตุปัจจัย

---

**31. เมื่อไม่รู้เวทนา**

เมื่อสุขเวทนาเกิด ถ้าไม่รู้จิตอาจอยาก ให้สุขนั้นอยู่ต่อ เมื่อทุกขเวทนาเกิด ถ้าไม่รู้จิตอาจอยากให้ทุกข์นั้นหายไป เมื่ออทุกขมสุขเวทนาเกิด ถ้าไม่รู้จิตอาจถูก ความไม่รู้ ครอบงำอยู่ โดยไม่รู้ตัว เวทนา จึงเป็นจุดสำคัญ ในการสังเกตว่า จิตกำลังเข้าไปยึดถือ ผลักไส หรือหลงอยู่ กับสิ่งที่กำลังเกิดขึ้นหรือไม่

---

**32. เมื่อรู้เวทนาตามความเป็นจริง**

เมื่อสุขเวทนาเกิดขึ้น ก็รู้ว่าสุขเวทนาเกิดขึ้น เมื่อทุกขเวทนาเกิดขึ้น ก็รู้ว่า ทุกขเวทนาเกิดขึ้น เมื่ออทุกขมสุขเวทนาเกิดขึ้น ก็รู้ว่าอทุกขมสุขเวทนาเกิดขึ้น รู้ว่าเวทนานั้นเกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัย และไม่ตั้งอยู่ อย่างเดิมตลอดไป เมื่อรู้เช่นนี้จิตจึงไม่จำเป็นต้อง วิ่งตามสุขผลักไสทุกข์ หรือหลงอยู่ในความรู้สึกเป็นกลาง

---

**จากเวทนาสู่ปัญญา**

**33. เวทนาเป็นธรรมที่เกิดขึ้นให้รู้**

เมื่อสุขเกิดขึ้น ถ้าเข้าไปยึดว่า ฉันสุข จิตอาจเข้าไป ครอบครองสุขนั้น เมื่อทุกข์เกิดขึ้น ถ้าเข้าไปยึดว่า ฉันทุกข์ จิตก็อาจเข้าไป ครอบครองทุกข์นั้น แต่เมื่อมีสติ ย่อมเห็นว่า นี่คือสุขเวทนา นี่คือทุกขเวทนา นี่คืออทุกขมสุขเวทนา เป็นธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย

---

**34. เวทนาสักแต่ว่าเวทนา**

เมื่อรู้ชัดขึ้น ผู้ปฏิบัติไม่จำเป็นต้องสร้างตัวตน ขึ้นมาครอบครองเวทนา สุข ก็เป็นธรรมที่เกิดขึ้น ทุกข์ก็เป็นธรรมที่เกิดขึ้น ไม่สุขไม่ทุกข์ ก็เป็นธรรมที่เกิดขึ้น เมื่อเหตุพร้อม ย่อมเกิด เมื่อเหตุเปลี่ยน ย่อมเปลี่ยนเมื่อเหตุสิ้น ย่อมดับตรงนี้จึงสามารถนำไปสู่การเห็น เวทนาสักแต่ว่าเวทนาได้

---

**หลักนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน**

**35. เมื่อมีความสุข**

เมื่อสิ่งที่ชอบเกิดขึ้น ไม่จำเป็นต้องปฏิเสธความสุข แต่ควรรู้ว่า ขณะนี้สุขเวทนาเกิดขึ้น รู้โดยไม่รีบเข้าไปยึดถือว่า ความสุขนี้จะต้องอยู่กับเราตลอดไป

---

**36. เมื่อมีความทุกข์**

เมื่อสิ่งที่ไม่ชอบเกิดขึ้น ไม่จำเป็นต้องเพิ่มทุกข์ด้วยความยึดถือ แต่ให้รู้ว่า ขณะนี้ทุกขเวทนาเกิดขึ้น แล้วพิจารณาว่า เกิดขึ้นเพราะเหตุอะไร ตั้งอยู่ด้วยเหตุอะไร และเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

---

**37. เมื่อรู้สึกเฉย ๆ**

อทุกขมสุขเวทนาเป็นสิ่งที่มองข้ามได้ง่าย เพราะไม่เด่นชัด เหมือนสุขหรือทุกข์ แต่ความรู้สึกไม่สุขไม่ทุกข์ ก็เป็นเวทนา ที่ต้องรู้ตามความเป็นจริงเช่นเดียวกัน

---

**แก่นของพหุเวทนิยสูตร**

**38. อย่ายึดเพียงรูปแบบของคำสอน**

พหุเวทนิยสูตร เริ่มต้นจากความเห็นที่ไม่ตรงกัน ระหว่างพระอุทายี กับปัญจกังคะ ฝ่ายหนึ่งกล่าวว่าเวทนามี 3 อีกฝ่ายหนึ่งกล่าวว่า เวทนามี 2 พระพุทธองค์ ทรงเปิดให้เห็นว่า เวทนา สามารถจำแนกได้ 2, 3, 4, 5, 6, 18, 36 และ 108 ตามปริยาย จึงไม่ควร นำรูปแบบของคำสอน มาเป็นเหตุแห่งการทะเลาะวิวาท โดยไม่เข้าใจความหมาย และหลักแห่งการจำแนก

---

**39. จากความเห็นต่างไปสู่ความสามัคคี**

พระสูตรนี้ ไม่ได้สอนเพียงเรื่องจำนวนของเวทนา แต่ยังสอนวิธีอยู่ร่วมกันของผู้ศึกษาธรรม ถ้าต่างฝ่ายไม่ยอมรับสิ่งที่อีกฝ่าย กล่าวดีแล้ว ย่อมนำไปสู่การบาดหมาง ทะเลาะ วิวาท และทิ่มแทงกันด้วยหอกคือปาก แต่ถ้ารู้จัก รับฟัง พิจารณา และยอมรับ สิ่งที่กล่าวดีแล้ว ย่อมสามารถ อยู่ร่วมกันอย่างพร้อมเพรียง ดุจน้ำนมกับน้ำ

---

**40. ความสุขมีหลายระดับ**

พระสูตรยังทำให้เห็นว่า ความสุข ไม่ได้มีเพียงความสุขจากกามคุณ ยังมีความสุขที่ประณีตขึ้น

จากความสงัด สมาธิ ฌาน อรูปสมาบัติ จนถึงสัญญาเวทยิตนิโรธ จึงทำให้ความหมาย ของคำว่า สุข กว้างกว่า การเสวยสุขเวทนา เพียงอย่างเดียว

---

**41. จุดหมายไม่ใช่การสะสมความสุขที่ละเอียดขึ้น**

ถ้าเข้าใจเพียงว่า กามสุขหยาบ ฌานสุขละเอียด แล้วจึงเกิดความอยาก ที่จะสะสมความสุขที่ละเอียดกว่า ก็อาจยังไม่ถึงแก่นของการปฏิบัติ เพราะเมื่อมีความยึดถือจิตก็ยังมี เครื่องผูกพัน สมาธิจึงมีหน้าที่ทำจิตให้ตั้งมั่น มีกำลังและพร้อมแก่การรู้เห็นไม่ใช่เพียงให้จิตพักอยู่กับความสุข

---

**42. สรุป**

พหุเวทนิยสูตร เริ่มต้นจากช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ เข้าไปถามพระอุทายีว่า พระผู้มีพระภาค ตรัสเวทนาไว้เท่าไร พระอุทายีตอบว่า 3 ประการ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา ปัญจกังคะ กลับกล่าวว่า พระผู้มีพระภาค ตรัสเวทนาไว้ 2 ประการ คือ สุขเวทนา และทุกขเวทนา ส่วนอทุกขมสุขเวทนา ทรงจัดไว้ใน สุขอันสงบและประณีต ทั้งสองฝ่ายต่างยืนยัน ความเห็นของตน จนไม่สามารถ ทำให้อีกฝ่ายยอมรับได้

พระอานนท์ จึงนำเรื่องนี้ ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงแสดงว่า เวทนา สามารถกล่าวได้ โดยหลายปริยาย คือ 2, 3, 4, 5, 6, 18, 36, และ108 จึงไม่ควรยึดถือ การจำแนกเพียงรูปแบบเดียว จนเกิดการวิวาท

พระองค์ยังทรงแสดงว่า ผู้ที่ไม่ยอมรับคำที่กล่าวดีแล้ว ของกันและกันย่อมบาดหมาง ทะเลาะวิวาทและทิ่มแทงกัน ด้วยหอกคือปาก ส่วนผู้ที่ยอมรับคำที่กล่าวดีแล้ว ย่อมอยู่ร่วมกัน ด้วยความพร้อมเพรียง ดุจน้ำนมกับน้ำ จากนั้นพระองค์ทรงแสดง ความสุขที่ประณีตขึ้น จากกามสุขไปสู่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน ต่อไปถึง อากาสานัญจายตนะ วิญญาณัญจายตนะ อากิญจัญญายตนะ เนวสัญญานาสัญญายตนะ และ สัญญาเวทยิตนิโรธ

ท้ายที่สุด ทรงแสดงหลักสำคัญว่า พระตถาคต มิได้ทรงบัญญัติสุข เฉพาะในกรณี ที่มีการเสวยสุขเวทนาเท่านั้น แต่ในที่ใด มีสุขอยู่โดยปริยายใด พระองค์ย่อมทรงบัญญัติ ภาวะนั้นไว้ในสุข

---

**แก่นคำสอน**

เวทนา จะกล่าวว่ามี 2, 3, 4, 5, 6, 18, 36, หรือ 108 ก็ได้ เพราะพระธรรมสามารถแสดงได้โดยหลายปริยาย ดังนั้น อย่ายึดเพียงถ้อยคำ อย่ายึดเพียงตัวเลข จนลืมความหมายของธรรม เพราะเมื่อยึดความเห็นของตน และไม่ยอมรับสิ่งที่ผู้อื่นกล่าวดีแล้ว ย่อมนำไปสู่ การบาดหมาง การทะเลาะ และการทิ่มแทงกันด้วยหอกคือปาก แต่เมื่อเข้าใจธรรม และยอมรับสิ่งที่กล่าวดีแล้ว ย่อมอยู่ร่วมกันอย่างพร้อมเพรียง ดุจน้ำนมกับน้ำ และอย่าเข้าใจว่า ความสุขมีเพียง การเห็นสิ่งที่ชอบได้ยินสิ่งที่ชอบได้กลิ่น ได้รส หรือได้สัมผัสที่ชอบ

เพราะเมื่อจิตสงบ ย่อมรู้จักความสุขที่ประณีตขึ้น แต่แม้ความสุขจากสมาธิ จะประณีตเพียงใด ก็อย่าหยุดอยู่เพียงสมาธิ จงทำจิตให้มีสมาธิ เมื่อจิตมีสมาธิแล้ว ย่อมรู้ตามความเป็นจริง รู้สุขว่าเป็นสุข รู้ทุกข์ว่าเป็นทุกข์ รู้ไม่สุขไม่ทุกข์ ว่าเป็นไม่สุขไม่ทุกข์ รู้ว่าเวทนา เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย และไม่เข้าไปยึดถือเวทนานั้น จนเห็นได้ว่า เวทนาสักแต่ว่าเวทนา ความสุขที่ประณีตขึ้น จึงมิใช่เพียง การมีสิ่งให้เสพมากขึ้น แต่เป็นการที่ สิ่งที่จิตต้องอาศัย และสิ่งที่จิตเข้าไปยึดถือ ค่อย ๆ ลดลง

**พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 5**
**พระสูตรลำดับที่ 60 : อปัณณกสูตร**
“เมื่อยังไม่รู้แน่ จงเลือกข้อปฏิบัติที่ไม่ทำให้ตนเสียประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและภายหน้า”
มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ อปัณณกสูตร (Apaṇṇaka Sutta)

---

**หลักธรรมสำคัญ**

- อปัณณกธรรม - ข้อปฏิบัติที่ไม่ผิดพลาด
- ความเห็นว่าไม่มีโลกหน้า และความเห็นว่ามีโลกหน้า
- ความเห็นว่ากรรมไม่มีผล และความเห็นว่ากรรมมีผล
- ความเห็นว่าไม่มีเหตุปัจจัย และความเห็นว่ามีเหตุปัจจัย
- การพิจารณาความเสี่ยงของความเห็น
- กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต
- มิจฉาทิฏฐิและสัมมาทิฏฐิ
- ความเห็นเรื่องภาวะที่ไม่มีรูป
- ความเห็นเรื่องความดับแห่งภพ
- บุคคล 4 จำพวก
- ศีลและการสำรวมอินทรีย์
- สติสัมปชัญญะ
- การละนิวรณ์ 5
- ฌาน 4
- วิชชา 3
- อาสวักขยญาณ
- การรู้ตามความเป็นจริง
- การไม่ทำตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน

---

**บทนำ**

พระสูตรที่ 59 พหุเวทนิยสูตร ทำให้เราเห็นว่า ธรรมเรื่องเดียวกัน สามารถจำแนกได้หลายปริยาย

พระสูตรที่ 60 พาเรามาพิจารณา อีกเรื่องหนึ่งว่า เมื่อเราได้ยิน ความเห็นหลายอย่าง และยังไม่สามารถ รู้ได้ด้วยตนเองว่า ความเห็นใดถูก เราควรทำอย่างไร พระพุทธองค์ มิได้ทรงสอนให้เชื่ออย่างรีบร้อน แต่ทรงให้พิจารณา ทั้งความเห็น ผลของความเห็น และการดำเนินชีวิตที่เกิดจากความเห็นนั้น นี่คือหลักสำคัญของ อปัณณกธรรม หรือข้อปฏิบัติที่ไม่ผิดพลาด

---

**เหตุการณ์ในพระสูตร**

**1. พระพุทธองค์เสด็จถึงหมู่บ้านศาลา**

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค เสด็จจาริกไปใน โกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึง พราหมณคาม ชื่อว่า **ศาลา** พราหมณ์และคหบดี ชาวบ้านศาลา ได้ทราบข่าวว่า พระสมณโคดม ศากย บุตร เสด็จออกผนวชจากศากยสกุล เสด็จมาถึง หมู่บ้านของตนแล้ว

---

**2. ชาวศาลาเข้าเฝ้า**

ชาวศาลาได้ยินกิตติศัพท์อันงดงาม ของพระผู้มีพระภาค จึงพากันเข้าไปเฝ้า บางพวกถวาย อภิวาท บางพวกกล่าวทักทาย บางพวกประนมมือ บางพวกประกาศชื่อและตระกูลแล้วนั่ง ณ ที่ สมควร

---

**3. ยังไม่มีศาสดาที่ตนเลื่อมใส**

พระผู้มีพระภาค ตรัสถามว่า พวกเขามีศาสดาที่ตนพอใจและมีเหตุผล ให้เกิดความเชื่อมั่น อยู่แล้วหรือไม่ ชาวศาลากราบทูลว่า ยังไม่มี พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า เมื่อพวกเขายังไม่มีศาสดา ที่ตนยอมรับแน่นอน ก็ควรสมาทาน อปัณณกธรรม เพราะเมื่อรับไว้ และประพฤติตาม ย่อมเป็นไป เพื่อประโยชน์และความสุขตลอดกาลนาน

---

**ความเห็นคู่ที่ 1**

**4. ความเห็นว่า ไม่มีโลกหน้า**

พระผู้มีพระภาคทรงกล่าวถึง สมณพราหมณ์บางพวก ที่มีความเห็นว่า ทานไม่มีผล การบูชาไม่ มีผล การบวงสรวงไม่มีผล ผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่ มี สัตว์ที่เกิดขึ้นเองไม่มี และไม่มีสมณพราหมณ์ ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ซึ่งรู้แจ้งโลกนี้และโลกหน้า ด้วยปัญญาอันยิ่ง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้

---

**5. ความเห็นย่อมนำไปสู่การดำเนินชีวิต**

ผู้ที่ยึดถือว่า ไม่มีโลกหน้า ไม่มีผลแห่งกรรม ย่อมมีแนวโน้ม ที่จะหลีกเว้น กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต แล้วประพฤติ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เพราะไม่เห็น โทษของอกุศลธรรม และไม่ เห็น อานิสงส์ของกุศลธรรม

---

**6. ผลที่เกิดจากมิจฉาทิฏฐิ**

เมื่อความเห็นผิดเกิดขึ้นแล้ว มิได้หยุดอยู่เพียงความคิด แต่สามารถนำไปสู่ความดำริผิด

วาจาผิด การคัดค้าน ผู้รู้แจ้งตามความเป็นจริง การชักชวนผู้อื่นเข้าสู่ความเห็นผิด การยกตนและข่มผู้อื่น อกุศลธรรมหลายประการ จึงสามารถเกิดขึ้นโดยอาศัยมิจฉาทิฏฐิเป็นปัจจัย

---

**7. ถ้าโลกหน้าไม่มีจริง**

บุคคลผู้มีปัญญา พิจารณาว่า ถ้าโลกหน้าไม่มีจริง ผู้ที่เห็นว่าไม่มีโลกหน้า เมื่อสิ้นชีวิตแล้ว ก็อาจถือว่า ตนปลอดภัยในเรื่องนั้น แต่ถึงอย่างนั้น ในปัจจุบันผู้รู้ทั้งหลาย ก็ยังติเตียนเขาได้ว่า เป็นผู้มีความประพฤติไม่ดีและมีมิจฉาทิฏฐิ

---

**8. ถ้าโลกหน้ามีจริง**

แต่ถ้าโลกหน้ามีจริง ผู้ที่ยึดถือว่า ไม่มีโลกหน้า ย่อมเสียประโยชน์ ทั้ง 2 ทาง คือ ในปัจจุบัน ถูกผู้รู้ติเตียน และเมื่อกายแตกตายไป ย่อมมีโอกาสเข้าถึง อบาย ทุคติ วินิบาต นรก

---

**ความเห็นฝ่ายตรงกันข้าม**

**9. ความเห็นว่า “มีโลกหน้า”**

สมณพราหมณ์ อีกพวกหนึ่ง กล่าวตรงกันข้ามว่า ทานมีผล การบูชามีผล การบวงสรวงมีผล กรรมดีกรรมชั่วมีผล โลกนี้มีโลกหน้ามี มารดามี บิดามี สัตว์ที่เกิดขึ้นเองมี และมีสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ รู้แจ้งโลกนี้ และโลกหน้า ด้วยปัญญาอันยิ่ง แล้วประกาศให้ผู้อื่นรู้

---

**10. ผลของความเห็นว่ากรรมมีผล**

ผู้ที่เห็นว่า โลกหน้ามี และกรรมมีผล ย่อมมีเหตุที่จะหลีกเว้นกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต แล้วประพฤติ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต เพราะเห็นโทษของอกุศล และเห็นอานิสงส์ของกุศล

---

**11. ทางที่ปลอดภัยกว่า**

ถ้าโลกหน้า ไม่มีจริง ผู้ที่ประพฤติสุจริต ก็ยังได้รับ ประโยชน์ในปัจจุบัน ผู้รู้ทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญ แต่ถ้าโลกหน้ามีจริง เขาย่อมได้ประโยชน์ ทั้ง 2 ทาง คือ ได้รับการสรรเสริญ ในปัจจุบัน และเมื่อ กายแตก ตายไป ย่อมมีโอกาสเข้าถึง สุคติ โลกสวรรค์ นี่เป็นลักษณะหนึ่ง ของอปัณณกธรรม

---

**ความเห็นคู่ที่ 2**

**12. ความเห็นว่า การกระทำไม่มีผล**

พระผู้มีพระภาคทรงกล่าวถึง สมณพราหมณ์บางพวกที่เห็นว่า เมื่อบุคคลทำเอง หรือใช้ให้ผู้อื่นทำ ฆ่า เบียดเบียน ลักทรัพย์ พูดเท็จ หรือกระทำความชั่ว ก็ไม่มีบาป และไม่มีผลของบาป แม้จะให้ทาน สำรวมตน หรือพูดความจริง ก็ไม่มีบุญ และไม่มีผลของบุญ นี่คือความเห็นว่า การกระทำไม่มีผล

**13. อันตรายของความเห็นนี้**

ถ้าบุคคลเชื่อว่า การทำดี และการทำชั่ว ไม่มีผล เขาย่อมไม่มีเหตุ ที่จะเห็นโทษ ของอกุศล และไม่เห็นคุณของกุศล ความเห็นเช่นนี้ จึงสามารถนำไปสู่ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต

**14. ความเห็นว่า การกระทำมีผล**

ฝ่ายตรงกันข้ามเห็นว่า การกระทำมีผล การทำความชั่ว มีผลของความชั่ว การทำความดี มีผลของความดี บุคคลจึงมีเหตุ ที่จะสำรวม กาย วาจา และใจ ละอกุศล และเจริญกุศล

**ความเห็นคู่ที่ 3**

**15. ความเห็นว่า ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย**

สมณพราหมณ์บางพวกมีความเห็นว่า ความเศร้าหมองของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย สัตว์ทั้งหลาย เศร้าหมองไปเอง ความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย ก็ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย ไม่มีพลัง ไม่มีความเพียร ไม่มีความสามารถ ที่บุคคลจะใช้ เพื่อทำตนให้เปลี่ยนแปลงได้

**16. ผลของความเห็นว่าไม่มีเหตุปัจจัย**

ถ้าเชื่อว่า ความเศร้าหมองและความบริสุทธิ์ ไม่มีเหตุปัจจัย ความเพียร ย่อมหมดความหมาย การฝึกตน ย่อมหมดความหมาย การละอกุศล และการเจริญกุศล ก็ย่อมหมดความหมาย ตามไปด้วย

**17. ความเห็นว่ามีเหตุปัจจัย**

ฝ่ายตรงกันข้าม เห็นว่าความเศร้าหมอง มีเหตุมีปัจจัย และความบริสุทธิ์ ก็มีเหตุมีปัจจัย เมื่อเหตุแห่งอกุศล สามารถละได้ และเหตุแห่งกุศล สามารถเจริญได้ ความเพียร และการฝึกตน จึงมีความหมาย

**ข้อพิจารณาเพิ่มเติม**

**18. ความเห็นมิได้หยุดอยู่เพียงในความคิด**

จุดสำคัญ ของพระสูตรตอนนี้ คือ ทิฏฐิ หรือความเห็น ไม่ได้เป็นเพียงเรื่องทางความคิด เมื่อเห็นอย่างไร ก็มีแนวโน้มที่จะคิด พูด และกระทำ ไปตามความเห็นนั้น ดังนั้น การตรวจสอบความเห็นของตน จึงเป็นส่วนสำคัญ ของการปฏิบัติ

**ความเห็นเรื่องภาวะที่ไม่มีรูป**

**19. มีหรือไม่มีภาวะที่ไม่มีรูปโดยสิ้นเชิง**

พระผู้มีพระภาค ทรงกล่าวถึง สมณพราหมณ์ 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า ไม่มีภาวะที่ไม่มีรูปโดยสิ้นเชิง อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า มีภาวะที่ไม่มีรูปโดยสิ้นเชิง ผู้มีปัญญา เมื่อยังไม่รู้ ยังไม่เห็น ด้วยตนเอง

ย่อมไม่รีบ ยึดฝ่ายหนึ่งแล้วกล่าวว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเปล่า เพราะตนเอง ยังไม่รู้ และยังไม่เห็น

---

**20. พิจารณาไปในทางคลายกำหนัดในรูป**

ผู้มีปัญญาพิจารณาว่า ถ้าความเห็นว่า ไม่มีภาวะที่ไม่มีรูป เป็นจริง ก็ยังมีโอกาส เข้าถึง หมู่เทพ ที่สำเร็จด้วยใจ ซึ่งยังมีรูป แต่ถ้าความเห็นว่า มีภาวะที่ไม่มีรูปเป็นจริง ก็ยังมีโอกาสเข้าถึง หมู่เทพ ที่ไม่มีรูป และเมื่อพิจารณาว่า การถือท่อนไม้ การถือศัสตรา การทะเลาะการวิวาท การกล่าวร้าย การแตกความสามัคคี และมุสาวาท ปรากฏขึ้น เพราะอาศัยรูป จึงปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่ายในรูป เพื่อคลายกำหนัดในรูป และเพื่อความดับแห่งรูป

---

**ความเห็นเรื่องความดับแห่งภพ**

**21. ภพดับได้หรือไม่ได้**

พระผู้มีพระภาค ทรงกล่าวถึง สมณพราหมณ์ อีก 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า ความดับแห่งภพโดยสิ้นเชิงไม่มี อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า ความดับแห่งภพโดยสิ้นเชิงมี ผู้มีปัญญา เมื่อยังไม่รู้ ยังไม่เห็น ด้วยตนเอง ย่อมไม่รีบ เข้าไปยึดถือ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง แล้วประกาศว่า ความเห็นของตน เท่านั้นจริง

---

**22. ความเห็นใดโน้มไปสู่ความคลายกำหนัด**

ผู้มีปัญญาพิจารณาว่า ถ้าความดับแห่งภพ โดยสิ้นเชิงไม่มีจริง ก็ยังมีโอกาสเข้าถึง ภาวะที่ไม่มีรูป แต่ถ้าความดับแห่งภพ โดยสิ้นเชิงมีจริง ก็มีความเป็นไปได้ ที่จะดับเย็น ได้ในปัจจุบัน ความเห็นว่าความดับแห่งภพไม่มี โน้มไปทาง ความกำหนัด ความผูกพัน ความเพลิดเพลิน ความยึดถือ ส่วนความเห็นว่า ความดับแห่งภพมี โน้มไปทาง ความคลายกำหนัด ความไม่ผูกพัน ความไม่เพลิดเพลิน และความไม่ยึดถือ เมื่อพิจารณาเช่นนี้ ย่อมปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่ายในภพ เพื่อคลายกำหนัดในภพ และเพื่อความดับแห่งภพ

---

**บุคคล 4 จำพวก**

**23. ผู้ทำตนเองให้เดือดร้อน**

บุคคลประเภทที่ 1 ทำตนเอง ให้เดือดร้อน ประกอบความเพียร ที่ทรมานตน ดำเนินชีวิตด้วยการบีบบังคับ และทำร่างกาย ให้ได้รับความลำบาก ด้วยวิธีต่าง ๆ โดยถือว่า ความทรมานนั้นเป็นทางแห่งความบริสุทธิ์

---

**24. ผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน**

บุคคลประเภทที่ 2 ไม่ทรมานตนเอง แต่ประกอบอาชีพ หรือการกระทำ ที่ทำให้สัตว์อื่นเดือดร้อน เช่น การฆ่า การเบียดเบียน หรืออาชีพ ที่เกี่ยวข้องกับ การประหัตประหารชีวิตสัตว์

---

**25. ผู้ทำทั้งตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน**

บุคคลประเภทที่ 3 ทำทั้งตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน พระสูตรยกตัวอย่าง ผู้ประกอบพิธีบูชายัญ ที่ตนเองต้องประพฤติ ข้อปฏิบัติอันลำบาก ขณะเดียวกัน สัตว์จำนวนมาก ก็ถูกนำมา เพื่อการบูชายัญ คนรับใช้ และผู้เกี่ยวข้อง ก็ต้องทำงานด้วยความทุกข์ และความหวาดกลัว

---

**26. ผู้ไม่ทำตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน**

บุคคลประเภทที่ 4 ไม่ทำตนเอง ให้เดือดร้อนและไม่ทำผู้อื่น ให้เดือดร้อน เพราะไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เขาจึงอยู่ในปัจจุบันโดยไม่หิวกระหาย ดับเย็นเสวยสุข มีตนเป็นดังพรหม พระพุทธองค์ ทรงแสดงทางปฏิบัติ ของบุคคลประเภทนี้ต่อไป

---

**ทางปฏิบัติของบุคคลประเภทที่ 4**

**27. พระตถาคตอุบัติขึ้นในโลก**

พระตถาคต เสด็จอุบัติขึ้นในโลก เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบ ด้วยพระองค์เองถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ ทรงรู้แจ้งโลก ทรงประกาศธรรมอันงาม ในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ทรงประกาศพรหมจรรย์ อันบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน

---

**28. ศรัทธาและการออกบวช**

คฤหัสถ์หรือบุตรของคฤหัสถ์ เมื่อได้ฟังธรรม ย่อมเกิดศรัทธา พิจารณาเห็นว่า ชีวิตครองเรือนคับแคบเป็นทางมาแห่งธุลี ส่วนบรรพชา เป็นโอกาส แห่งความปลอดโปร่ง จึงออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต

---

**29. สำรวมด้วยศีล**

เมื่อบวชแล้ว ย่อมสำรวม ตามพระธรรมวินัย ละการฆ่าสัตว์ ละการถือเอาของ ที่เจ้าของไม่ได้ให้ ประพฤติพรหมจรรย์ ละมุสาวาท ละวาจาส่อเสียด ละวาจาหยาบ ละวาจาเพ้อเจ้อ พร้อมทั้งสำรวมในการดำเนินชีวิต

---

**30. สันโดษ**

ภิกษุเป็นผู้สันโดษ ด้วยจีวรสำหรับปกปิดร่างกาย และบิณฑบาตสำหรับเลี้ยงชีวิต เมื่อไปทางใด ก็นำเพียงสิ่งจำเป็นติดตัวไป เปรียบเหมือนนกที่บินไปทางใด ก็นำปีกของตนไปด้วย

---

**31. สำรวมอินทรีย์**

เมื่อเห็นรูปด้วยตาไม่ถือเอาโดยนิมิตและอนุพยัญชนะ เมื่อได้ยินเสียงด้วยหู ได้กลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย และรู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ย่อมสำรวมอินทรีย์ ไม่เปิดทางให้อกุศลธรรม เข้าครอบงำจิต

---

**32. มีสติสัมปชัญญะ**

ภิกษุทำความรู้สึกตัว ในการก้าวไปและถอยกลับ ในการแลดูและเหลียวดู ในการคู้เข้า และเหยียดออก ในการครองจีวร บาตร และสังฆาฏิ ในการกิน ดื่ม เคี้ยว ลิ้ม ในการเดิน ยืน นั่ง นอน ตื่น พูดและนิ่ง

---

**33. ละนิวรณ์ 5**

ภิกษุเลือกเสนาสนะอันสงัด นั่งตั้งกายตรง ดำรงสติ ไว้เฉพาะหน้า ละกามฉันทะ ละพยาบาท ละถีนมิทธะ ละอุทธัจจกุกกุจจะ และละวิจิกิจฉา เมื่อจิตพ้นจากนิวรณ์ ย่อมพร้อมแก่สมาธิ

---

**ฌาน 4**

**34. ปฐมฌาน**

ภิกษุสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌาน มีวิตก มีวิจาร มีปีติ และสุข อันเกิดจากความสงัด

---

**35. ทุติยฌาน**

เมื่อวิตกและวิจารสงบลง เข้าถึงทุติยฌาน มีความผ่องใสภายใน มีจิตเป็นหนึ่ง ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีปีติ และสุขอันเกิดจากสมาธิ

---

**36. ตติยฌาน**

เมื่อคลายจากปีติ มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย เข้าถึง ตติยฌาน ที่พระอริยเจ้ากล่าวว่า ผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข

---

**37. จตุตถฌาน**

เมื่อละสุข ละทุกข์ และโสมนัสโทมนัส ที่มีอยู่ก่อน เข้าถึง จตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา

---

**วิชชา 3**

**38. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ**

เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมอง อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว ภิกษุน้อมจิตไปเพื่อ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือความรู้ในการระลึกถึงชาติก่อน ได้เป็นอันมาก ระลึกได้ว่า เคยเกิดที่ใด มีชื่ออย่างไร มีตระกูลอย่างไร เสวยสุขทุกข์อย่างไร จุติจากที่นั้นแล้วไปเกิดที่ใด

---

**39. จุตูปปาตญาณ**

จากนั้น ภิกษุน้อมจิตไปเพื่อ จุตูปปาตญาณ เห็นสัตว์ทั้งหลาย กำลังจุติ และเกิดขึ้น ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ รู้ว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นไปตามกรรม ผู้ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต มีมิจฉาทิฏฐิ เมื่อกายแตกตายไป ย่อมเข้าถึงทุคติ

ส่วนผู้ประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต มีสัมมาทิฏฐิ เมื่อกายแตก ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ

---

**40. อาสวักขยญาณ**

จากนั้น ภิกษุน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ คือความรู้ในความสิ้นไปแห่งอาสวะ ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ และรู้ตามความเป็นจริงว่า เหล่านี้อาสวะ นี่เหตุเกิดแห่งอาสวะ นี่ความดับแห่งอาสวะ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอาสวะ

---

**41. จิตหลุดพ้น**

เมื่อรู้ เมื่อเห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น จากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มีอีก นี่คือบุคคลผู้ไม่ทำตนเอง ให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่น ให้เดือดร้อน และอยู่ในปัจจุบัน อย่างดับเย็น เสวยสุข มีตนเป็นดังพรหม

---

**ชาวศาลาประกาศตนเป็นอุบาสก**

**42. ชาวศาลาเกิดความเลื่อมใส**

เมื่อพระผู้มีพระภาค ตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์และคหบดี ชาวศาลา กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งยิ่งนัก เปรียบเหมือน หงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่

ผู้หลงทาง หรือจุดประทีป ในที่มืดเพื่อผู้มีตาจะได้เห็นรูป พวกเขาจึงขอถึง พระผู้มีพระภาค พระ-ธรรม และพระภิกษุสงฆ์ เป็นสรณะ และขอให้พระผู้มีพระภาค ทรงจำพวกเขาไว้ว่า เป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต

---

**ข้อพิจารณาเพิ่มเติม**

**43. อปัณณกธรรมไม่ใช่การเดาสุ่ม**

สาระสำคัญของอปัณณกธรรม มิใช่การบอกว่า เมื่อยังพิสูจน์ไม่ได้ ก็ให้เลือกเชื่อ อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยไม่มีเหตุผล แต่เป็นการ พิจารณาอย่างรอบคอบว่า ความเห็นนั้น เมื่อนำมาใช้ดำเนินชีวิตแล้ว นำไปสู่อะไร ถ้าความเห็นหนึ่ง นำไปสู่ความประมาท การไม่รับผิดชอบ และการประพฤติอกุศล ย่อมต้องพิจารณา ความเห็นนั้นอย่างระมัดระวัง

---

**44. ความเห็นเป็นจุดเริ่มของการดำเนินชีวิต**

ความเห็นไม่ได้หยุดอยู่เพียงในสมอง เมื่อบุคคลเห็นอย่างไร ย่อมมีแนวโน้ม ที่จะคิด พูด และกระทำ ไปตามความเห็นนั้น ถ้าเห็นว่า กรรมไม่มีผล การสำรวม กาย วาจา และใจ อาจลดลง แต่ถ้าเห็นว่าการกระทำมีผล ความรับผิดชอบต่อกาย วาจา และใจ ย่อมเพิ่มขึ้น

---

**45. อย่าเพิ่งยึดสิ่งที่ยังไม่รู้**

ตอนที่พระพุทธองค์ ทรงกล่าวถึงภาวะที่ไม่มีรูป และความดับแห่งภพ มีหลักสำคัญว่า ถ้ายังไม่รู้และยังไม่เห็น ด้วยตนเองก็ไม่ควร รีบยึดถือ แล้วประกาศว่า “สิ่งนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเปล่า” จุดนี้มิใช่การปฏิเสธ ความจริง แต่เป็นการเตือนไม่ให้ความเชื่อ เดินล้ำหน้าความรู้

---

**ความเชื่อมโยงกับสมาธิและปัญญา**

**46. จากการพิจารณาสู่การปฏิบัติ**

ในตอนต้น ชาวศาลายังไม่รู้ด้วยตนเองว่า ความเห็นใดจริง พระพุทธองค์ จึงทรงให้พิจารณาเหตุผล และความเสี่ยง แต่พระสูตรไม่ได้จบอยู่เพียงการคิด พระองค์ทรงนำต่อไปถึงการฝึกศีล การสำรวมอินทรีย์ สติสัมปชัญญะ การละนิวรณ์และสมาธิ

---

**47. จงทำจิตให้มีสมาธิ**

เมื่อจิตเต็มไปด้วยกามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา การรู้เห็นย่อมไม่ชัดเจน เมื่อละนิวรณ์ จิตจึงสงบ ตั้งมั่นและมีกำลัง

---

**48. เมื่อจิตมีสมาธิแล้ว ย่อมรู้ตามความเป็นจริง**

จุดสำคัญของพระสูตร เห็นได้ชัด จากลำดับว่า หลังจากจิตเข้าสู่ฌาน 4 พระสูตร ไม่ได้หยุดอยู่เพียงความสงบ แต่ดำเนินต่อไปสู่ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ และอาสวักขยญาณ จึงเห็นได้ว่า สมาธิมีหน้าที่ทำจิตให้ตั้งมั่น บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว และพร้อมแก่การรู้เห็น

---

**ปัญญา 3 ระดับ**

**49. ระดับหู**

ในเบื้องต้น เราได้ยินว่ากรรมมีผล ความดีมีผล ความชั่วมีผล สิ่งทั้งหลายมีเหตุมีปัจจัย นี่เป็นความรู้ที่เริ่มจากการฟัง

---

**50. ระดับสมอง**

เมื่อฟังแล้ว นำมาพิจารณา เปรียบเทียบหาเหตุหาผล ดูว่าถ้าความเห็นนี้ถูกจะเกิดอะไร ถ้าความเห็นนี้ผิดจะเกิดอะไร นี่เป็นปัญญาจากการคิดพิจารณา

---

**51. ระดับใจ**

เมื่อฝึกจิตจนมีสมาธิ จิตบริสุทธิ์ ผ่องแผ้วตั้งมั่น และพร้อมแก่การงาน จึงเป็นฐานให้เกิดภาวนามยปัญญา สิ่งที่เคยรู้ จากการฟังและการคิด จึงสามารถก้าวไปสู่การรู้เห็นภายในใจ

---

**แก่นของอปัณณกสูตร**

**52. เมื่อยังไม่รู้แน่ อย่าประมาท**

อปัณณกสูตรไม่ได้สอนว่า เมื่อยังไม่รู้ ให้เชื่อทุกอย่าง แต่สอนว่า เมื่อยังไม่รู้แน่ อย่ารีบเลือกทาง ที่หากผิดขึ้นมาจะนำไปสู่ความเสียหาย ทั้งในปัจจุบันและภายหน้า

---

**53. เลือกทางที่ไม่ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน**

ถ้ายังไม่รู้ว่าโลกหน้ามีหรือไม่มี แต่การดำเนินชีวิต ด้วยความสุจริต ไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่เบียดเบียน พูดจริง และทำความดี ย่อมเป็นประโยชน์ในปัจจุบัน และถ้าโลกหน้ามีจริงก็ยังเป็นเหตุแห่งประโยชน์ในภายหน้า นี่คือลักษณะของอปัณณกธรรม

---

**54. แต่จุดหมายไม่หยุดอยู่เพียงการเลือกทางที่ปลอดภัย**

อปัณณกธรรมเป็นจุดเริ่มต้น สำหรับผู้ที่ยังไม่รู้ ยังไม่เห็นด้วยตนเอง แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้หยุด อยู่เพียงการคาดคะเนว่า “ทางนี้น่าจะปลอดภัยกว่า” การปฏิบัติ ต้องดำเนินต่อไปจากศีลสู่ สมาธิ และจากสมาธิ สู่ปัญญา จนสามารถรู้ตามความเป็นจริง และทำอาสวะให้สิ้นไป

---

**55. สรุป**

อปัณณกสูตร เริ่มจากพระผู้มีพระภาค เสด็จถึงหมู่บ้านศาลาชาวศาลา ยังไม่มีศาสดาที่ตนยอมรับอย่างแน่นอน พระองค์จึงทรงแสดง อปัณณกธรรม คือข้อปฏิบัติ ที่ไม่ผิดพลาด ทรงนำความเห็นที่ตรงข้ามกันมาพิจารณา ทั้งเรื่องโลกหน้าผลของกรรม เหตุปัจจัยภาวะที่ไม่มีรูปและความดับแห่งภพเพื่อให้เห็นว่า ความเห็นมิได้เป็นเพียง เรื่องทางความคิด แต่สามารถนำชีวิต ไปสู่กุศลหรืออกุศล จากนั้น พระองค์ทรงแสดง บุคคล 4 จำพวก โดยทรงยก บุคคลประเภทที่ 4 คือ ผู้ไม่ทำตนและไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นทางปฏิบัติ ตั้งแต่ศรัทธาการออกบวช ศีล ความสันโดษ การสำรวมอินทรีย์ สติสัมปชัญญะ การละนิวรณ์ ฌาน 4 จนถึง วิชชา 3 และอาสวักขยญาณ เมื่อรู้ เมื่อเห็น ตามความเป็นจริงจิตย่อมหลุดพ้น และรู้ว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มีอีก

---

**แก่นคำสอน**

เมื่อยังไม่รู้แน่อย่ารีบเชื่อ และอย่ารีบปฏิเสธ จงพิจารณาว่า ถ้าความเห็นนี้ถูก จะนำชีวิตไปทางใด และถ้าความเห็นนี้ผิดเราจะเสียอะไร เพราะความเห็นมิได้หยุดอยู่เพียงในความคิดเมื่อเห็นอย่างไรย่อมมีแนวโน้มที่จะคิด พูด และกระทำ ไปตามความเห็นนั้น เมื่อยังไม่รู้แน่ จงเลือกทางที่ไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน และไม่ทำผู้อื่นเดือดร้อน เลือกกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต แต่ไม่หยุดอยู่เพียงความเชื่อ จากสิ่งที่ได้ยิน นำมาพิจารณา ด้วยสมองแล้วฝึกต่อไป จงทำจิตให้มีสมาธิ เพราะเมื่อจิตมีสมาธิแล้วย่อมรู้ตามความเป็นจริง สมาธิจึงไม่ใช่จุดสุดท้าย แต่ทำจิตให้สงบ ตั้งมั่นบริสุทธิ์ และมีกำลัง พร้อมแก่ภาวนามยปัญญา จนสิ่งที่เคยเป็นเพียงความเชื่อ กลายเป็นความรู้ตามความเป็นจริงและเมื่อรู้เมื่อเห็น จนสิ้นเหตุแห่งความยึดถือ จึงถึงที่สุดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว